

Republika e Kosovës
Republika Kosova - Republic of Kosovo
Qeveria - Vlada - Government

Nr. 17/188
Datë: 14.02.2024

Në mbështetje të nenit 92 paragrafi 4. dhe të nenit 93 paragrafi 4 të Kushtetutës së Republikës së Kosovës, të nenit 8 të Ligjit Nr. 08/L-117 për Qeverinë e Republikës së Kosovës, në pajtim me nenin 19 të Rregullores së Punës së Qeverisë së Republikës së Kosovës Nr. 09/2011, Qeveria e Republikës së Kosovës, në mbledhjen e mbajtur më 14 shkurt 2024, merr këtë:

V E N D I M

1. Aprovohet Koncept-dokumenti për Farërat.
2. Obligohet Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural dhe institucionet tjera kompetente për zbatimin e këtij Vendimi, në pajtim me Rregulloren e Punës së Qeverisë.
3. Vendimi hyn në fuqi ditën e publikimit në Gazetën Zyrtare të Republikës së Kosovës.

Albin KURTI

Kryeministër i Republikës së Kosovës

Iu dërgohet:

- Zëvendëskryeministrave
- Të gjitha ministrave (ministrave)
- Sekretarit të Përgjithshëm të ZKM-së
- Arkivit të Qeverisë

Republika e Kosovës
Republika Kosovo-Republic of Kosovo
Qeveria - Vlada – Government

Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural/Ministarstvo Poljoprivrede, Šumarstva i
Ruralnog Razvoja/Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development

PROJEKT KONCEPT DOKUMENTI PËR FARËRAT

Prishtinë 2023

PËRMBAJTJA

Hyrje	3
Kapitulli 1: Përkufizimi i problemit	6
Prodhimtaria bimore.....	10
Drithërat	10
Perimet.....	13
Madhësia e fermës	17
Kapitulli 2: Objektivat	44
Kapitulli 3: Opsionet	46
3.1: Opsioni asnjë ndryshim.....	46
3.2: Opsioni për përmirësimin e zbatimit dhe ekzekutimit	46
3.3: Opsioni i tretë [përcaktohet veç e veç për secilin koncept dokument]	47
Kapitulli 4: Identifikimi dhe vlerësimi i ndikimeve të ardhshme	54
NDIKIMET MJEDISORE	59
Ndikimi në shëndetin e kafshëve	59
TË DREJTAT THEMELORE	59
Parimi dhe barazia	59
Ndikimi në të drejtat themelore dhe administrimi i mirë	59
Kapitulli 4.1: Sfidat me mbledhjen e të dhënave	59
Kapitulli 5: Komunikimi dhe konsultimi.....	60
Kapitulli 6: Krahasimi i opsioneve	62
Kapitulli 6.1: Planet e zbatimit për opsionet e ndryshme	62
Kapitulli 7: Konkluzionet dhe hapat e ardhshëm.....	74
Shtojca 1: Forma e vlerësimit për ndikimin ekonomik	77
Shtojca 2: Forma e vlerësimit për ndikimet shoqërore.....	79
Shtojca 3: Forma e vlerësimit për ndikimet mjedisore	83
Shtojca 4: Forma e vlerësimit për ndikimin e të drejtave themelore.....	85

Hyrje

Koncepti dokumenti për farërat është përgatitur nga Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural në përputhje me Udhëzuesin dhe Doracakun për Hartimin e Konceptit Dokumenteve Nr. 95/2018 të datës 21/03/2018 dhe në përputhje me rregullat dhe procedurat e Qeverisë.

Sektori i farërave është me rëndësi veçantë për fermerët prodhues të kulturave bujqësore i cili ka ndikim direkt në mirëqenien sociale të tyre, si dhe ndikim në zhvillimin e një bujqësie të qëndrueshme me ndikim ekonomik të çdo vendi, çdo herë duke pasur parasysh plotësimin e nevojave të popullatës për ushqim të cilësor.

Në Republikën e Kosovës, problemet në sektorin e farërave janë të shumta, duke filluar në strukturën organizative institucionale në të cilën do të duheshin të definohej qartë përgjegjësitë e këtij sektori të ndjeshëm dhe të veçantë.

Në aspektin legjislativ, sektori i farërave në Kosovë është zhvilluar në periudhën e vitit 2003, kur është aprovuar ligji i farërave (Ligji nr. 2003/5), i cili ndërkohë ka pasur vetëm një ndryshim dhe plotësim të dispozitave ndëshkimore (Ligji Nr.08/L-080), por jo edhe në aspektet tjera përmbajtësore. Ligji është plotësuar me udhëzime administrative (UA) kohë pas kohe, por të cilat nuk përmbushin nevojat dinamike aktuale të sektorit të farërave.

Po ashtu, ligji aktual i përket kohës së institucioneve të përkohshme vetqeverisëse, prandaj edhe plotësimi i tij me udhëzime administrative në periudhën aktuale, paraqet vakume ligjore të cilat duhet ndryshuar.

Bazuar në gjendjen aktuale të sektorit të farërave në vendin tonë, Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR) ka hartuar këtë koncept dokument (KD), në të cilin janë identifikuar dhe analizuar mangësitë e legjislacionit aktual, të cilat kanë ndikim në zhvillimin e përgjithshëm të sektorit të farërave, dhe i cili do t'i paraprijë Ligjit të ri për farëra në Republikën e Kosovës.

Synimi i përgjithshëm i këtij koncept dokumenti është që të krijohet korniza e duhur ligjore e cila mundëson: (i) importin e farërave cilësore, të cilat janë të domosdoshme për mbrojtjen e fermerëve nga farërat jocilësore; (ii) ndikim në zhvillimin e sektorit të prodhimit të bimëve; (iii) rritjen e rendimenteve mesatare në nivel vendi; (iv) përfitimi i produkteve cilësore të cilat do të kenë ndikim në shëndetin publik.

Objektivat specifike të përcaktuara me këtë koncept dokument janë: (i) transpozimi i legjislacionit të BE-së ('acquis') nga sektori i farërave në legjislacionin vendor; (ii) përmirësimi i kontrollit fitosanitar të cilësisë së farërave sipas standardeve ndërkombëtare (ISTA, UPOV, OECD); (iii) përcaktimi i institucionit përgjegjës për certifikim e farërave, realizimin e testeve të farërave për Vlerën Kultivuese dhe Përdoruese (VKP), Dallueshmëri Uniformitet dhe Stabilitet (DUS), dhe Pas-kontroll në përputhje me standardet e UPOV dhe ISTA-së; (iv) ngritja e kapaciteteve për zbatimin e Ligjit dhe inspektim i varieteteve dhe hibrideve pas regjistrimit në Listën e Farërave të Kosovës; (v) mbrojtja e fermerëve vendor nga importimi dhe tregtimi i farërave jo cilësore dhe ngritja e vetëdijes për rolin dhe rëndësinë e farërave cilësore.

Pas të gjitha analizave rreth ndikimeve në sektorin e farërave, janë përfituar tri (3) opsione të ndryshme të cilat janë shqyrtuar për arritjen e këtyre objektivave, dhe në fund është konkluduar se opsioni më i përshtatshëm është "Opsioni 3", që nënkupton hartimin e Ligjit të ri për farëra në Republikën e Kosovë.

Në tabelat në vijim, janë paraqitur në formë të përmbledhur të dhënat bazë të koncept dokumentit për farëra.

Tabela me informacione të përgjithshme për koncept dokumentin

Titulli	Koncept Dokumenti për Farërat
Ministria bartëse	Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural Departamenti për Politika Bujqësore dhe Tregje Divizioni i Prodhimtarisë Bimore dhe Ujitjes
Personi kontaktues	Bali Lestrani, tel: +383 38 200 38418 ; +383 44 140 711
Plani Kombëtar për Zhvillim	<p>Qëllimi zhvillimor dhe qëllimi strategjik:</p> <ul style="list-style-type: none"> - 1.9 Ndërtimi i lidhjeve të qëndrueshme në mes të fermerëve, përpunuesve dhe shitësve me pakicë - Masa Strategjike: Përmbushja e kërkesave për ushqim të sigurtë dhe të shëndetshëm - Aktiviteti- Hartimi i Koncept Dokumentit për Farërat
Prioriteti strategjik	<ul style="list-style-type: none"> • Programi i Qeverisë së Republikës së Kosovës 2021-2025 2.10. Bujqësia, Pylltaria dhe Zhvillimi Rural 2.10.5 Siguria e ushqimit • Strategjia Kombëtare për Zhvillim 2030 Shtylla e I - Zhvillimi i Qëndrueshëm Ekonomik <p>Qëllimi Zhvillimor: Ekonomi digjitale, qarkore dhe konkurruese Qëllimi Strategjik: 1.9 Ndërtimi i lidhjeve të qëndrueshme mes fermerëve, përpunuesve e shitësve me pakicë</p> <p>Objektivi strategjik: Sigurimi dhe siguria e farërave cilësore për prodhimtarinë bujqësore.</p> <p>Objektivat specifike:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Përmirësimi i kontrollit fitosanitar të cilësisë së farërave sipas standardeve ndërkombëtare (ISTA, UPOV, OECD); • Përcaktimi i institucionit përgjegjës për certifikim e farërave, realizimin e testeve të farërave për Vlerën Kultivuese dhe Përdoruese (VKP), Dallueshmëri Uniformitet dhe Stabilitet (DUS), dhe Pas-kontroll në përputhje me standardet e UPOV dhe ISTA-së;

	<ul style="list-style-type: none"> • Ngritja e kapaciteteve për zbatimin e Ligjit dhe inspektim i varieteteve dhe hibrideve pas regjistrimit në Listën e Farërave të Kosovës. • Mbrojtja e fermerëve vendor nga importimi dhe tregtimi i farërave jo cilësore dhe ngritja e vetëdijes për rolin dhe rëndësinë e farërave cilësore.
Grupi punues	Me Vendimin Nr.119, Ref.ZSP 149/23 i datës 28.02.2023, Sekretari i Përgjithshëm i MBPZhR-së emëron Grupin Punues për hartimin e Koncept Dokumentit për Farërat: Bali Lestrani-Kryesues, Kasum Morina-Zv. Kryesues, Hysen Muzliukaj, Sanije Qelaj, Bajram Seferaj, Arton Bekolli, Fatmire Tahiri-Mirena, Veton Çoçaj, Leonora Arifi, Merita Ramaxhiku, Ekrem Ahmeti, Valbona Fetahu, Albulena Blaku, Arben Osmanaj, Dukagjin Zeka, Valdete Avdiu.

Kapitulli 1: Përkufizimi i problemit

Koncept Dokumenti ka për qëllim të adresojë çështjet, të cilat nuk kanë mundur të mbulohen me rregulloren aktuale ligjore të farërave.

Zhvillimi i sektorit të bujqësisë, si bazë kryesore për arritjen e një prej synimeve strategjike të përcaktuara nga qeveria - siguria dhe sigurimi i ushqimit, e cila nuk është e mundur pa zhvillimin e sektorit të farës.

Farërat janë pjesë e rëndësishme e sektorit të prodhimit bimor, andaj përmirësimi gradual i sistemit të farës do të mundësojë rritjen e prodhimit vendor të produkteve bujqësore për të përmirësuar kushtet ekonomike dhe sociale të fermerëve dhe zonave rurale.

Ky koncept i zhvillimit të sektorit të farës në Republikën e Kosovës do të realizohet për të arritur qëllimet e lartpërmendura dhe për të përcaktuar një politikë strategjike për vendin me qëllim përmirësimin e sektorit të farës. Koncepti përfshinë detyrat dhe synimet për përmirësimin e sektorit, drejtimet për zhvillim dhe përmirësimi i të gjitha pjesëve të zinxhirit të farës.

Legjislacioni, Sektori i farërave në Republikën e Kosovës në aspektin legjislativ është zhvilluar nga viti 2003, kur është aprovuar ligji i farërave (Ligji nr. 2003/5), për të cilin ka

pasur vetëm një ndryshim dhe plotësim të dispozitave ndëshkimore (Ligji Nr.08/L-080) por jo edhe në aspektet tjera përmbajtëse. Ligji është plotësuar me udhëzime administrative kohë pas kohe, por të cilat nuk përmbushin nevojat dinamike aktuale të sektorit të farërave. Po ashtu ligji aktual i përket kohës së institucioneve të përkohshme vetqeverisëse, prandaj edhe plotësimi i tij me UA aktualisht paraqet vakume ligjore.

Në tregun tonë nuk kemi kultivar apo hibride vendore. Farmerët përdorin farërat nga importi, kompanitë prodhuese vendore (farë gruri) dhe farën merkantile. Bazuar në të dhënat e disa dokumenteve zyrtare, del se pjesëmarrja e farës nga importi është 7,736 t, sasi e cila mbulon rreth 35,000 ha sipërfaqe kultivuese me grurë, ndërsa fara e prodhuar nga kompanitë vendore është rreth 2.925 t me të cilën sasi mund të kultivohen rreth 13,000 ha, kurse sipërfaqja tjetër e kultivuar me grurë mbulohet me farë merkantile e cila nuk kalon asnjë procedurë certifikimi apo licencimi. Sipas statistikave në vitin 2021 Kosova ka eksportuar 546 t farë gruri.

Fara e misrit kryesisht është e importuar duke përfshirë një sipërfaqe relativisht të vogël e cila kultivohet me populacione lokale. Farat e misrit nga importi i përkasin vetëm hibrideve të cilat kanë potencial prodhues të lartë gjenetik. Po ashtu, edhe farërat e drithërave tjera, si elbi dhe tritkalet janë të importuara. Gjithashtu edhe një sasi e konsiderueshme e farës së patates importohet, ndërsa pjesa tjetër shumohet dhe përdoret për kultivim nga vet fermerët. Ndërsa, farërat e bimëve industriale importohen.

Farërat e kulturave perimore një sasi e konsiderueshme importohen e më pastaj shumëzohen nga fermerët. Kryesisht farat e perimeve që shumëzohen nga vet fermerët janë fara hibride, të cilat në vitin e dytë humbin efektin prodhues, që nënkupton rënje të rendimentit.

Kontrolli i Cilësisë së Farërave ka për qëllim të realizohet për farat që do të përdoren për mbjelljen e tyre të cilat do të ndikojnë në rritjen e rendimentit në prodhimtarinë bimë, por edhe për vlerësimin e cilësisë së farave të përdorura si ushqim ose për qëllime tjera teknike, sipas metodave të testimit nga rregullat e Shoqatës Ndërkombëtare për Testimin e Farërave (ISTA). Institucioni përgjegjës për testimin e farërave është Instituti

Bujqësor i Kosovës (IBK) në Pejë. Farërat të cilat i nënshtrohen testimeve për Vlerën Kultivuese dhe Përdoruese (VKP) janë: gruri, misri, elbi, tritikalet dhe patatja, forma e testimit për këto kultura është e rregulluar me Udhëzime Administrative konform standardeve të ndërkombëtare. Çertifikimi i farërave në Kosovë është i paqartë, sepse ky segment është i shprendarë në digastere të ndryshme, përderisa VKP-ja realizohet në Institutin Bujqësor të Kosovës, certifikimi kryhet nga inspektorët fitosanitarë të Agjencisë Ushqimit dhe Veterinës (AUV). Inspektorët fitosanitarë janë të përgjithshëm, nuk kemi inspektor specifik vetëm për certifikim të farërave. Sipas ekspertëve ndërkombëtarë, rregullat e ISTA-së rekomandojnë që certifikimi i farërave të realizohet në një institucion siç është IBK. Dhe për këtë qëllim inspektorët fitosanitarë duhet të kryejnë trajnime shtesë lidhur me certifikimin e farërave dhe të jenë të pavarur si dhe pa detyra shtesë.

Fragmentimi i tokave bujqësore në Kosovë është mjaftë i shprehur, këtë argument mund ta vërejmë duke ju referuar madhësi të fermave në sipërfaqe (ha) dhe numrit të fermerëve të shprehur në përqindje (%) të cilat zyrtarisht janë të dokumentuara, duke ju referuar burimeve nga të dhënat e publikuara nga Departamenti i Analizave Ekonomike dhe Statistikave Bujqësore (DAESB), si dhe burimet tjera, siç janë njësitë organizative të MBPZhR-së, Agjencia për Zhvillimin e Bujqësisë (AZhB) dhe Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK), del se në vitin 2020 gjithsej **sipërfaqja e shfrytëzuar e tokës bujqësore** ishte 420,210 ha me një % të shpërndarjes si në vijim: Livadhe dhe kullosa 52%, Tokë e punueshme-ara 43%, Perime (në fushë të hapur dhe serra si kulturë e parë), Kopshte dhe fidanishte 2%, Plantacione të pemëve 2% si dhe Plantacione të vreshtave 1%. Sa i përket **madhësisë së fermës** marrë parasysh sipërfaqen e tokës së punueshme - arave, 35% e sipërfaqes është në ferma me madhësi prej 5 deri në më pak se 10 ha, 21% e sipërfaqes në ferma prej 2 deri në më pak se 5 ha, 16% e sipërfaqes në ferma me madhësi prej 1 deri në më pak se 2 ha dhe pjesa tjetër e sipërfaqes është tek madhësitë e tjera. Sa i përket numrit të fermave, 91% e tyre kanë sipërfaqe me pak se 5 ha, ndërsa si sipërfaqe këto ferma mbulojnë 46% nga gjithsej sipërfaqja e tokës së punueshme - arave. Si pasoj, interesimi i fermerëve për fara cilësore është i ulët, dhe si rezultat i saj siç shihet nga të dhënat për import dhe prodhim të farës, si dhe sipërfaqet kultivuse me grurë vrehet së mbi 40% e

farës së grurit është merkantile, e cila rezulton me rendiment të ulët për njësi të sipërfaqes dhe vazhdim ekstenziv të prodhimit. Gjendja me hibridet e misrit është me e mirë, sepse përkundër fragmentimeve fermërt përdorin farë hibride e cila në menyrë absolute vjen nga importi.

Prodhuesit e farërave në Kosovë janë të licencuara janë dy kompani për prodhimin e farës së grurit, të cilat farën bazike (B) e importojnë, ndërsa nga ajo prodhojnë farën e kategorisë së parë (C1) dhe kategorisë së dytë (C2), të cilën e tregtojnë mbenda vendit, por mund edhe ta eksportojnë. Përkundër kapaciteteve prodhuese të farës së grurit nga kompanitë vendore, sasia e prodhuar mbulon rreth 16 % të sipërfaqeve kultivuese me grurë. Fara e patates prodhohet nga një kompani vendore, por për shkak të specifikave shumë të saj, sasi të prodhuara janë të bazuara në kërkesat e fermerëve koperant. Nuk kemi prodhues të licencuar të farës së misrit, e po ashtu edhe të farërave tjera.

Përmirësuesit gjenetik të farës në vendin tonë, sipas të dhënave nuk ka ndonjë kultivar apo hibrid vendorë i cili i ofrohet fermerëve. Mungesa e kultivarëve apo hibrideve vendore të farërave paraqet varësi absolute në import të farërave.

Shërbimi Këshillimor është i organizuar në kuadër të Misnistrisë së Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR) dhe në nivel komunal, por i cili më tepër ka rol organizativ, përmes së cilit duhet të shpërnahen të gjitha informacionet lidhur me rolin dhe rëndësinë e farërave cilësore të cilat janë në Listën e Farërave të Kosovës, potencialin e tyre prodhues dhe teknologjive të kultivimit. Për shkak të kapaciteteve të kufizuara në personel të shërbimit këshillimor dhe mungesës së bashkëpunimit ndërinstytucional, shpërndarja e informacionit tek fermerët për farërat në vendin tonë është e kufizuar.

Zhvillimi i institucioneve dhe kompanive të farës është komponentë e rëndësishme e cila do të kishte për qëllim pëmbylljen e zingjirit të sigurimit dhe sigurisë së farës për nevojat vendore. Në këtë aspekt roli i institucioneve si: MBPZHR, DPBT, IBK, AUV, Doganës, Kompanive Prodhuese të Farës dhe Fakulteteve të Bujqësisë, është i kyq në avancimin e sektorit të farës në Kosovë.

Bashkëpunimi i institucioneve të lartpërmendura nuk është në nivelin e knaqshëm.

Prodhimtaria bimore

Drithërat

Me drithëra në vitin 2021 në Kosovë janë kultivuar 124,477 ha, apo 237 ha më pak krahasuar me vitin 2020. Tek sipërfaqet me drithëra dominon kultura e grurit me 64.2% apo 79,970 ha të gjithsej sipërfaqes së kultivuar me drithëra. Trendet e kultivimit me kulturën e grurit nuk kanë ndryshime të rëndësishme për sipërfaqe. Me farë cilësore dhe të certifikuar janë kultivuar rreth 48,000 ha, ndërsa në sipërfaqen tjetër është përdor farë merkantile.

Kultura e misrit në vitin 2021, kishte rritje në sipërfaqe për 0.1% krahasuar me vitin 2020 apo 39,710 ha, po ashtu edhe drithërat tjera kishin rritje të sipërfaqes kultivuese siç shihet në tabelën vijuse. Kultivimi i misrit kryesisht realizohet nga fara hibride (F1) e cila tërësisht vie nga importi, ndërsa disa dhjetra hektarë mund të jenë kultivuar me farëra autoktone. Ndërsa, drithërat tjera kryesisht kultivohen me farë të importuar dhe në disa raste siç është kultura e elbit paraprakisht sipërfaqet kontraktohen dhe kërkesit e prodhimit të elbit sigurojnë dhe farën.

Tabela 1: Sipërfaqja, prodhimi dhe rendimenti i drithërave, 2017-2021

Kultura	2017	2018	2019	2020	2021	Ndryshimi 2021/2020 në %
Sipërfaqja	ha					
Drithëra	120,746	123,869	124,199	124,714	124,477	-0.2
Grurë	80,519	81,123	80,273	80,473	79,970	-0.6
Misër	35,951	38,453	39,441	39,684	39,710	0.1
Elb	1,605	1,948	1,954	1,982	2,060	3.9
Thekër	318	434	420	425	555	30.7
Tërshërë	2,320	1,797	1,975	2,009	2,030	1.1
Drithëra të tjera kokërr	33	113	136	141	153	8.4
Prodhimi	t					
Drithëra	477,880	441,757	459,404	529,112	504,371	-4.7
Grurë	320,136	280,616	284,999	341,818	322,018	-5.8

Misër	147,200	151,921	163,930	175,180	170,393	-2.7
Elb	4,687	5,124	5,159	5,764	5,610	-2.7
Thekër	866	1,049	1,010	1,153	1,409	22.2
Tërshërë	4,862	2,751	3,954	4,769	4,500	-5.7
Drithëra të tjera kokërr	129	296	352	427	441	3.3
Rendimenti	t/ha					
Grurë	3.98	3.46	3.55	4.25	4.03	-5.2
Misër	4.09	3.95	4.16	4.41	4.29	-2.8
Elb	2.92	2.63	2.64	2.91	2.72	-6.3
Thekër	2.72	2.41	2.41	2.71	2.54	-6.5
Tërshërë	2.10	1.53	2.00	2.37	2.22	-6.6
Drithëra të tjera kokërr	3.87	2.62	2.59	3.03	2.89	-4.7

Burimi: ASK - Anketa e ekonomive bujqësore ('17,'18,'19,'20,'21)

Prodhimi i përgjithshëm i grurit vendor ishte 322,018 tonë, i cili mbulon 69.6% të nevojave vendore. Pjesa më e madhe e grurit është përdorur për konsum njerëzor dhe pjesa tjetër është shitur dhe përdorur për ushqim të kafshëve. Vlera e prodhimit vendor të grurit ishte 64.4 mil. €, ndërsa bilanci tregtar vazhdon të jetë negativ, dhe vlera e tij është rritur për shkak të ngritjes së çmimeve në tregun ndërkombëtar por edhe asaj se sasia e importuar e grurit dhe produkteve të grurit është rritur në vitin 2021.

Në vitin 2021, konsumi mesatar për kokë banori për grurë, duke përfshirë edhe produktet me përmbajtje gruri e që përmes koeficienteve të konvertimit janë konvertuar në grurë, ishte 207 kg.

Tabela 2: Bilanci i furnizimit për farën e grurit, 2017-2021

	Njësia	2017	2018	2019	2020	2021
Sipërfaqja me drithëra	ha	120,746	123,869	124,199	124,714	124,477
Sipërfaqja me grurë	ha	80,519	81,123	80,273	80,473	79,970
Pjesëmarrja e grurit	%	66.7	65.5	64.6	64.5	64.2
Rendimenti	t/ha	4.0	3.5	3.6	4.2	4.0
Prodhimi	t	320,136	280,616	284,999	341,818	322,018
Importi i farës së grurit	t	7,850	6,535	5,288	8,724	7,736
Eksporti i farës së grurit	t	328	130	75	298	546

Burimi: ASK – Anketa e ekonomive bujqësore ('17,'18,'19,'20,'21); ASK - Statistikat e Tregtisë së Jashtme; kalkulime nga DAESB – MBPZhr

Sqarim: Për të gjitha të dhënat e tregtisë (eksporti dhe importit) viti i prezantuar në tabelë përfshinë periudhën korrik-dhjetor të atij viti dhe janar-qershor të vitit pasues; p.e - nënkupton ekuivalentët e produktit, d.m.th çdo produkt me përmbajtje gruri i konvertuar në grurë; *Importi i grurit dhe eku. të grurit dhe Eksporti i grurit dhe eku. të grurit, nënkupton eksportin ose importin e sasisë së grurit si dhe të të gjitha produkteve tjera që përmbajnë grurë e që përmes koeficientëve të konvertimit janë të konvertuara në grurë.

Me misër në vitin 2021 janë kultivar 39,684 ha apo 31.9% e sipërfaqes së përgjithshme të mbjellë me drithëra. Me sasinë e prodhuar prej 170,393 tonë, Kosova mbulon 78% të nevojave të saj, ku pjesa më e madhe është përdorur si ushqim i kafshëve. Për të përmbushur nevojat e përgjithshme misër edhe importohet, dhe bilanci tregtar vazhdon të mbetet negativ në vlerë prej 15.6 mil. €, e që u thellua për shkak të çmimeve më të larta në vitin 2021, përkundër faktit se sasia e importuar ishte më e ulët krahasuar me vitin 2020. Konsumi mesatar për kokë banori për misër, duke përfshirë edhe produktet me përmbajtje misri në vitin 2021 ishte 44 kg.

Nga të dhënat statistikore Kosova eksporton farë misri, por sipas të dhënave mbi regjistrimin e prodhuesve të farës, nuk kemi asnjë prodhues apo shumëzues të farës hibride të licencuar dhe certifikuar.

Tabela 19: Bilanci i furnizimit për farën e misrit, 2017-2021

	Njësia	2017	2018	2019	2020	2021
Sipërfaqja me drithëra	ha	120,746	123,869	124,199	124,714	124,477
Sipërfaqja me misër	ha	35,951	38,453	39,441	39,684	39,710
Pjesëmarrja e misrit	%	29.8	31.0	31.8	31.8	31.9
Rendimenti	t/ha	4.09	3.95	4.16	4.41	4.29
Prodhimi	t	147,200	151,921	163,930	175,180	170,393
Importi i farës së misrit	t	661	589	635	571	521
Eksporti i farës së misrit	t	91	28	81	157	54

Burimi: ASK – Anketa e ekonomive bujqësore ('17,'18,'19,'20,'21); ASK - Statistikat e Tregtisë së Jashtme; kalkulime nga DAESB – MBPZhr

Sqarim: Për të gjitha të dhënat e tregtisë (eksporti dhe importit) viti i prezantuar në tabelë përfshinë periudhën korrik-dhjetor të atij viti dhe janar-qershor të vitit pasues; p.e - nënkupton ekuivalentët e produktit, d.m.th çdo produkt me përmbajtje misri i konvertuar në misër; *Importi i misrit dhe eku. të misrit dhe Eksporti i misrit dhe eku. të misrit, nënkupton eksportin ose importin e sasisë së misrit si dhe të të gjitha produkteve tjera që përmbajnë misër e që përmes koeficientëve të konvertimit janë të konvertuara në misër.

Perimet

Kulturat perimore kanë specifika të veçanta krahasuar me drithërat që kultivohen në Kosovë, mjediset e kultivimit të tyre dhe mënyrat e shumimit. Farërat e perimeve, me përjashtim të patates, nuk i nënshtrohen testimeve fushore por vetëm atyre fitosanitare dhe analitike në laborator.

Sipërfaqet me perime në Kosovë të kultivuara në fushë të hapur, në serra dhe në kopshte llogariten të jenë gjithsej 19,399 ha gjatë vitit 2021. Kulturat të cilat përbëjnë pjesën më të madhe të kësaj sipërfaqe janë: patatja (3,854 ha), speci (3,146 ha), kungulli (2,612 ha), fasulja (2,914 ha), qepa (1,369 ha), shalqiri (1,309 ha), lakra (923 ha), kungulli i misirit (918 ha), domatja (800 ha), pjepri (321 ha), trangulli (305 ha) dhe kulturat tjera perimore të cilat ndajnë një sipërfaqe më të vogël krahasuar me kulturat e prezantuara më lartë.

Nëse analizohet ndryshimi mes vitit 2020 dhe 2021, në sipërfaqet me kultura perimore vërehet se pothuajse të gjitha kulturat kanë shënuar rritje të lehtë në sipërfaqe, përpos trangullit, domates dhe hudhrës të cilat kanë shënuar zvogëlim të sipërfaqeve. Shikuar në aspektin e përgjithshëm totali i përgjithshëm i sipërfaqeve me perime është rritur për 0.8%, krahasuar me vitin 2020.

Tabela 3: Sipërfaqja me perime, 2017 - 2021

Kultura	2017	2018	2019	2020	2021	Ndryshimi 2021/2020 në %
Sipërfaqja	ha					
Perime	19,643	17,886	18,911	19,243	19,399	0.8
Patate	4,290	3,606	3,688	3,771	3,854	2.2
Domate	862	757	794	815	800	-1.8
Patëllxhan i zi	8	6	8	7	8	11.7
Spec	3,035	3,038	3,108	3,134	3,146	0.4
Kungull	2,270	2,255	2,502	2,577	2,612	1.4
Kungull misiri	684	810	898	913	918	0.5
Trangull	305	273	304	313	305	-2.7
Shalqi	1,201	1,182	1,216	1,303	1,309	0.4
Pjepër	388	298	313	318	321	0.9
Lakër	917	832	906	918	923	0.5
Lulelakër	47	46	53	50	52	3.8

Spinaq	161	160	197	150	154	2.8
Sallatë	92	78	88	79	82	3.7
Panxhar i kuq	-	9	9	7	7	2.1
Rrepkë (rillkë)	-	5	5	5	5	2.7
Majdanoz	10	11	11	11	12	8.9
Presh (purri)	73	72	75	76	78	2.7
Qepë	1,465	1,185	1,354	1,367	1,369	0.1
Hudhër	138	146	234	264	263	-0.6
Fasule	3,406	2,845	2,888	2,904	2,914	0.3
Bizele	99	55	67	68	69	1.6
Bishtajoret tjera	54	69	42	43	46	5.4
Karota	107	112	121	126	129	2.6
Perime tjera	32	37	29	22	23	5.3

Burimi: ASK – Anketa e ekonomive bujqësore ('17,'18,'19,'20,'21)

Sa i përket prodhimit për vitin 2021, prodhimi i perimeve vlerësohet të jetë 282,734 tonë për totalin e sipërfaqes prej 19,399 ha, që krahasuar me vitin 2020, vërehet zvogëlim i prodhimit për 2.7%. Referuar të dhënave të prodhimit të kulturave perimore për vitin 2021, mund të themi se kulturat si patatja, kungulli, kungulli i misirit, speci, lakra dhe shalqiri kanë prodhim më të lartë (mbi 20,000 tonë), pasuar nga kulturat tjera si domatja, qepa, trangulli, fasulja, pjepri, etj. që shënojnë sasinë e prodhimit nën 20,000 tonë.

Tabela 4: Prodhimi i perimeve, 2017 – 2021

Kultura	2017	2018	2019	2020	2021	Ndryshimi 2021/2020 në %
Prodhimi	t					
Perime	358,394	265,420	300,559	290,555	282,734	-2.7
Patate	118,250	68,790	73,816	74,508	73,984	-0.7
Domate	24,698	22,639	22,466	20,242	19,163	-5.3
Patëllxhan i zi	204	107	155	137	144	5.0
Spec	62,934	49,907	59,404	53,889	52,381	-2.8

Kungull	25,564	20,208	23,050	22,535	22,326	-0.9
Kungull misiri	16,220	18,376	21,570	21,712	20,896	-3.8
Trangull	10,204	7,009	9,173	9,055	8,480	-6.4
Shalqi	28,740	22,918	25,209	26,324	25,971	-1.3
Pjepër	6,113	4,141	4,409	4,335	4,103	-5.3
Lakër	25,184	21,997	25,259	24,850	24,123	-2.9
Lulelakër	911	725	1,004	905	885	-2.2
Spinaq	1,546	1,348	2,053	1,452	1,408	-3.1
Sallatë	1,186	683	835	677	635	-6.2
Panxhar i kuq	-	73	80	56	51	-8.8
Rrepkë (rillkë)	-	39	52	49	45	-7.1
Majdanoz	143	87	125	123	130	5.7
Presh (purri)	1,671	1,303	1,440	1,425	1,398	-1.9
Qepë	22,436	16,317	19,879	18,859	17,792	-5.7
Hudhër	971	873	1,628	1,588	1,471	-7.4
Fasule	8,687	5,688	6,713	5,708	5,349	-6.3
Bizele	348	146	169	152	138	-9.5
Bishtajoret tjera	219	254	139	126	116	-8.3
Karota	1,838	1,493	1,703	1,694	1,585	-6.4
Perime tjera	326	298	227	155	162	4.2

Burimi: ASK - Anketa e ekonomive bujqësore ('17,'18,'19,'20,'21)

Sa i përket rendimentit të perimeve për vitin 2021, krahasuar me vitin paraprak në të gjitha kulturat vërehet zvogëlim i rendimentit, e njëjta situatë paraqitet edhe tek prodhimi ku krahasuar me vitin 2020 niveli i prodhimit është më i ulët. Këto ndryshime në rendiment kanë ardhur si pasojë ndryshimit të kushteve klimatike (thatësi dhe breshër).

Tabela 5: Rendimenti i perimeve, 2017 - 2021

Kultura	2017	2018	2019	2020	2021	Ndryshimi 2021/2020 në %
Rendimenti	t /ha					
Patate	27.56	19.08	20.01	19.76	19.20	-2.8
Domate	28.67	29.90	28.29	24.84	23.95	-3.5
Patëllxhan i zi	26.32	16.90	19.19	18.44	17.34	-6.0
Spec	20.74	16.43	19.11	17.19	16.65	-3.2
Kungull	11.26	8.96	9.21	8.74	8.55	-2.3
Kungull misiri	23.71	22.70	24.01	23.77	22.76	-4.3
Trangull	33.50	25.66	30.20	28.91	27.82	-3.8
Shalqi	23.93	19.38	20.73	20.20	19.84	-1.8
Pjepër	15.77	13.92	14.08	13.64	12.80	-6.2
Lakër	27.46	26.44	27.88	27.07	26.13	-3.4
Lulelakër	19.19	15.93	18.84	18.00	16.96	-5.8
Spinaq	9.59	8.44	10.41	9.71	9.15	-5.7
Sallatë	12.82	8.79	9.47	8.58	7.76	-9.6
Panxhar i kuq	-	8.43	8.99	7.97	7.13	-10.6
Rrepkë (rillkë)	-	8.32	10.52	10.07	9.11	-9.5
Majdanoz	14.21	8.15	11.20	10.95	10.63	-2.9
Presh (purri)	23.05	18.00	19.29	18.82	17.97	-4.5
Qepë	15.32	13.77	14.68	13.80	13.00	-5.8
Hudhër	7.04	5.97	6.97	6.00	5.59	-6.9
Fasule	2.55	2.00	2.32	1.97	1.84	-6.6
Bizele	3.52	2.64	2.52	2.23	1.99	-11.0
Bishtajoret tjera	4.02	3.67	3.27	2.91	2.53	-13.0
Karota	17.21	13.35	14.09	13.46	12.28	-8.8
Perime tjera	10.23	8.12	7.79	7.05	6.98	-1.1

Burimi: ASK - Anketa e ekonomive bujqësore ('17,'18,'19,'20,'21)

Në gjithsej sipërfaqen e mbjellë me perime prej 19,399 ha për vitin 2021, sipërfaqja me domate merr pjesë me 4.1%. Sipërfaqja dhe prodhimi i domates kanë shënuar rënie në vitin 2021,

krahasuar me vitin paraprak për 1.8%, ndërsa prodhimi 5.3%, dhe kështu mbulohej gjithsej 50.8% të nevojave për konsum. Pjesa tjetër mbulohet nga importi me 18,685 tonë, ndërsa eksporti shënon 136 tonë. Vlera e prodhimit ishte 9.6 mil. €, ndërsa bilanci tregtar vazhdon të jetë negativ.

Madhësia e fermës

Sipërfaqja e tokës së punueshme e shfrytëzuar i referohet sipërfaqes kryesore gjatë një viti të prodhimit bujqësor. Në vitin 2020, gjithsej sipërfaqja e shfrytëzuar e tokës bujqësore ishte 420,210 ha, nga kjo sipërfaqe gjithsej toka e punueshme-ara ishin 186,389 ha apo 44%, ku janë të përfshira 103,723 ekonomi bujqësore.

Madhësia e ekonomive sipas sipërfaqes së tokës së punueshme, 2020

Madhësia e fermës	Sipërfaqja (ha)	Pjesëmarrja (%)	Nr. i Ekonomive Bujqësore	Pjesëmarrja (%)
0 dhe më pak se 0.5	6,453	3.5	31,290	30.2
0.5 deri më pak se 1	11,999	6.4	17,560	16.9
1 deri më pak se 2	29,005	15.6	22,560	21.8
2 deri më pak se 5	38,665	20.7	23,383	22.5
5 deri më pak se 10	64,819	34.8	7,063	6.8
10 deri më pak se 20	16,800	9.0	1,429	1.4
20 deri më pak se 30	5,255	2.8	240	0.2
30 e më shumë	13,393	7.2	198	0.2
Gjithsej*	186,389	100%	103,723	100%

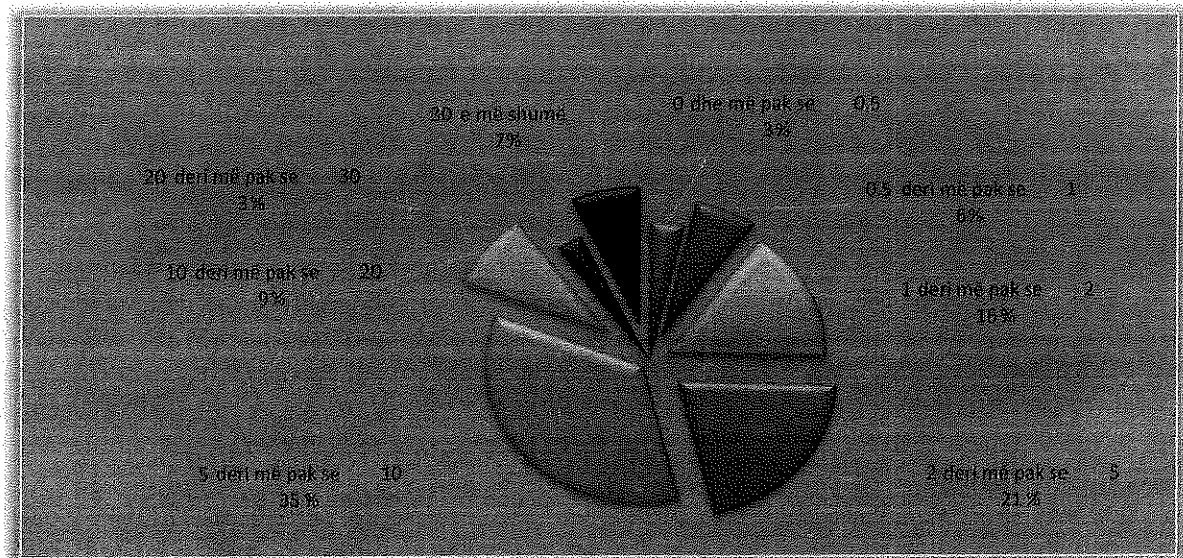
Burimi: ASK – Anketa e ekonomive bujqësore 2020

*Nuk janë përfshirë EB të komunave veriore

Në Kosovë madhësia e fermës prej 5 deri më pak se 10 ha, përfaqëson 35% të gjithsej sipërfaqes së tokave të punueshme - arave, pasuar nga madhësia e fermave prej 2 deri më pak se 5 ha (21%), madhësia 1 deri më pak se 2 ha (16%), dhe madhësitë e tjera me më

pak pjesëmarrje ku madhësia me sipërfaqen më të vogël është ajo prej 0 deri më pak se 0.5 ha.

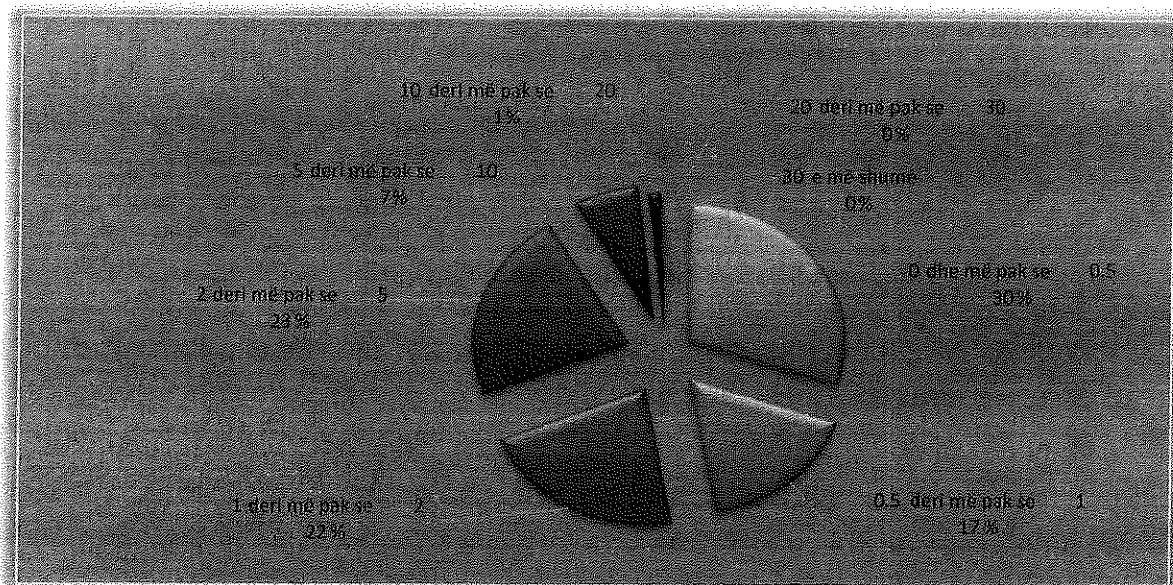
Madhësia e fermës sipas sipërfaqes 2020, në %

Burimi: ASK – Anketa e ekonomive bujqësore 2020

Numri më i madh i ekonomive bujqësore në Kosovë posedojnë kryesisht fermat që për nga madhësia dominojnë fermat me madhësi të vogël të sipërfaqes. Kështu që fermat me madhësi nga 0 deri më pak se 0.5 ha posedojnë 30% të ekonomive bujqësore, pasuar nga madhësia 2 deri më pak se 5 ha (23%), madhësia 1 deri më pak se 2 ha (22%), dhe grupet e tjera që kanë pjesëmarrje më të vogël. Numri më i vogël i ekonomive bujqësore apo 0.2% kishin ferma me madhësi 20 deri më pak se 30 ha, dhe 30 e më shumë ha paraqiten vetëm 0.2% e ekonomive bujqësore.

Numri i ekonomive bujqësore sipas madhësisë së fermës 2020, (%)

Burimi: ASK – Anketa e ekonomive bujqësore 2020

Dokumentet përkatëse të politikave, ligjet dhe aktet nënligjore

Dokument i politikave, ligji ose akti nën-ligjor	Lidhja (linku) me politikën apo dokumentin planifikues përmes internetit ose me aktet ligjore në Gazetën Zyrtare	Institucioni(-et) shtetëror (e) përgjegjës (e) për zbatim	Roli dhe detyrat e Institucionit(-eve)
Strategjia për Bujqësi dhe Zhvillim Rural 2022-2028	https://www.mbpzhr-ks.net/repository/docs/STRATEGJIA_20222028_FINAL_ALB_Web_Noprint_me_04.07.2022.pdf	MBPZhrR	Vizioni i SBZHR 2022 - 2028 është zhvillimi i sektorit agro-rural konkurrent dhe inovativ i bazuar në njohuri, teknologji dhe standarde moderne, duke ofruar produkte të cilësisë së lartë në

			tregun e brendshëm, të regjionit dhe BE-së, si dhe zhvillim të qëndrueshëm të resurseve natyrore dhe mjedisit, duke ofruar aktivitete ekonomike dhe mundësi punësimi, përfshirje sociale dhe cilësi të jetës për banorët në zonat rurale.
LIGJI Nr. 2003/5 LIGJI I KOSOVËS PËR FARËRAT	https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2430	MBPZhR	Hartimi i politikave dhe legjislacionit për farërat dhe zbatimit të Ligjit.
LIGJI NR.08/L-080 PËR NDRYSHIM IN DHE PLOTËSIMI N E LIGJIT Nr. 2003/5 I KOSOVËS PËR FARËRAT	https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2430	MBPZhR	Hartimi i politikave dhe legjislacionit për farërat dhe zbatimit të Ligjit.

<p>LIGJI NR.03/L-029 PËR INSPEKCIO NIN BUJQËSOR</p>	<p>https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2609</p>	<p>MBPZhR</p>	<p>Mbikqyrja e zbatimit të Ligjit për Farërat</p>
<p>UDHËZIM ADMINISTRATIV Nr. 05/2021 për ndryshimin dhe plotësimin e udhëzimit administrativ nr. 08/2009 për caktimin e taksës për regjistrimin e subjekteve, testimin e varieteteve për VKP dhe shtypjen e etiketave për farat e drithërave.</p>	<p>https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=41142</p>	<p>MBPZhR</p>	<p>Përcaktimi i taksave për licencimin e subjekteve që merren me testimin e varieteteve për Vlerën kultivuese prodhuese - VKP dhe shtypjen e etiketave për farëra të drithërave.</p>
<p>UDHËZIM ADMINISTRATIV NR. 01/2009 PËR PAKETIMIN DHE ETIKETIMI N E FARËS SË CERTIFIKUAR</p>	<p>https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=7676</p>	<p>MBPZhR</p>	<p>Përcakton kriteret e paketimit dhe etiketimit e farës që përdoren për shumëzim dhe tregtim e që janë të paketuara dhe etiketuara sipas skemës së Organizata Ekonomike për</p>

			Kooperim dhe Zhvillim - OECD.
UDHËZIM ADMINISTRATIV NR. 26/2008 Për inspektimet fushore të drithërave të bardha.	https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2430	MBPZhR AUV	Përcaktohen procedurat që duhet të zbatohen për inspektimin fushor të kulturës së grurit, elbit dhe tërshërës të mbjella për farë.
UDHËZIM ADMINISTRATIV NR.13/2008 Për njohjen dhe pranimin e hibrideve të misrit.	https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=7579	MBPZhR IBK	Përcaktohet mënyra e hulumtimit të hibrideve të misrit në fushat testuese dhe laboratorë, përpunimi statistikorë i të dhënave me qëllim të njohjes dhe pranimin të hibrideve të huaja në Listën e Lejuar të Kosovës. Me hulumtimin e hibrideve në fushat testuese dhe laboratorë përcaktohet vlera kultivuese dhe përdoruese e hibrideve siç janë: rendimenti, lagështia e kokrrës, qëndrueshmëria

			ndaj sëmundjeve dhe dëmtuesve.
UDHËZIM ADMINISTRATIV NR.11/2008 Për Njohjen dhe Pranimin e Kultivarëve të Drithërave të Bardha.	https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=7575	MBPZhR IBK	Përcaktohet mënyra e hulumtimit të kultivarëve të drithërave të bardha grurit, elbit, thekrës, tritikaleve dhe tërshërës në fushat testuese dhe laboratorë, përpunimin e të dhënave statistikore me qëllim të njohjes dhe pranimin të kultivarëve të huaj në Listën e Lejuar të Kosovës. Me hulumtimin e kultivarëve në fushat testuese dhe laboratorë përcaktohet vlera kultivuese dhe përdoruese - VKP e kultivarëve siç janë: rendimenti, lagështia e kokrrës, qëndrueshmëria ndaj sëmundjeve dhe dëmtuesve.
UDHËZIM ADMINISTRATIV	https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=7576	MBPZhR IBK	Përcaktohet mënyra e

<p>RATIV NR.12/2008 Për testimin e Vlerave Kultivuese Përdoruese - VKP të Kultivarëve të Patates.</p>			<p>hulumtimet të kultivarëve të patates në fushat testuese dhe laboratorë, përpunimi i të dhënave statistikore me qëllim të njohjes dhe pranimit të kultivarëve në Listën e Lejuar të Kosovës.</p> <p>Me hulumtimin e kultivarëve në fushat testuese dhe laboratorë përcaktohet vlera kultivuese dhe përdoruese -VKP e kultivarëve siç janë: rendimenti i tuberëve, numri i tuberëve për bimë, qëndrueshmëria ndaj sëmundjeve dhe dëmtuesve etj.</p>
<p>UDHËZIM ADMINISTRATIV MA - NR. 06/2007 Për përcaktimin e tarifës së çmimeve për</p>	<p>https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=7481</p>	<p>MBPZhR AUV IBK</p>	<p>Përcaktohen shërbimet e tarifës së çmimeve të kontrollit fitosanitar, të kryera nga Inspektorët</p>

<p>shërbimet e kontrollit fitosanitar.</p>			<p>fitosanitar dhe analizat laboratorike të kryera në Institutin Bujqësor të Kosovës në Pejë, në Ministrinë e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural. Me qëllim të dhënies së certifikatave fitosanitare për import dhe eksport të mallrave, duhet të paguhen çmimet e inspektimit.</p>
<p>UDHËZIM ADMINISTRATIV MA - NR. 18/2006 Për Tregtimin e Farërave të Perimeve.</p>	<p>https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=7410</p>	<p>MBPZhR</p>	<p>Rregullohen cilësitë e farërave të perimeve që kanë të bëjnë me tregtimin si: pastërtinë analitike, aftësinë mbirëse si dhe shëndetin e tyre.</p>
<p>UDHËZIM ADMINISTRATIV Nr. 04/2003 Për Tregtimin me Farëra në Kosovë.</p>	<p>https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=7185</p>	<p>MBPZhR AUV IBK</p>	<p>Rregullohen çështjet që kanë të bëjnë me tregtimin e farërave të cilat i plotësojnë standardet mbi cilësinë për sa i përket varietetit,</p>

			pastërtisë analitike, aftësisë për mbirje dhe shëndetit.
UDHËZIMI ADIMINST RATIV Nr.2003/05 Për regjistrimin dhe licencimin në lëminë e farërave dhe aplikimin e tyre në Kosovë.	https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=7186	MBPZhR	Rregullohet çështja e regjistrimit të prodhuesve, tregtarëve, paketuesve dhe përpunuesve të farërave. Ky Udhëzim Administrativ gjithashtu ka të bëjë edhe me licencimin e inspektorëve të kulturave bujqësore.
UDHËZIMI ADIMINST RATIV Nr.2003/06 Për tregtimin me farën e patateve në Kosovë.	https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=7187	MBPZhR	Rregullohet tregtimi me farën e patateve, ekzaminimi zyrtar , paketimi, certifikimi dhe mostrimi si dhe masat për pengimin e përhapjes së sëmundjeve apo dëmtuesve të farës së patateve. Veç kësaj, ky Udhëzim Administrativ në programet e tij

			përcakton edhe kushtet minimale që duhet ti plotësojë fara e patateve në pikpamje të cilësisë, certifikimin dhe etiketimin zyrtar të farës së patateve.
<p>UDHËZIMI ADIMINSTRATIV Nr.2003/10 Mbi lejimin e importimit dhe tregtimit të farërave të grurit të cilat nuk janë në listën e varieteteve të Kosovës.</p>	<p>https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=7180</p>	MBPZhR	<p>Me qëllim të zbutjes së mungesës së farës së grurit në tregun e Kosovës-si pasojë e thatësisë që mbretëroi në Kosovë gjatë verës së vitit 2003, për çka edhe rendimentet e prodhimit të grurit ishin të ulëta e me qëllim të krijimit të kushteve më të favorshme për fermerët kosovarë për mbjelljen e sipërfaqeve të planifikuara të tokës bujqësore me grurë, me këtë Udhëzim Administrativ lejohet importimi i farërave të grurit të prodhuar dhe paketuar jashtë Kosovës edhe në rastet kur:</p>

			(a) Fara e grurit nuk është në Listën e Varieteteve të Kosovës, por është në Listën e shteteve fqinje, (b) Importohet fara e grurit nga shtetet që nuk janë anëtare të OECD si Maqedonia dhe Shqipëria.
--	--	--	--

Problemi kryesor, shkaqet dhe efektet

Pema e problemit, që paraqet problemin kryesor, shkaqet e tij dhe efektet

Efektet	<p><u>Rregullat nuk zbatohen siç duhet - Rregullat janë të pakompletuara</u></p> <p>Për cilësinë e farërave të importuara, prodhuara në vend dhe tregtuara:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mos përcaktimi i standardeve (kriterëve shtetërorë), për parametra të ndryshëm agronomik për farërat që kanë qëllim prodhimin apo përpunimin e tyre; • Ndryshimi i kriterit për vitet e testimit të kultivarëve apo hibrideve të cilët do të testohen për vlerën kultivuese dhe përdoruese (VKP); • Mungesa e kontrollit të vazhdueshëm për varietetet apo hibrideve të cilat regjistrohen në Listën e Farërave dhe importohen për dhjetë vite në vijim; • Kontroll jo i plotë i farërave vendore të paçertifikuara cilat prodhohen nga operatorë të pa autorizuar; • Mos harmonizimi i kriterëve në mes numrit të inspektorëve dhe numrit të sipërfaqeve për certifikim të farërave, sipas praktikave të vendeve të BE-së; • Pamundësia e mbulimit të sipërfaqeve me inspektime fushore në parcelat e kompanive prodhuese të farërave në Kosovë;
----------------	---

	<ul style="list-style-type: none"> • Mangësia e rezultateve në fushat eksperimentale të Pas-kontrollit të cilat janë hallkë e pashkëputshme e procesit të çertifikimit të farërave sipas standardeve të BE-së; • Mos rregullimi i kriterëve lidhur me masat ndaj personave fizik apo juridik të cilët veprojnë në kundërshtim me Ligjin për Farëra.
Problemi kryesor	Avancimi i infrastrukturës ligjore për farërat në harmoni me atë të BE-së
Shkaqet	<p><u>Rregullat nuk zbatohen siç duhet:</u> Zbatimi jo i plotë i legjislacionit për Farërat</p> <ul style="list-style-type: none"> • Cilësia jo e duhur e farërave; • Rendimentet e ulëta bujqësore; • Farëra jo adekuate për kulturat bujqësore; • Përdorimi i farës merkantile; • Mos zbatimi i sanksioneve nga gjykatat. <p><u>Rregullat janë të pakompletuara</u></p> <p>Ndryshimet në legjislacionin për farërat</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ligji aktual i farërave (Ligji nr. 2003/5) është zhvilluar në vitin 2003 në kohën e institucioneve të përkohshme vetqeverisëse. Nga ajo kohë ka pasur vetëm një ndryshim dhe plotësim të dispozitat ndëshkimore (Ligji Nr.08/L-080), ndërsa kohë pas kohe është plotësuar me udhëzime adminstartaive por të cilat nuk përmbushin nevojat dinamike aktuale të sektorit të farërave. <p>Mangësitë në kornizën aktuale Ligjore të Farërave</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mungesa ligjore e përcaktimit të standardeve (kriterëve shtetërore) për parametra të ndryshëm agronomik për farërat që kanë qëllim prodhimin apo përpunimin e tyre; • Mungesa ligjore për përcaktimin e një mekanizmi kryesor shtetëror (Institucion Referent Nacional), për Testim dhe Certifikim të Farërave, që në këtë rast në Kosovë do duhej të ishte Instituti Bujqësor i Kosovës (IBK); • Mungesa ligjore për përcaktimin e vitit të tretë të testimeve për VKP të varieteteve apo hibrideve, të cilat gjatë dy viteve paraprake

	<p>të testimit nuk i kanë kaluar vlerat e varieteteve apo hibrideve standarde-krahasuese;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mungesa ligjore për rregullimin dhe qartësimin e kompetencave për institucionin përgjegjës për certifikimin e farërave, i cili aktualisht është i shpërndarë në tri institucione të ndryshme (MBPZHR, AUV dhe IBK), dhe jo sipas praktikave të vendeve të BE-së; • Mungesa ligjore për përcaktimin e kriterëve lidhur me autorizimet e kompanive prodhuese dhe kompanive përfaqësuese të farërave; • Mungesa ligjore për formimin e Komisionit të Ankesave që do të shqyrtoj ankesat e palëve të pakënaqura me vendimet e Komisionit të Listës së Farërave; • Mungesa ligjore për përcaktimin e kompetencave të Komisionit të Listës së Farërave dhe Komisionit të Ankesave; • Mungesa ligjore për kriteret e sasisë së farërave që kanë për qëllim hulumtimin dhe testimin e tyre; • Mungesa ligjore e përcaktimit të afatit për raportim të rezultateve të fituara nga testimet e VKP-së të realizuara nga IBK-ja; • Mungesa ligjore e përcaktimit të afatit për hartimin e vendimeve për varietetet apo hibrideve e pranuar në Listën e Farërave të Republikës së Kosovës nga dita e dhënies së rekomandimeve nga Komisioni i Listës së Farërave.
--	--

Shkaqet:

Cilësia jo e duhur e farërave

Përdorimi i farave jo cilësore për mbjellje është njëri ndër faktorët që ka ndikim në arritjen e rendimenteve të ulëta në prodhimtarinë bimore, por edhe në cilësinë e produkteve finale të tyre qoftë për ushqim apo për qëllime tjera teknike. Vlerësimet e farërave për cilësi në vendin tonë realizohen nga institucioni përgjegjës për testimin e farërave që në këtë rast është Instituti Bujqësor i Kosovës (IBK) në Pejë. Testimet të cilat realizohen janë për vlerën kultivuese dhe përdoruese (VKP), kryesisht të kultura e grurit, misrit, elbit, tritikaleve dhe patates, por realizohen edhe teste laboratorike për lloje tjera të bimëve bujqësore. Disa nga kriteret e testimit nuk janë të rregulluara në Ligjin për Farërave, mirëpo ndërkohë ato janë rregulluar dhe plotësuar me udhëzime administrative (UA)

konform standardeve ndërkombëtare. Megjithatë, edhe pas rregullimit të kriterëve të testimeve me udhëzime administrative, prap janë vërejtur vakume ligjore kryesisht të mungesa e përcaktimit të standardeve (kriterëve shtetërore), për parametra të ndryshëm agronomik për farërat që kanë qëllim prodhimin apo përpunimin e tyre. Mos përcaktimi i standardeve apo kriterëve shtetërore për parametra agronomik, krijon hapsira për import dhe tregtim të farërave me cilësi të dobëta në vendin tonë. Po ashtu, në udhëzime administrative për testimin e farërave është vërejtur vakum ligjor edhe të kriteret e viteve të testimit të kultivarëve apo hibrideve të cilët do të testohen për vlerën kultivuese dhe përdoruese (VKP), që kanë për qëllim regjistrimin e tyre në Listën e Lejuar të Farërave. Duhet theksuar se vakumi ligjor të vitet e testimit është vërejtur kryesisht në rastet kur varietet apo hibridet të cilat në vitin e parë të testimit japin rezultate mbi standardet e kërkuara dhe në vitin e dytë japin rezultate nën standardet e kërkuara, të këto raste duhet rekomanduar viti i tretë i testimit i cili do të jetë përcaktues për regjistrim të një varieteti apo hibridi në Listën e Lejuar të Farërave në Kosovë.

Rendimentet e ulëta bujqësore

Në vitet e fundit në vendin tonë shumica e fermave kanë kursyer farat nga korret e tyre, veçanërisht për drithërat por edhe kultura tjera bujqësore. Farave të tilla me kalimin e kohës mund t'ju bie potenciali prodhues gjenetik që nënkupton ulje të rendimenteve, cilësi të dobëta të farës dhe rritje e mundësive për përhapjen e sëmundjeve. Për t'i adresuar këto probleme, autoritetet kompetente apo Shërbimet Këshillimore duhet të inkurajojnë përdorimin e farave të certifikuara përmes shpjegimeve dhe rekomandimeve të tyre për fermerët. Përpunimi dhe përgatitja e farës për tregtim është një nga hapat më të rëndësishëm në sigurimin e cilësisë së farës. Mundësia për të prodhuar farë të kulturave të ndryshme bujqësore në Kosovë është reale, mirëpo ky sektor momentalisht është duke funksionuar me kapacitete të kufizuara dhe të pamjaftueshme. Për të siguruar furnizim të rregullt me farëra me cilësi të lartë, është e nevojshme të krijohen varietete apo hibride me potencial gjenetik të lartë sasior dhe cilësor. Andaj, për këtë qëllim duhet dhënë motivim dhe mbështetje subjekteve apo individëve të cilët janë të angazhuar në

prodhimin e farërave cilësore. Aktualisht në Kosovë funksionojnë dy kompanitë prodhuese të farërave të cilat prodhojnë kryesisht farë të grurit mirëpo nuk mund të mbulojnë tregun tonë. Mos mbulimi i tregut me farëra cilësore të prodhuara në vendin tonë është i varur nga një varg faktorësh, siç janë: vështirësitë financiare dhe teknike të kompanive prodhuese të farërave në Kosovë, importimi i madh i farërave nga vende të regjionit, çmimet e ulëta të farërave të importuara, kontrolli jo i plotë në parandalimin e prodhuesëve të paautorizuar të farërave etj. Duke i mbledhur të gjithë faktorët e lartcekur, në vendin tonë krijohen probleme serioze në zhvillimin e sektorit të prodhimit të farërave cilësore të cilat janë faktori kyq për rritje të rendimentit në nivel vendi. Për t'i inkurajuar prodhuesit e farës që janë vërtet të aftë të prodhojnë fara me cilësi të lartë është krijimi dhe zbatimi i një sistemi të certifikimit të farave duke u bazuar në standarde ndërkombëtare, i cili do të ndikonte në reduktim gradual të përdorimit të farave me cilësi të ulët dhe mbështetje për farat e certifikuara. Në të ardhmen e afërt Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR), do të mbështet ligjërisht krijimin e kooperativave bujqësore dhe kompanive vendase të farës me qëllim për të prodhuar dhe shitur fara në përputhje me standardet ndërkombëtare, një hap kyç për diversifikimin e industrisë së farërave cilësore në Republikën e Kosovës.

Farëra jo adekuate për kultura bujqësore

Në këtë rast, duhet cekur se farërat jo adekuate të kulturave bujqësore rrjedhin si pasojë e mungesës së kontrollit të vazhdueshëm të varieteteve apo hibrideve të cilat regjistrohen në Listën e Lejuar të Farërave dhe importohen për dhjetë vite në vijim. Me farëra jo adekuate për kultura bujqësore duhet nënkuptuar vërtetësinë e farës së importuar në raport me farërat varieteteve apo hibrideve që gjinden në Listën e Lejuar të Farërave. Kjo mund të realizohet përmes bashkëpunimit në mes inspektorëve certifikues të farërave dhe Institutit Bujqësor të Kosovës si mekanizma përgjegjës-profesional që janë në funksion të kontrollit të cilësisë së farërave. Në këtë rast, duhet theksuar se procesi i certifikimit të farërave në Kosovë është i paqartë, sepse ky segment është i shpërndarë në digastere të ndryshme, përderisa testimet për vlerën kultivuese dhe përdoruese (VKP)

realizohen në Institutin Bujqësor të Kosovës, certifikimi fushor kryhet nga inspektorët fitosanitarë të Agjencisë Ushqimit dhe Veterinës (AUV), ndërsa certifikatat lëshohen nga MBPZHR-ja. Po ashtu, duhet cekur se inspektorët fitosanitarë janë të përgjithshëm të cilët kryejn edhe inspektime të produkteve tjera, pastaj mos harmonizimi i kriterëve në mes numrit të inspektorëve dhe numrit të sipërfaqeve për certifikim të farërave, që reflekton në pamundësinë e mbulimit të sipërfaqeve me inspektime fushore në parcelat e kompanive prodhuese të farërave në Kosovë. Po ashtu, mangësia e rezultateve të fushat eksperimentale të Pas-kontrollit të cilat janë hallkë e pashkëputshme e procesit të certifikimit të farërave në vendet e BE-së, ndërsa tek ne momentalisht ende nuk është e rregulluar në Ligjin e Farërave. Sipas ekspertëve ndërkombëtarë, rregullat e ISTA-së rekomandojnë që certifikimi i farërave të realizohet një institucion siç është Instituti Bujqësor i Kosovës. Dhe për këtë qëllim inspektorët fitosanitarë duhet të kryejnë trajnime shtesë lidhur me certifikimin e farërave dhe të jenë të pavarur në punën e tyre profesionale në funksion të monitorimit dhe certifikimit të farërave në vendin tonë.

Përdorimi i farës merkantile

Pa mundësia e mbulimit të tregut me farë vendore të certifikuar, importi i farërave jo cilësore, çmimet e larta të farës dhe farërat vendore të pacertifikuara të cilat prodhohen nga operatorë të pa autorizuar, janë faktorët kyq që fermerët tanë janë të detyruar ta ruajnë farën e vet nga korrjet e tyre të cilët e përdorin për mbjellje. Kjo farë e prodhuar nga vetë fermerët e cila nuk i nënshtrohet procesit të certifikimit quhet farë merkantile, andaj përdorimi i saj në sasi të lartë në nivel vendi është njëri prej elementeve kryesore që ka ndikim në arritjen e rendimenteve të ulëta në prodhimtarinë bimore. Po ashtu, duhet theksuar se në vendin tonë farërat e varieteteve apo hibrideve që aktualisht hyjnë në Listën e Lejuar të Farërave ato kanë të drejtë tregtohen për dhjetë (10) vite, dhe të cilat nuk i nënshtrohen më asnjë procesi të testimit apo certifikimit. Kjo mund të jetë njëra nga arsyet e kontrollit të dobët të cilësisë së tregut të farës në vendin tonë. Andaj, mirëmbajtja e duhur e sistemit të certifikimit të farës mund të luajë një rol të rëndësishëm në tejkalimin e kësaj situatë.

Mos zbatimi i sanksioneve nga gjykatat

Regjistrimi i personave fizikë dhe juridikë që angazhohen zyrtarisht në tregtinë e farës dhe vënia para drejtësisë e atyre që merren me aktivitete të paligjshme, do të ulë vëllimin e farave jo cilësore dhe të dyshimta në treg. Për këtë arsye, kontrole më të rrepta mbi tregun e farës duhet të zbatohen nga Agjensioni i Ushqimit dhe Veterinës në bashkëpunim me Institutin Bujqësor të Kosovës të cilat funksionojnë në kuadër të Ministrisë së Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural.

Efektet:

Mos përcaktimi i standardeve (kritereve shtetërore)

Mungesa e kritereve shtetërore për parametra të ndryshëm agronomik për farërat që kanë qëllim prodhimin apo përpunimin e tyre, krijon hapsirë për lejimin dhe tregtimin e farërave me cilësi të dobëta, njëkohësisht paraqet problem për institucionet gjegjëse për testim dhe monitorim të farërave sepse atyre në aspektin ligjor ju pamundëson ndalimin e farërave me cilësi të dobëta që mund të qarkullojnë në tregun tonë, dhe më pas të përdoren qoftë nga fermerë apo në industri të përpunimit, dhe në fund produktet e fituara prej tyre të konsumohen nga popullata.

Ndryshimi i kriterit për vitet e testimit

Përcaktimi i kritereve për vitin e tretë (3), për testimin e kultivarëve apo hibrideve të cilët do të testohen për Vlerën Kultivuese dhe Përdoruese (VKP), në raste të caktuara është i domosdoshëm, sepse në legjislacionin aktual është i rregulluar specifikisht dy (2) vite testim për VKP, mirëpo ka raste të shpeshta kur një varietet apo hibrid gjatë dy viteve të testeve jep rezultate të ndryshme krahasuar me vlerat e varieteteve apo hibrideve standarde, që nënkupton njërin vit japin vlera më të larta se standardet, ndërsa në vitin tjetër më të ulëta, dhe për këtë rast preferohet viti i tretë i testeve i cili do të jetë përcaktues për lejimin ose moslejimin e një varieteti apo hibridi në Listën e Farërave të Republikës së Kosovës.

Mungesa e kontrollit të vazhdueshëm të varieteteve apo hibrideve

Pas përfundimit të procedurave të testimeve, varietet apo hibridet të cilat regjistrohen në Listën e Farërave të Republikës së Kosovës, e kanë të drejtën e importit dhe tregtimit të tyre për dhjetë vite në vijim pa ju nënshtruar testimeve të tyre të mëtutjeshme, me përjashtim të varieteteve të cilat shumëzohen nga kompanitë prodhuese të farërave të cilat do të jenë të obliguara t'i nënshtrohen testimeve të Pas-kontrollit. Megjithatë, mungesa e monitorimit dhe testimeve të vazhdueshme të farërave të importuara në vendin tonë, krijon mundësi për keqpërdorimin e emrave të varieteteve apo hibrideve të cilat realisht i kalojnë testet e tyre dhe regjistrohen në Listen e Farërave, ndërsa në emër të tyre qarkullojnë farëra jo cilësore.

Kontroll jo i plotë i farërave vendore të pacertifikuara

Përdorimi i farërave merkantile në vendin tonë, kryesisht ndërlidhet me prodhimin e farërave nga operatorë të pa autorizuar të cilët në mënyrë të jashtëligjshme dhe pa kompetenca ligjore prodhojnë farëra jasht standardeve për cilësi, dhe më pas të njëjtat përdoren për mbjellje nga fermerët tanë, ndërsa efekti i tyre është dhënia e rendimenteve të ulëta në prodhimtarinë bimore me cilësi të dobëta.

Mos harmonizimi i kriterëve në mes numrit të inspektorëve dhe numrit të sipërfaqeve

Harmonizimi i numrit të inspektorëve për certifikim të farërave komfor sipërfaqeve të mbjellura është element kyq për monitorimin e farërave të cilat prodhohen në vendin tonë, sepse sipas praktikave të vendeve të BE-së, një inspektor për certifikim të farërave fillimisht duhet të jetë i trajnuar specifikisht për punën e tij, njëkohësisht duhet ta ketë të caktuar edhe numrin e sipërfaqeve të cilat do të mund ti monitoroj në periudha të ndryshme sipas praktiave të lartcekura nga shtetet e BE-së.

Pamundësia e mbulimit të sipërfaqeve me inspektime fushore

Numri i kufizuar të inspektorëve të farës krijon pamundësi për realizimin e inspektimeve në sipërfaqet kultivuese të farës, si dhe pamundëson vlerësimet fushore në periudha të ndryshme gjatë vegetacionit. Kjo çështje është e ndërlidhur me harmonizimin

(standardizimin) e numrit të inspektorëve dhe sipërfaqeve për monitorim në parcelat e kompanive prodhuese të farërave në vendin tonë.

Mangësia e rezultateve të fushat eksperimentale të Pas-kontrollit

Fushat eksperimentale janë hallkë e pashkëputshme e procesit të certifikimit të farërave sipas standardeve të BE-së. Lidhur me këtë rast, duhet theksuar se procesi i certifikimit të farërave në Kosovë është shpërndarë në tri institucione (MBPZHR, AUV dhe IBK). Ministria lëshon certifikatën, Agjensioni i Ushqimit dhe Veterinës realizon certifikimin fushor, ndërsa certifikimi laboratorik realizohet në Institutin Bujqësor të Kosovës. Sa i përket fushave eksperimentale të Pas-kontrollit, zyrtarisht ende nuk realizohen në Kosovë për shkaqe të mangësive ligjore lidhur me procesin e certifikimit të farërave, e që në kushte normale dhe sipas rekomandimeve nga ekspert ndërkombëtar, ato do të duhej realizuar në Institutin Bujqësor të Kosovës, ndërsa rezultatet e tyre do të duhej t'i shërbenin Inspektoriatit Fitosanitar apo specifikisht inspektorëve për certifikimin e farërave.

Mos rregullimi i kriterëve lidhur me masat ndaj personave fizik apo juridik të cilët veprojnë në kundërshtim me Ligjin për Farëra.

Në mungesë të masave rigoroze ndaj personave fizik apo juridik të cilët veprojnë në kundërshtim me ligjin për farëra, krijohen mundësi që në tregun tonë të ketë farëra të prodhuara nga operator të paautorizuar, si dhe të importohen dhe tregtohen farëra me cilësi të dobët të cilat po ashtu mund të mos jenë në Listën e Farërave të Republikës së Kosovës. Andaj për t'ju shmangur këtyre situatave, duhet paraparë që masat ligjore të jenë të rregulluara me Ligj, dhe në rast mos respektimit të tyre nga personat fizik apo juridik, atëherë të njëjtat duhet të ndëshkohen sipas kriterëve të përcaktuara në Ligjin për Farëra në Kosovë.

Palët me interes - (përditësohet pas definimit të saktë të shkaqeve dhe ekefteve)

Pasqyrë e palëve të interesuara bazuar në përkufizimin e problemit

Emri i palës së interesuar.	Shkaku/qet me të cilat është e lidhur pala.	Efekti/et me të cilat është e lidhur pala.	Mënyra me të cilën pala është e lidhur me këtë shkak (shkaqe) apo efektin (efektet).
Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural.	<p>Cilësia jo e duhur e farërave.</p> <p>Regjistrimi i personave fizikë dhe juridikë që angazhohen zyrtarisht në tregtinë e farës dhe vënia para drejtësisë e atyre që merren me aktivitete të paligjshme do të ulë vëllimin e farërave jo cilësore dhe të dyshimta në treg.</p>	<p>Mangësia ligjore në përcaktimin e standardeve (kriterëve shtetërore) për parametra të ndryshëm agronomik për farërat që kanë qëllim prodhimin apo përpunimin e tyre.</p> <p>Mos rregullimi i kriterëve lidhur me masat ndaj personave fizik apo juridik të cilët veprojnë në kundërshtim me Ligjin për Farëra.</p>	MBPZHR- është përgjegjëse për hartimin e politikave dhe legjislacionit lidhur me procesin e kontrollit dhe sigurisë së farërave, si dhe definimin e kompetencave ndërinstitucionale për testim dhe certifikim të farërave.
Agjensioni i Ushqimit dhe Veterinës.	Farëra jo adekuate për kultura bujqësore.	Mungesa e kontrollit të vazhdueshëm të varieteteve apo hibrideve të cilat regjistrohen në Listën e Farërave dhe importohen për dhjetë vite në vijim.	AUV- është përgjegjës për zbatimin e politikave dhe legjislacionit të hartuar nga MBPZHR, në funksion të kontrollit dhe monitorimit të përgjithshëm të procesit të sigurisë së

	Përdorimi i farës merkantile.	<p>Kontroll jo i plotë i farërave vendore të pacertifikuara cilat prodhohen nga operatorë të pa autorizuar.</p> <p>Mos harmonizimi i kriterëve në mes numrit të inspektorëve dhe numrit të sipërfaqeve për certifikim të farërave, sipas praktikave të vendeve të BE-së.</p> <p>Pamundësia e mbulimit të sipërfaqeve me inspektime fushore në parcelat e kompanive prodhuese të farërave në Kosovë.</p>	farërave në nivel vendi.
Instituti Bujqësor i Kosovës	<p>Cilësia jo e duhur e farërave.</p> <p>Rendimentet e ulëta bujqesore</p> <p>Procesi i certifikimit farërave në Kosovë është i paqartë, sepse ky segment është i shprehendare në digastere të</p>	<p>Mos përcaktimi i standardeve (kriterëve shtetërore) për parametra të ndryshëm agronomik për farërat që kanë qëllim prodhimin apo përpunimin e tyre.</p> <p>Ndryshimi i kriterit për vitet e testimit të kultivarëve apo hibrideve të cilët do të testohen për vlerën kultivuese dhe përdoruese (VKP).</p> <p>Mangësia e rezultateve të fushave eksperimentale të Pas-kontrollit të cilat janë hallkë e pashkëputshme e procesit të certifikimit të</p>	IBK- është përgjegjës për realizimin e testeve fushore dhe laboratorike të farërave, në shërbim të MBPZHR-së, AUV-it, por dhe palëve tjera që mund të jenë nga institucione shtetërore apo private.

	ndryshme, përderisa testimet për vlerën kultivuese dhe përdoruese (VKP), realizohen në Institutin Bujqësor të Kosovës, certifikimi fushor kryhet nga inspektorët fitosanitarë të Agjensisë Ushqimit dhe Veterinës (AUV), ndërsa certifikatat lëshohen nga MBPZHR-ja.	farërave sipas standardeve të BE-së.	
--	--	--------------------------------------	--

Praktikat e vendeve të rajonit lidhur me përdorimin e farërave

Shembulli i Republikës së Italisë

Rregullat për prodhimin për tregtimin dhe tregtimin e produkteve të farës në zbatim të nenit 11 të ligjit të datës 4 tetor 2019, nr. 117, për përshtatjen e legjislacionit kombëtar me dispozitat e rregullores (BE) 2016/2031 dhe rregullores (BE) 2017/625. Ky dekret (DEKRET LEGJISLATIV 2 shkurt 2021, n. 20.) rregullon prodhimin për qëllime të tregtimit dhe tregtimin e produkteve të farës duke rirenditur, nëpërmjet bashkërendimit dhe integritimit, dispozitat rregullative përkatëse në një tekst të vetëm. Në Nenin 2 të këtij Dekreti në pikat 1 dhe 2 flitet për Autoritetet kompetente kombëtare. Ndërsa përmes gjashtë (6) kapitujve në nene të ndryshme janë të rregulluara çështjet e regjistrimit të varieteteve, kontrolli dhe certifikimet, kushtet për vendim në treg, dërgimet dhe ndalimet e tregtimit të farërave, ekuivalenca me shtetet e treta, si dhe sanksionet administrative dhe rregullat financiare. Kapitujt e lartcekur me nene, janë paraqitur si në vijim:

- Kapitullin II flitet për REGJISTRAT E VARITETEVE në Nenet 7 deri 16.
- Kapitulli III- KONTROLLET DHE CERTIFIKATIMET, nga Neni 17 deri 30.

-Kapitulli IV- KUSHTET PER VENDIM NE TREG, nga Neni 31 deri 42.

-Kapitulli V-DERGIMET DHE NDALIMET E TREGTIMIT TË FARËVE, nga Neni 43 deri 46.

-Kapitulli VII - EKUIVALENCA SHTETET E TRETA, nga Neni 74 deri 79.

-Kapitulli VIII - SANKSIONET ADMINISTRATIVE DHE RREGULLAT FINANCIARE, nga Neni 80 deri 83.

Po ashtu, përmes shtojcave janë të rregulluara disa kritere, siç janë: Lista e specieve të përfshira në këtë dekret (Shtojca I, Neni 4), Lista e llojeve për të cilat bëhet krijimi i regjistrave të varieteteve të detyrueshme (Shtojca II, pikat A,B dhe C), Përkufizimi i peshës maksimale të një loti, si edhe listimi i specieve në pikat: A, B, C, D, E, F, G dhe H, për sasinë e lejuar të farërave (Shtojca IV), Paketimet e vogla (Shtojca V), si dhe kushtet që farat duhet t'i plotësojnë (Shtojca VI), flitet për parametra të ndryshëm të farërave dhe kushtet që duhet plotësuar, siç janë: pastërtinë analitike e farërave (%), mbishmëria (%) dhe lagështia (%), për farërat e specieve të ndryshme të paraqitura përmes pikave të ndryshme (A, B, C, D, E, F, G dhe H)

Shembulli i Republikës së Kroacisë

Bazuar në ligjin NN 110/2021 (13/10/2021) LIGJI PËR FARAT, MATERIALIN FIDANOR DHE NJOHJEN E VARIETETEVE TË BIMËVE BUJQËSORE, i cili rregullon prodhimin, vendosjen në treg dhe importin e materialit riprodhues bujqësor të grupeve të caktuara të bimëve, prodhimin e farërave nga ekonomitë bujqësore, njohjen e varieteteve të bimëve bujqësore, regjistrimin e varieteteve të bimëve bujqësore në listat e varieteteve, mirëmbajtjen e produkteve bujqësore, varietetet e bimëve, kompetencat e organeve individuale në punë nga ky ligj dhe rregulloret e miratuara në bazë të këtij ligji, mbikëqyrja inspektuese, si dhe çështje të tjera me rëndësi për zbatimin e sistemit të unifikuar të prodhimit të farës bujqësore dhe prodhimit fidanor. Në këtë Ligj nga Kapitulli II deri V dhe nga Neni 4 deri 33, flitet për organet kompetente, Programet profesionale, Organet këshillimore, Programi kombëtar i ruajtjes dhe përdorimit të qëndrueshëm të burimeve gjenetike bimore, Regjistrat e furnitorëve dhe kampionuesve

të materialit riprodhues bujqësor, Regjistrimi në regjistrat e furnitorëve dhe kampionuesve të materialit riprodhues bujqësor, Kushtet për regjistrimin në regjistrat e furnitorëve dhe kampionuesve të materialit riprodhues bujqësor, Regjistri i laboratorëve të autorizuar dhe referues për kontrollin e cilësisë së materialit riprodhues bujqësor, Prodhimi i farës, Përpunimi i farave, Cilësia e farës, Paketimi, Vulosja dhe Etiketimi i farave, Ripaketimi, Lëshimi i certifikatave të farës, Mbikëqyrja zyrtare, Zbatimi i mbikëqyrjes zyrtare, Njohja e kulturës së farës, Vendosja e farërave në treg, Tregtia e farërave, Pas-kontrolli i farave, Importi i farave. Po ashtu, në këtë Ligj është i rregulluar REGJISTRIMI I VARIETETEVE NË LISTËN E VARIETETIT - Lista e varieteteve nga Neni 53 deri në Nenin 71, si dhe MBIKËQYRJA ADMINISTRATIVE DHE INSPEKTIVE nga Neni 73 deri në Nenin 82, ndërsa masat ndëshkimore – Gjobat janë të rregulluara nga Neni 83 deri 85.

Shembulli i Republikës Çeke

Propozimin që Ligji Çek për Farëra është vlerësuar në kuadër të praktikave se si vendet e BE-së i kanë të rregulluara me Ligj çështjen e kompetencave institucionale, në këtë rast Instituti Qendror për Inspektime dhe Testime Bujqësore në Çeki, i cili viteve të fundit ka realizuar një bashkëpunim të shkëlqyer me Institutin Bujqësor të Kosovës, konkretisht me Laboratorin Referent Nacional për Cilësinë e Farës.

Me bashkëpunimin e vazhdueshëm në mes dy institucioneve të lartëcekura janë shkëmbyer përvoja të ndryshme sa i përket njohurive rreth përdorimit të standardeve për testimeve të farërave dhe krahasimeve të tyre me metodat të cilat aplikohen në Kosovë, të cilat po ashtu realizohen sipas protokoleve nga standardet e ISTA-së. Ndërsa në këtë periudhë që jemi, në kuadër të përgatitjes së Koncept Dokumentit për Farëra, në mënyrë të drejtpërdrejt janë krahasuar dhe identifikuar mangësitë që kemi në Ligjin aktual të farërave në raport me Ligjin Çek për Farëra. Të gjitha këto mangësi ligjore të identifikuar do të paraqiten në këtë Koncept Dokument për Farëra, të cilat kryesisht ndërlidhen me kriteret për cilësinë e farërave të importuara apo prodhuara në vendin tonë, si dhe do të paraqiten nevojat për qartësime të kompetencave institucionale. Edhe njëherë duhet ritheksuar se propozimin në lidhje me Institucion (Referent Nacional) për

Testimin (fushor dhe laboratorik) e Cilësisë dhe Certifikimin e Farërave, i cili duhet të jetë në kuadër të Ministrisë së Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR), është i bazuar në “**fuqinë dhe referencën**” që ka Instituti Çek në Ligjin për Farëra, lidhur me testimet laboratorike, testimet për Vlerën Kultivuese dhe Përdoruese, Pas-kontrollit dhe Certifikimit të Farërave. Duke u bazuar në rastin e Ligjit për Farëra të Çekisë si referencë, nënkupton se Laboratori për Testimin e Farërave i cili funksionon në kuadër të Institutit Bujqësor të Kosovës (IBK), duhet të jetë Laborator Referent Nacional për Republikën e Kosovës. Disa nga pikat e vlerësuara që janë marrë si referencë nga Ligji i Farërave të Çekisë, janë të propozuara dhe bazuara në **Aktin nr. 219/2003 Kol., (Ligji për qarkullimin e farërave dhe fidanëve të bimëve të kultivuara). Seksioni 36, Inspektim i varieteteve dhe hibrideve pas regjistrimit në listën e farërave (Akti nr.2019/2003 - Seksioni 36)**, pika që ka të bëjë me anulimin e regjistrimit (**Akti nr.2019/2003 - Seksioni 37**). Në pikën që ka të bëjë me rolin dhe përbërjen e komisionit për farëra duhet të shtohet edhe një pikë që parasheh autoritetin propozues dhe emërues të përbërjes së komisionit për farëra (**Akti nr.2019/2003 - Seksion 31**), si dhe të parashihet vendimi i regjistrimit (**Akti nr.2019/2003 - Seksioni 32**), si dhe vendimi i anulimit në listën e farërave (**Akti nr.2019/2003 - Seksioni 37**).

Shembulli i Republikës së Shqipërisë

Në kuadër të shembullit të një vendi nga regjioni është marrë Shqipëria, e cila përmes Ligjit nr. 10416, i datës 7.4.2011, për Materialin Mbjellës dhe Shumëzues Bimorë (Ndryshuar me Ligjin Nr. 67/2013, datë 14.2.2013), ndërkohë (Ndryshuar me Ligjin Nr. 105/2015, datë 1.10.2015) i Republikës së Shqipërisë. Në këtë Ligj janë identifikuar disa pika të cilat ne i kemi paraqitur Koncept Dokument si mangësi ligjore, të cilat mund të përdoren si referenca për vendin tonë. Detyrat e furnizuesit, në cilësi të prodhuesve të farës, janë të rregulluara në Nenin 11, pikat 1 deri 8 dhe nënpika të ndryshme që kryejn veprimtarinë e prodhimit të materialit mbjellës dhe shumëzues bimor të përcaktuar në këtë Ligj, për licencat, autorizimet dhe lejet në Republikën e Shqipërisë. Lidhur me procesin e certifikimit të farërave Neni 14, pika 1, Enti Shtetror i Farërave dhe Fidaneve është organi përgjegjës për kryerjen e certifikimit të materialit mbjellës dhe shumëzues

bimorë. Neni 14, pika 3, Procedurat dhe kriteret e kryerjes së certifikimit për specie të veçanta përcaktohet me vendim të këshillit të Ministrave me propozim të Ministrit. Në KREUN V - IMPORTI I MATERIALIT MBJELLËS DHE SHUMËZUES BIMOR, me nene të veçanta janë të rregulluara procedurat e importit të farërave dhe materialeve tjera bjellëse bimore.

Në KREUN VI - PROCEDURAT E REGJISTRIMIT TË VARIETETEVE NË KATALOGUN KOMBËTAR, në Nenin 32 dhe 33 flitet për Vlerën Kultivuese dhe Përdoruese (VKP) dhe testimin e varieteteve. Në Nenin 35 flitet për Regjistrimin e varietetit në Katalogun Kombëtar, ndërsa në Nenin 36, Çregjistrimi i varietetit nga Katalogu Kombëtar, Paragrafi 1, Pika c, kur vërehet se varieteti nuk ruhet e mirëmbahet për Uniformitet e Stabilitetet nga personi përgjegjës dhe ka humbur Vlerat për Kultivim dhe Përdorim, dhe Pika ç, kur të dhënat e paraqitura nga aplikuesi rezultojnë të falsifikuara, ndërsa në Paragrafin 3, procedurat e çregjistrimit të varieteteve nga Katalogu Kombëtar përcaktohen me Udhëzim Administrativ nga Ministri. Neni 53, Kundërvajtje Administrative për Shkelje, dhe Neni 54, për Sanksione - Për kundërvajtjet administrative të parashikuara në Nenin 53 të Ligjit, nga Inspektoriati jepen ndëshkime për shkeljet e parashikuara në pika të veçanta që janë të caktuara.

Kapitulli 2: Objektivat

Objektivat relevante të Qeverisë

Qëllimi i përgjithshëm i politikës – Avansimi i politikave për farërat në prodhimtarinë bujqësore për të siguruar prosperitet ekonomik të vendit	
<p>Objektivi strategjik: Sigurimi dhe siguria e farërave cilësore për prodhimtarinë bujqësore.</p> <p>Objektivat specifike:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Përmirësimi i kontrollit fitosanitar të cilësisë së farërave sipas standardeve ndërkombëtare (ISTA, UPOV, OECD); • Përcaktimi i institucionit përgjegjës për certifikim e farërave, realizimin e testeve të farërave për Vlerën Kultivuese dhe Përdoruese (VKP), Dallueshmëri Uniformitet dhe Stabilitet (DUS) dhe Pas-kontroll në përputhje me standardet e UPOV dhe ISTA-së; • Ngritja e kapaciteteve për zbatimin e Ligjit dhe inspektim i varieteteve dhe hibrideve pas regjistrimit në Listën e Farërave të Kosovës. • Mbrojtja e fermerëve vendor nga importimi dhe tregtimi i farërave jo cilësore dhe ngritja e vetëdijes për rolin dhe rëndësinë e farërave cilësore. 	<p>- Programi i Qeverisë së Republikës së Kosovës 2021-2025</p> <p>2.10. Bujqësia, pylltaria dhe zhvi llimi rural</p> <p>2.10.3 Menaxhimi i qëndrueshëm i resurseve natyrore (<i>tokës bujqësore, pyjeve dhe ujit për ujitje</i>)</p> <p>- Plani Kombëtar për Zhvillim, Qëllimi zhvillimor dhe qëllimi strategjik:</p> <p>-1.9 Ndërtimi i lidhjeve të qëndrueshme në mes të fermerëve, përpunuesve dhe shitësve me pakicë</p> <p>- Masa Strategjike: Përmbushja e kërkesave për ushqimin të sigurtë dhe të shëndetshëm.</p> <p>- Aktiviteti: Hartimi i Koncept Dokumentit për Farërat.</p> <p>-Strategjia Kombëtare për Zhvillim 2030 Shtylla e I - Zhvillimi i Qëndrueshëm Ekonomik:</p> <p>Qëllimi Zhvillimor: Ekonomi digjitale, qarkore dhe konkurruese:</p> <p>Qëllimi Strategjik: 1.9 Ndërtimi i lidhjeve të qëndrueshme mes fermerëve, përpunuesve dhe shitësve me pakicë.</p>
<p>Objektivat specifike Opsioni 2:</p>	<p>Të hartuara për nevojat e këtij KD</p>

<ul style="list-style-type: none"> • Rritja e buxhetit për trajnimin e inspektorëve fitosanitarë për certifikimin e farërave; • Koordinim me i mirë ndërinstytucional në mes MBPZhR, IBK-së, AUV-it, Fakultetit të Bujqësisë dhe Veterinarisë (FBV), Doganës, Kompanive prodhuese të farërave, si dhe Shoqatave Importuese-tregtuese të farërave me qëllim harmonizimin dha avansimin e politikave për sektorin e farërave; • Vetëdijësimin e fermerëve përmes organizimit të kampanjes dhe sensibilizimit të institucioneve përgjegjëse, mbi rolin e sektorit të farërave. 	
<p>Objektivat specifike Opsioni 3: Objektivat specifike:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Përmirësimi i kontrollit fitosanitar të cilësisë së farërave sipas standardeve ndërkombëtare (ISTA, UPOV, OECD); • Përcaktimi i institucionit përgjegjës për certifikimin e farërave, realizimin e testeve të farërave për Vlerën Kultivuese dhe Përdoruese (VKP), Dallueshmëri Uniformitet dhe Stabilitet (DUS) dhe Pas-kontroll në përputhje me standardet e UPOV dhe ISTA-së; • Ngritja e kapaciteteve për zbatimin e Ligjit dhe inspektimi i varieteteve dhe hibrideve pas regjistrimit në Listën e Farërave të Kosovës. 	<p>Të hartuara për nevojat e këtij KD</p>

• Mbrojtja e fermerëve vendor nga importimi dhe tregtimi i farërave jo cilësore dhe ngritja e vetëdijes për rolin dhe rëndësinë e farërave cilësore.	

Kapitulli 3: Opsionet

Në këtë Koncept Dokument janë paraqitur tri opsione, duke filluar me përshkrimin e gjendjes aktuale pa ndonjë ndryshim në zbatimin e kornizës ligjore në fuqi. Ndërsa duke parë gjendjen e tanishme në zbatimin e kornizës ligjore për farërat, jemi përpjekur që përmes akomodimit të nevojave për avansim të ligjit vetëm përmes Udhëzimeve Administrative, por që duket se nuk arrihet qëllimi i objektivave. Ndërsa, me opsionin e tretë kemi paraparë hartimin e Ligjit të ri për Farërat. Nevoja e hartimit të Ligjit të ri për Farërat është e domosdoshme për shkak të dinamikave në sektorin e farërave, si dhe plotësimit të vakumit në hartimin e ligjit.

3.1: Opsioni asnjë ndryshim

Opsioni i parë është që të vazhdohet me zbatimin e politikës dhe kornizës ligjore aktuale për farërat. Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural do të vazhdonte me zbatimin e Ligjit aktual për farërat. Por, zbatimi i këtij ligji në praktikë është sfidues për MBPZhR-në, IBK-në dhe AUV-in, andaj me vazhdimin e opsionit pa ndryshime do të vazhdojnë edhe vështirësitë e paraqitura.

3.2: Opsioni për përmirësimin e zbatimit dhe ekzekutimit

Ky opsion parasheh plotësim-ndryshimin e Ligjit Nr.2003/5, Ligji i Kosovës për Farërat, i cili do të eliminonte shkaqet dhe efektet e cekura të definimit të problemit.

Departamenti për Politika Bujqësore dhe Tregje - Divizioni i Prodhimtarisë Bimore dhe Ujitjes, Instituti Bujqësor i Kosovës, Agjencioni i Ushqimit dhe Veterinës, si dhe Komisioni i Farërave në MBPZhR është përgjegjës për mbikqyrjen e zbatimit të Ligjit për Farërat përmes zyrtarëve dhe inspektorëve fitosanitar të autorizuar.

Për përmirësimin e e sektorëve të farërave Opsioni 2, parasheh të ndërmerren këto masa:

- Rritjen e buxhetit për trajnimin dhe profesionalizimin e inspektorëve fitosanitar për certifikimin e farërave;
- Koordinim me të mirë ndërinstytucional në mes MBPZhR, IBK-së, AUV-it, Fakultetit të Bujqësisë dhe Veterinarisë (FBV), Doganës, Kompanive prodhuese të farërave, si dhe Shoqatave Importuese-tregtuese të farërave me qëllim harmonizimin dha avansimin e politikave për sektorin e farërave;
- Vetëdijësimin e fermerëve përmes organizimit të kampanjës dhe sensibilizimit të institucioneve përgjegjëse, mbi rolin e sektorit të farërave.

3.3: Opsioni i tretë [përcaktohet veç e veç për secilin koncept dokument]

Ky opsion parasheh hartimin e Projekt Ligjit për Farërat, i cili do të eliminojë shkaqet dhe efektet e cekura te definimi i problemit.

Projektligji i ri do të përcaktojë:

- Rregullimin dhe përcaktimin e standardeve për cilësi të farërave duke i vendosur kriteret për parametra të ndryshëm agronomik për farërat që kanë qëllim përdorimin e tyre në prodhimtari bimore, apo që do të përdoren si produkte për përpunim industrial në Republikën e Kosovës;
- Kërkesat e domosdoshme të MBPZHR-së ndaj prodhueseve të farërave, lidhur me kriteret e testimeve për DUS, VKP dhe Pas-kontroll, të cilat duhet të jenë në përputhje me standardet e UPOV-it dhe ISTA-së;
- Përcaktimin e kriterëve për Sasinë e Lejuar të Farërave që kanë për qëllim hulumtimin dhe testimin e tyre në Republikën e Kosovës;
- Përcaktimin e kriterëve lidhur me autorizimet në mes kompanive prodhuese dhe kompanive përfaqësuese të farërave, në të cilat duhet paraqiten pikat e marrëveshjes nga të dy palët, si dhe përmbajtja e vlefshmërisë së autorizimit me afat të caktuar, kjo do të bëhet me qëllim për t'ju pamundësuar kompanive prodhuese të farërave ndryshimin e kompanisë përfaqësuese mbrenda afatit të paraqitur në autorizimin paraprak, me përjashtim në rastet kur vërehet se

kompania përfaqësuese e ka keqpërdor emërin e një varieteti apo hibridi të caktuar, atëherë kompania prodhuese e farërave do ta informoj MBPZHR-në me shkrim për këtë rast, me qëllim zhvillimin e procedurave për ndaljen e të drejtës së autorizimit edhe përkundër afatit që mund ta ketë;

- Ndryshimet e kriterëve për vitet e testimëve për varietet apo hibridet të cilat do të testohen për vlerën kultivuese dhe përdoruese (VKP), që kanë për synim regjistrimin e tyre në Listën e Lejuar të Farërave në Republikën e Kosovës, në këtë rast duhet theksuar se udhëzimet administrative (UA) të kulturave të ndryshme bujqësore të cilat momentalisht janë në fuqi, i kanë të rregulluara kriteret e viteve të testimëve vetëm për periudhë dy (2) vjeçare, mirëpo në raste të caktuara kërkohet edhe viti i tretë i testimëve për shkak të rezultateve të ndryshme në raport me vlerat e varieteteve apo hibrideve standarde-krahasuese;
- Monitorimin e vazhdueshëm varieteteve apo hibrideve pas regjistrimit të tyre në Listën e Lejuar të Farërave;
- Formimin e komisioneve, Komisionit të Listës së Farërave dhe Komisionit të Ankesave të Farërat, që në këtë rast janë të ndryshme, komisioni i parë në përbërje do të ketë anëtarë nga palë të ndryshme të interesit siç janë: DPBT, IBK, FBV dhe shoqatat e ndryshme që merren me farëra, i cili ka për detyrë vlerësimin e rezultateve të VKP-së nga raportet e Institutit Bujqësor të Kosovës, po ashtu ka përgjegjësi në regjistrimin dhe heqjen e një kultivari apo hibridi nga Lista e Lejuar e Farërave, ndërsa komisioni i dytë do të bëjë vlerësimin e ankesave të palëve të paknaqura pas vlerësimit të rezultateve të VKP-së dhe dhënjes së rekomandimeve nga Komisioni i Farërave;
- Përcaktimin e afatit për raportimin e rezultateve të fituara nga testimet e vlerave kultivuese dhe përdoruese (VKP) të kulturave të ndryshme bujqësore të realizuara nga Instituti Bujqësor i Kosovës, afati duhet të jetë kohë e mjaftueshme për arritjen e përfundimit të analizave laboratorike, statistikore, si dhe hartimin e raportit final për secilën kultur bujqësore në veçanti;

- Përcaktimin e afatit për hartimin e vendimeve për varietete apo hibrideve të pranuar në Listën e Farërave të Republikës së Kosovës nga dita e dhënies së rekomandimeve nga Komisioni i Listës së Farërave;
- Përcaktimin e një mekanizmi përgjegjës Shtetëror (Institucion Referent Nacional për Testime dhe Certifikim të Farërave), i cili do ta ketë rolin kryesor për testime, certifikim dhe licencim të farërave të prodhuara apo tregtuara në vendin tonë, që në këtë rast në do duhej të jetë Instituti Bujqësor të Kosovës (IBK) i cili funksionon në kuadër të Ministrisë së Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR);
- Rregullimin dhe qartësimin e kompetencave për institucionin përgjegjës për certifikimin e farërave, i cili aktualisht është i shpërndarë në tri institucione të ndryshme (MBPZHR, AUV dhe IBK), ndërsa sipas rekomandimeve të ekspertëve dhe praktikave të vendeve të BE-së institucioni përgjegjës për certifikim të farërave do të duhej të ishte Instituti Bujqësor i Kosovës (IBK), i cili në kuadër të këtij procesi do të jetë përgjegjës edhe për realizimin e fushave eksperimentale të Pas-kontrollit, të cilat janë hallkë e pashkëputshme në procesin e certifikimit të farërave;
- Standardizimin e numrit të inspektorëve me numër të sipërfaqeve për certifikim të farërave, sipas praktikave të vendeve të BE-së;
- Shtimin e kontrollit përmes inspektorëve fitosanitarë në Doganë dhe brenda territorit të vendit lidhur me farërat e pacertifikuara të cilat prodhohen nga operatorë të pa autorizuar;
- Rregullimin e kriterëve lidhur me masat ndaj personave fizik apo juridik të cilët veprojnë në kundërshtim me Ligjin për Farëra;
- Domosdoshmërinë e realizimit të trajnimeve për farëra të cilat do të realizohen në periudha të ndryshme për stafin profesional për farëra nga Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural, inspektorët e farërave nga Agjensionit të Ushqimit dhe Veterinës, si dhe stafi profesional i Institutit Bujqësor të Kosovës që merren me testimet e farërave fushore dhe laboratorike;

- Promovimin e farërave cilësore përmes Shërbimeve Këshillimore të organizuar nga niveli qendror dhe lokal, me qëllim shpërndarjen e informacioneve lidhur me rolin dhe rëndësinë e farërave cilësore të cilat gjinden në regjistrin e Listës së Farërave të Kosovës, si dhe njohuri për potencialin e tyre prodhues dhe teknologjive të kultivimit për ta rritur prodhimtarinë bimore në nivel vendi.
- Direktivat e BE-së për farëra:
 - Direktiva e Këshillit 2002/53/EC e datës 13 qershor 2002 mbi katalogun e përbashkët të varieteteve të llojeve të bimëve bujqësore;
 - Direktiva e Këshillit 66/401/EEC e datës 14 qershor 1966 për tregtimin e farës së bimëve foragjere;
 - Direktiva e Këshillit 66/402/EEC e datës 14 qershor 1966 për tregtimin e farave të drithërave;
 - Direktiva e Këshillit 2002/56/KE e datës 13 qershor 2002 për tregtimin e farës së patates;
 - Direktiva e Këshillit 2002/54/KE e datës 13 qershor 2002 për tregtimin e farës së panxharit;
 - Direktiva e Këshillit 2002/57/EC e datës 13 qershor 2002 për tregtimin e farave të bimëve vajore dhe fibrave;
 - Direktiva e Këshillit 2002/55/KE e datës 13 qershor 2002 për tregtimin e farave të perimeve;
 - Direktiva e Këshillit 2008/72/EC e datës 15 korrik 2008 për tregtimin e materialit të shumimit dhe mbjelljes së perimeve, përveç farës;
 - Direktiva e Këshillit 98/56/EC e datës 20 korrik 1998 mbi tregtimin e materialit shumues të bimëve zbukuruese;
 - Direktiva e Këshillit 2008/90/EC e datës 29 shtator 2008 për tregtimin e materialit shumëzues të bimëve frutore dhe bimëve frutore të destinuara për prodhimin e frutave;
 - Direktiva e Komisionit 2008/62/EC e datës 20 qershor 2008 që parashikon përjashtime të caktuara për pranimin e landraceve (llojeve të egra të kulturave bujqësore) dhe varieteteve të cilat janë përshtatur natyrshëm me kushtet lokale dhe rajonale dhe të kërcënuara nga erozioni gjenetik dhe për tregtimin e farave dhe farave të patateve të atyre landraceve (të egra) dhe varieteteve.

Praktikat e vendeve të rajonit, të cilat mund të gjejnë zbatim në Republikën e Kosovës dhe të cilat do të mirren parasysht gjatë hartimit të Ligjit të ri janë:

Praktikat e Republikës së Italisë: Rregullat për prodhimin për tregtimin dhe tregtimin e produkteve të farës në zbatim të nenit 11 të ligjit të datës 4 tetor 2019, nr. 117, për përshtatjen e legjislacionit kombëtar me dispozitat e rregullores (BE) 2016/2031 dhe rregullores (BE) 2017/625. Ky dekret (DEKRET LEGJISLATIV 2 shkurt 2021, n. 20.) rregullon prodhimin për qëllime të tregtimit dhe tregtimin e produkteve të farës duke rirenditur, nëpërmjet bashkërendimit dhe integritit, dispozitat rregullative përkatëse në një tekst të vetëm. Në Nenin 2 të këtij Dekreti në pikat 1 dhe 2 flitet për Autoritetet kompetente kombëtare. Ndërsa përmes gjashtë (6) kapitujve në nene të ndryshme janë të rregulluara çështjet e regjistrimit të varieteteve, kontrolli dhe certifikimet, kushtet për vendim në treg, dërgimet dhe ndalimet e tregtimit të farërave, ekuivalenca me shtetet e treta, si dhe sanksionet administrative dhe rregullat financiare. Kapitujt e lartcekur me nene, janë paraqitur si në vijim:

- Kapitullin II flitet për REGJISTRAT E VARITETEVE në Nenet 7 deri 16.
- Kapitulli III- KONTROLLET DHE CERTIFIKATIMET, nga Neni 17 deri 30.
- Kapitulli IV- KUSHTET PER VENDIM NE TREG, nga Neni 31 deri 42.
- Kapitulli V-DERGIMET DHE NDALIMET E TREGTIMIT TË FARËVE, nga Neni 43 deri 46.
- Kapitulli VII - EKUIVALENCA SHETETET E TRETA, nga Neni 74 deri 79.
- Kapitulli VIII - SANKSIONET ADMINISTRATIVE DHE RREGULLAT FINANCIARE, nga Neni 80 deri 83.

Po ashtu, përmes shtojcave janë të rregulluara disa kritere, siç janë: Lista e specieve të përfshira në këtë dekret (Shtojca I, Neni 4), Lista e llojeve për të cilat bëhet krijimi i regjistrave të varieteteve të detyrueshme (Shtojca II, pikat A,B dhe C), Përkufizimi i peshës maksimale të një loti, si edhe listimi i specieve në pikat: A, B, C, D, E, F, G dhe H, për sasinë e lejuar të farërave (Shtojca IV), Paketimet e vogla (Shtojca V), si dhe kushtet që farat duhet t'i plotësojnë (Shtojca VI), flitet për parametra të ndryshëm të farërave dhe kushtet që duhet plotësuar, siç janë: pastërtinë analitike e farërave (%), mbishmëria (%)

dhe lagështia (%), për farërat e specieve të ndryshme të paraqitura përmes pikave të ndryshme (A, B, C, D, E, F, G dhe H)

Praktika e Republikës së Kroacisë: Bazuar në ligjin NN 110/2021 (13/10/2021), LIGJI PËR FARAT, MATERIALIN FIDANOR DHE NJOHJEN E VARIETETEVE TË BIMËVE BUJQËSORE, i cili rregullon prodhimin, vendosjen në treg dhe importin e materialit riprodhues bujqësor të grupeve të caktuara të bimëve, prodhimin e farërave nga ekonomitë bujqësore, njohjen e varieteteve të bimëve bujqësore, regjistrimin e varieteteve të bimëve bujqësore në listat e varieteteve, mirëmbajtjen e produkteve bujqësore. Varietetet e bimëve, kompetencat e organeve individuale në punë nga ky ligj dhe rregulloret e miratuara në bazë të këtij ligji, mbikëqyrja inspektuese, si dhe çështje të tjera me rëndësi për zbatimin e sistemit të unifikuar të prodhimit të farës bujqësore dhe prodhimit fidanor. Në këtë Ligj nga Kapitulli II deri V dhe nga Neni 4 deri 33, flitet për organet kompetente, Programet profesionale, Organet këshillimore, Programi kombëtar i ruajtjes dhe përdorimit të qëndrueshëm të burimeve gjenetike bimore, Regjistrat e furnitorëve dhe kampionuesve të materialit riprodhues bujqësor, Regjistrimi në regjistrat e furnitorëve dhe kampionuesve të materialit riprodhues bujqësor, Kushtet për regjistrimin në regjistrat e furnitorëve dhe kampionuesve të materialit riprodhues bujqësor, Regjistri i laboratorëve të autorizuar dhe referues për kontrollin e cilësisë së materialit riprodhues bujqësor, Prodhimi i farës, Përpunimi i farërave, Cilësia e farës, Paketimi, Vulosja dhe Etiketimi i farërave, Ripaketimi, Lëshimi i certifikatave të farës, Mbikëqyrja zyrtare, Zbatimi i mbikëqyrjes zyrtare, Njohja e kulturës së farës, Vendosja e farërave në treg, Tregtia e farërave, Pas-kontrolli i farërave, Importi i farërave. Po ashtu, në këtë Ligj është i rregulluar REGJISTRIMI I VARIETETEVE NË LISTËN E VARIETETIT - Lista e varieteteve nga Neni 53 deri në Nenin 71, si dhe MBIKËQYRJA ADMINISTRATIVE DHE INSPEKTIVE nga Neni 73 deri në Nenin 82, ndërsa masat ndëshkimore - gjokat janë të rregulluara nga Neni 83 deri 85.

Praktika e Republikës Çeke: Përmes Aktit nr. 219/2003 Kol., për qarkullimin e farërave dhe fidanëve të bimëve të kultivuara dhe për ndryshimin e disa ligjeve (Ligji për qarkullimin e farërave dhe fidanëve), i cili përfshin rregulloret përkatëse të Bashkimit Evropian, rregullon qarkullimin e farërave dhe fidanëve të bimëve të kultivuara, regjistrimin e varieteteve të llojeve të bimëve të kultivuara të listuara në listën e specieve (në tekstin e mëtejme "Lista e specieve"), dhe varieteteve të llojeve zbukuruese, mbikëqyrjen e respektimit të detyrimeve nga ky ligj ndaj personave juridikë dhe fizikë dhe gjoha administrative për shkeljen e tyre. Bazuar në këtë ligj (Aktit nr. 219/2003 Kol.), disa nga mangësitë ligjore në disa pika që i kemi cekuar më lartë, të njëjtat mund t'i plotësojmë duke i marr si referenca nga një shtet i cili funksionon me kriteret e BE-së.

Praktika e Republikës së Shqipërisë: Bazuar në **LIGJIN Nr.10 416, datë 7.4.2011 PËR MATERIALIN MBJELLËS DHE SHUMËZUES BIMOR***, plotësuar dhe ndryshuar me Ligjin Nr. 67/2013, datë 14.2.2013, si dhe me plotësimin dhe ndryshimin me Ligjin Nr.105/2015, datë 1.10.2015, i ka të rregulluara disa pika të cilave mund t'i referohemi, siç janë: Detyrat e furnizuesit në cilësi të prodhuesve të farës, në Nenin 11 pikat 1 deri 8 dhe disa nënpika, ku flitet për veprimtarinë e prodhimit të materialit mbjellës dhe shumëzues bimor të përcaktuar në këtë Ligj, për licencat, autorizimet dhe lejet në Republikën e Shqipërisë. Lidhur me procesin e certifikimit të farërave Neni 14, pika 1, Enti Shtetror i Farërave dhe Fidaneve është organi përgjegjës për kryerjen e certifikimit të materialit mbjellës dhe shumëzues bimorë. Neni 14, pika 3, Procedurat dhe kriteret e kryerjes së certifikimit për specie të veçanta përcaktohet me vendim të këshillit të ministrave me propozim të Ministrit. Neni 36, Çregjistrimi i varietetit nga Katalogu Kombëtar, Paragrafi 1, Pika c, kur vërehet se varieteti nuk ruhet e mirëmbahet për Uniformitet e Stabilitetet nga personi përgjegjës dhe ka humbur Vlerat për Kultivim dhe Përdorim, dhe Pika ç, kur të dhënat e paraqitura nga aplikuesi rezultojnë të falsifikuara, ndërsa në Paragrafin 3, procedurat e çregjistrimit të varieteteve nga Katalogu Kombëtar përcaktohen me Undhëzim Administrativ nga Ministri. Neni 53, Kundërvajtje Administrative për Shkelje, dhe Neni 54, për Sanksione – Për kundërvajtjet administrative të parashikuara në Nenin 53 të Ligjit, nga Inspektoriati jepen ndëshkime për shkeljet e parashikuara në pika të veçanta që janë të caktuara.

Kapitulli 4: Identifikimi dhe vlerësimi i ndikimeve të ardhshme
Ndikimet më të rëndësishme të identifikuara për kategorinë e ndikimit

Kategoritë e ndikimeve	Ndikimet përkatëse të identifikuara
Ndikimet ekonomike	Ndikim në qasjen në financa për biznes; Largohen nga tregu produkte të caktuara (jo cilësore); Lejohen në treg produkte të caktuara (cilësore); Do të krijohen biznese të reja.
Ngarkesa administrative	Thjeshtësim i detyrimeve për dhënien e informatave për bizneset.
Tregtia	Ndryshim në flukset aktuale të importit; Ndryshim në flukset aktuale të eksportit.
Investimet	Pritje nga kompanitë të investojnë në veprimtari të reja; Rritje e investimeve nga diaspora; Rritje e investimeve të huaja direkte.
Konkurrueshmëria	Promovim i inovacionit dhe hulumtimit.
Ndikimet ekonomike rajonale	Ndikim në sektorë të veçantë të biznesit.
Zhvillimi i përgjithshëm ekonomik	Ndikim në rritjen e ardhshme ekonomike.
Ndikimet shoqërore	Ndikim në arsimimin e punëtorëve dhe të mësuarit gjatë gjithë jetës.
Qeverisja	Trajtimi i çdo personi në mënyrë të barabartë; Informim më mirë i publikut në lidhje me çështje të caktuara.
Shëndeti dhe siguria publike ¹	Ndikim në jetën e njerëzve, siç është jetëgjatësia apo shkalla e vdekshmërisë; Ndikim në cilësinë e ushqimit.
Ndikimet mjedisore Mirëqenia e kafshëve	Ndikim në shëndetin e kafshëve; Ndikim në cilësinë dhe sigurinë e ushqimit të kafshëve.
Ndikimi në të drejtat themelore Trajtimi i barabartë ⁴	Ndikim në mbrojtjen e opsionit për parimin e barazisë para ligjit.
Administrimi i mirë	Ndikohet mënyra në të cilën administrata merr vendime (transparenca, afati procedural, e drejta për qasje në një dosje, etj.).

¹ Kur ka ndikim në shëndet publik dhe siguri, atëherë rregullisht ka ndikime mjedisore.

NDIKIMET EKONOMIKE

Ndikimi në qasjen në financa për biznes

Me vendosjen e këtyre politikave apo me ndryshimin e Ligjit të Farërave do të synohet përmirësimi i tregut me farëra cilësore, të cilat pa dyshim do të kenë efekt në prodhimtarinë bimore, do të shfrytëzohen më mirë sipërfaqet punuese të tokës, ndikim në rritjen dhe stimulimin e fermerëve prodhues, ndryshim në gjendjen e madhësisë së fermave dhe stabilizim i tregut të farërave. Me këtë politikë një pjesë e produkteve bujqësore do të jenë konkurruese në treg për nga aspekti i cilësisë dhe sigurisë ushqimore.

Largimi nga tregu i produkteve të caktuara

Minimizimi i qarkullimit dhe përdorimit të farërave jo cilësore, është i varur nga prodhimi dhe tregtia e farërave cilësore dhe shtrirja e tyre në treg, të cilat do të kenë ndikim në largimin e farërave me cilësi të dobëta nga tregu dhe mospërdorimi i tyre nga ana e fermerëve prodhues.

Lejimi në treg i produkteve të caktuara

Lejimi i tregimit të farërave do të mbetet i lirë, paraprakisht duke ju nënshtruar procedurave për testimin e cilësisë së tyre e cila duhet të jetë sipas kriterëve-standardeve të përcaktuar me Ligjin për Farëra, dhe lejimin e tyre për qarkullim në treg.

Krijimi i bizneseve të reja

Prodhimi dhe tregtimi i farërave cilësore, mund të nxitë interesimin e palëve të caktuara për të prodhuar farë cilësore, të cilët mund të regjistrohen si operatorë (kompani prodhuese) për prodhimin e farërave, apo mund të ketë ndikim në rritjen e numrit të fermerëve që do të jenë në shërbim të kompanive prodhuese të farërave.

Dhënia e informatave për bizneset

Dhënia e informatave për bizneset, lidhur me të gjitha procedurat dhe kriteret për regjistrimin e një kultivari apo hibridi në listën e farërave në Kosovë, do të jenë më të thjeshtësuara, duke i informuar palët e interesit (bizneset) përmes shpërndarjes së

informacioneve në forma të ndryshme elektronike, përfshirë edhe web faqen e MBPZHR-së.

Ndryshueshmëria e flukseve aktuale të importit

Ndryshimi i fluksit të importit aktual të farërave, do të jetë i mundur duke i mbështetur prodhuesit vendor të farërave të cilët do të mund t'i furnizojnë fermerët me farëra cilësore që japin prodhim dhe cilësi të lartë, komponencë kjo që do të ndikoj në minimizimin e kërkesave të fermerëve për farëra të importuara.

Ndryshueshmëria e flukseve aktuale të eksportit

Mbështetja dhe ngritja e kapaciteteve ndaj prodhueseve vendor të farërave në Kosovë ka për synim furnizimin e fermerëve me farëra cilësore, mbulimin e tregut me farëra vendore, dhe po ashtu do të mund të krijoj hapësirë në eksportimin e tyre jashtë vendit.

Investimet e kompanive në veprimtari të reja

Momentalisht në Kosovë janë dy operatorë ekonomikë të licencuar për prodhimin e farërave, kryesisht farërave të kultivarëve të grurit të cilët gjinden në Listën e Farërave në Kosovë, megjithatë të njëjtat kompani kanë për synim edhe prodhimin e farërave të kulturave tjera bujqësore. Mirëpo duhet theksuar se zhvillimi i sektorëve tjerë për prodhimin e farërave është i ndërlidhur ngushtë me investimet në rritjen e kapaciteteve profesionale dhe teknike në kompanitë prodhuese të farërave në vendin tonë.

Investimet nga diaspora

Përmes rrugës ligjore me hartimin e Ligjit të ri për Farërat në Kosovë, do të krijohen hapësira për palët që kanë për synim investimet në zhvillimin e sektorit të farërave në vendin tonë, të cilat mund të jenë edhe operatorë të jashtëm nga diaspora të cilët do ta kenë mundësinë e investimeve në sektorin e prodhimit dhe tregtimit të farërave të kulturave të ndryshme bujqësore. Investimet në sektorin e farërave nga diaspora në vendin tonë do të kenë ndikim në ngritjen e standardeve të cilësisë për prodhimin dhe

tregtimin e farërave duke u bazuar në praktikat e vendeve të ndryshme të botës nga të cilat vijnë investitorët.

Investimet e huaja direkte

Investimet e huaja të mëtutjeshme në sektorin e farërave do të jenë të mundshme, sepse aktualisht është e pamundshme mbulimi i tregut tonë me farëra vendore, andaj kjo gjendje mund të nxitë kompanitë e huaja prodhuese të farërave të realizojnë investime direkte qoftë në prodhim apo tregtim të tyre të cilat në secilin aktivitet që do ta realizojnë do të paguajnë taksa në vendin tonë, njëkohësisht do të furnizojnë fermerët me farëra cilësore.

Promovimi i inovacionit dhe hulumtimi

Hulumtimi dhe identifikimi i varieteteve apo hibrideve të reja me cilësi të larta dhe të përshtatshme në kushte të ndryshme klimatike do të realizohet përmes testimeve të ndryshme fushore dhe laboratorike, si dhe do të krijohen mundësi për promovimin e cilësive të tyre përmes shërbimeve këshillimore tek fermerët.

Ndikimi në sektorë të biznesit

Përmirësimi i rregullativës ligjore për farërat do të krijojë mundësi për zhvillimin e suksesshëm të sektorit të farërave, duke i krijuar hapësirë bizneseve që prodhojnë dhe tregtojnë farëra cilësore për fermerët të cilat do të ndikojnë në zhvillimin e suksesshëm të bizneseve në sektorin e farërave.

Ndikimi në rritjen e ardhshme ekonomike

Furnizimi i tregut me farëra cilësore do të ketë ndikim në zhvillimin ekonomik në nivel vendi duke pasur efekt në rritjen e prodhimtarisë bimore në vendin tonë, fillimisht duke e ndryshuar mirëqenien tek fermerët por edhe tek kompanitë që merren me prodhimin dhe tregtimin e farërave.

NDIKIMET SHOQËRORE

Ndikimi në arsimim

Zhvillimi dhe arsimimi i stafit profesional dhe teknik do të mund të plotësohet përmes ndjekjes së trajnimeve të organizuara nga institucione përkatëse me qëllim përgatitjen e kuadrove profesionale, të cilat do të japin kontributin e tyre në zhvillimin e sektorit e farërave në të ardhmen.

Trajtimi dhe barazia e individëve

Personat fizik apo juridik të cilët do të merren me prodhimin apo tregtimin e farërave, do të jenë të barabartë pa dallime gjinore, përkatësie etnike apo religjioni, duke i respektuar rregullat që do të përcaktohen në Ligjin e Farërave të Republikës së Kosovës.

Informimi i publikut

Të gjitha palët e interesuara (publiku), do të jenë të informuar me rregullat apo kriteret të cilat do të paraqiten në Ligjin e ri për Farëra në Kosovë, i cili do të jetë i paraqitur në web faqen e Ministrisë së Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural.

Ndikimi në jetën e njerëzve

Furnizimi i fermerëve me farëra cilësore nënkupton prodhim të produkteve të tyre me vlera të larta ushqyese dhe cilësore, të cilat padyshim kanë ndikim në ushqyerjen e shëndetshme të popullatës dhe ndikim të jetëgjatësisë.

Ndikimi në cilësinë e ushqimit

Nga produktet e fituara do të ketë ndikim në sigurimin e ushqimit primarë për popullatën, dhe sigurinë e cila do të ndikoj në shëndetin e përgjithshëm publik që nënkupton se është interes nacional në vendin tonë.

NDIKIMET MJEDISORE

Ndikimi në shëndetin e kafshëve

Përdorimi i vazhdueshëm i farërave të trajtuara me preparate kimike (pesticide), do të kenë ndikim në ndotjen e tokës dhe ujit, si pasojë e akumulimit të mbetjeve kimike të cilat mund ta ndryshojnë bilancin e gjallesave që jetojnë në tokë.

Ndikimi në cilësinë dhe sigurinë e ushqimit të kafshëve

Përmirësimi dhe menaxhimi i sistemit të kontrollit të farërave në treg, nënkupton sigurimin e farërave cilësore nga të cilat do të fitohen produkte të shëndetshme bimore me vlera të larta ushqyese, të cilat do të kenë ndikim të drejtpërdrejtë në përmirësimin e shëndetit të kafshëve por edhe të produkteve të prodhuara prej tyre.

TË DREJTAT THEMELORE

Parimi dhe barazia

Garancitë ligjore dhe dispozitat shoqërore do të sigurojnë të drejta të barabarta për të gjitha palët.

Ndikimi në të drejtat themelore dhe administrimi i mirë

Me përmirësimin e kësaj politike, procedurat administrative do të jenë më transparente, do të eliminohen procedurat e tepërta burokratike dhe të përcaktohen afatet procedurale për zgjidhjen e lëndëve.

Kapitulli 4.1: Sfidat me mbledhjen e të dhënave

Ndikimi i të dhënave në hartimin e Koncept Dokumentit (mbledhja e të dhënave)

Gjatë hartimit të Koncept Dokumentit për farëra, jemi shërbyer me të dhëna të cilat burim të informacionit kanë Departamentin e Analizave Ekonomike dhe Statistikave Bujqësore, Regjistrimin e fundit të Bujqësisë të vitit 2019, 2020 dhe 2021 nga Agjencia e Statistikave të Kosovës dhe Raportit të Gjellbër 2021.

Meqenëse sigurimi i të dhënave nga fusha e bujqësisë realizohet me vështirësi, veçanërisht si anketa ku përfshihen brenda vitit rreth 4 deri 5 % të numrit të përgjithshëm

të ekonomive familjare të Kosovës, ndërsa regjistrimi i bujqësisë realizohet çdo 10 vite, mund të themi se këto të dhëna nuk i plotësojnë kërkesat për analiza më të detajuara dhe të sakta. Të dhënat ekzistuese nuk mund të përfaqësojnë me këtë përqindje të ulët gjendjen reale të ekonomive familjare bujqësore.

Agjencia e Statistikave të Kosovës është gjeneruesi më i autorizuar i të dhënave, ku çdo vit realizon anketën për ekonomi familjare bujqësore me metodën e zgjedhjes së rastit, duke përfshirë rreth 4-6% e ekonomive familjare bujqësore ekzistuese. Ndërsa, çdo 10 vite parashihet të organizohet regjistrimi i bujqësisë.

Të dhënat e raportit të Regjistrimit të Bujqësisë për shfrytëzimin e tokës që realizohen çdo 10 vite, përfshijnë regjistrimin e të gjitha variablave të shfrytëzimit të tokës së ekonomive familjare, si: sipërfaqet, struktura e kulturave bujqësore, rendimentet, masat agroteknike siç është ujitja dhe trajtimi me plehera e pesticide, etj. Ndërsa, të dhënat e anketave edhe pse realizohen çdo vit, nga përqindja e ulët e përfshirjes së ekonomive bujqësore në anketë nuk mund të themi që janë reprezentative.

Regjistrimi i Bujqësisë që realizohet në bashkëpunim të MBPZHR-së dhe ASK-së, mbetet burimi më i besueshëm i të dhënave të shfrytëzimit të tokës dhe përdorimit të imputeve bujqësore.

Kapitulli 5: Komunikimi dhe konsultimi

Përmbledhje e aktiviteteve të komunikimit dhe konsultimit të kryera për një koncept dokument

Procesi i konsultimit synon:

- [Jepni informacionin këtu];
- [Kur KD-ja dërgohet për konsultime publike, kolona për buxhet duhet të fshihet];
- [Kur KD-ja dërgohet për konsultime publike, titulli i kolonës 'Afati Indikativ' duhet të ndryshohet në 'Afati kohor'].

Qëllimi kryesor	Grupi i synuar	Aktiviteti	Komunikimi/njoftimi	Afati indikativ	Buxheti i nevojshëm	Personi përgjegjës
Konsultimi për definimin e problemit	Të gjitha palët e interesuara	Takimi i parë publik	Njoftimi i dërguar përmes postës elektronike zyrtare	26.04.2023	MBPZHR	Bali Lestrani

Konsultimi paraprak ndërministror	Incitucionet relvante sipas nenit 7 të Rregullores së punës së Qeverisë	Dërgimi i draft KD	Përmes postës elektronike zyrtare			
Konsultimi publik	Incitucionet relevante, palët e interesuara	Publikimi i draft KD në portalin e konsultimeve publike	Publikimi në web faqe dhe në llogarinë e facebookut të MBPZHR-së dhe njoftimi për mediat vendore			

Përmbledhje nga aktivitetet publike për Koncept Dokumentin

1. Organizimi fillestar me palët me interes **26.04.2023**, ftesat për pjesëmarrje janë dërguar tek këto institucione: MBPZHR, IBK, AUV, Fakultetet e Bujqësisë, Doganës, Kompanive Prodhuese të Farërave, si dhe Shoqatave Importuese-Tregtuese të Farërave.

Ndërkaq, ftesës për pjesëmarrje i janë përgjigjur këto institucione: Shoqata e Odës Ekonomike të Kosovës për Agro-inputet Bujqësore, Shoqata e Mullistëve të Kosovës, Kompania prodhuese e farërave "Agroelita", Kompania prodhuese e farërave "Koal Seeds", Instituti Bujqësor i Kosovës (IBK).

Grupi punues ka prezantuar para pjesëmarrësve fillimin e punës së Koncept Dokumentit, i cili ka për qëllim krijimin e një politike për menaxhimin dhe kontrollin më të mirë të farërave në përgjithësi, të cilat prodhohen apo dhe tregtohen nga jashtë në Kosovë.

Gjatë takimit me palët e interesit u rekomandua që të gjitha propozimet e tyre t'i përcjellin përmes e-mail adresave të tyre.

2. Konsultime paraprake ndërministrore nga data: 10.10.2023 - 30.10.2023

3. Publikimi në platformën online nga data: 31.10.2023 - 20.11.2023

Njoftimi për këtë në rrjetin social Fcb të MBPZHR-së, e bashkë me këtë edhe hartimi i njoftimit (lajmit) për web faqen e MBPZHR-së dhe media.

Të gjitha publikimet në media që lidhen me temën e koncept dokumentit do të bashkëngjiten përmes linqeve në këtë koncept.

Kapitulli 6: Krahasimi i opsioneve

- Mos ndryshimi i gjendjes aktuale do të vazhdoj me importimin, tregtimin dhe përdorimin e farërave jo cilësore, dhe si rezultat i saj do të jetë prodhimi mesatar i ulët për njësi të sipërfaqes.
- Prodhimi mesatar i ulët për kulturat bujqësore që kultivohen përmes farërave agronomike, ndikon në hyrje të ulëta ekonomike me efekt uljen e interesimit të fermerëve për kultivim të kulturave bujqësore, e poashtu shtohet varësia ndaj prodhimeve të importuara.

Kapitulli 6.1: Planet e zbatimit për opsionet e ndryshme

Për përmbushjen e obligimeve që dalin nga Ligji për Farëra dhe adresimin e disa shkaqeve të problemit **Opsioni 2** parasheh:

- Rritjen e buxhetit për trajnimin dhe profesionalizimin e inspektorëve fitosanitar për certifikimin e farërave;
- Koordinim me të mirë ndërinstytucional në mes MBPZhR-së, IBK-së, AUV-it, Fakultetit të Bujqësisë dhe Veterinarisë (FBV), Doganës, Kompanive prodhuese të farërave, si dhe Shoqatave Importuese-tregtuese të farërave me qëllim harmonizimin dhe avansimin e politikave për sektorin e farërave;
- Vetëdijësimin e fermerëve përmes organizimit të kampanjës dhe sensibilizimit të institucioneve përgjegjëse, mbi rolin e sektorit të farërave.

Plani i zbatimit për **Opsionin 2**

PLANI I ZBATIMIT TË OPSIONIT 2		
Qëllimi i Politikës	Përdorimi i farërave cilësore si një resurs agronomik dhe e mirë e përgjithshme duke u bazuar në parimet e zhvillimit të qëndrueshëm për prodhimtarinë bujqësore për të siguruar prosperitet ekonomik.	Shifra e kostos së pritur
Objektivi strategjik	Sigurimi dhe siguria e farërave cilësore për prodhimtarinë bujqësore.	
	Produkti, aktivitetet, viti dhe organizata/departamenti përgjegjës	

Objektivi Specifik Nr.1 Ngritja e kapacitete ve për zbatimin e Ligjit	Produkti 1.1	Koordinimi më i mirë institucional në mes të nivelit qendror (MBZHR, IBK, AUV dhe institucionet tjera relevante)						Institucioni /departamenti përgjegjës
		Viti 1	Viti 2	Viti 3	Viti 4	Viti 5		
	Aktiviteti 1.1.1 Koordinimi më i mirë ndërinstucional në mes MBPZHR-së, IBK-së, AUV-it, Fakultetit të Bujqësisë dhe Veterinarisë (FBV), Doganës, Kompanive prodhuese të farërave, si dhe Shoqatave Importuese-tregtuese të farërave me qëllim harmonizimin dhe avansimin e	X	X	X	X	X	MBPZHR DPBT / IBK/AUV etj.	

		politikave për sektorin e farërave.							
	Produkti 1.2	5 trajnime të stafit të MBPZHR-së dhe 5 të stafit profesional të IBK-së							
		Aktiviteti 1.2.1 Trajnimet profesional e të stafit në MBPZHR, IBK.	X	X	X	X	X		
		Aktiviteti 1.2.2 Organizimi i trajnimit të parë dhe të dytë.		X				MBPZHR DPBT/ IBK	
		Aktiviteti 1.2.3 Organizimi i trajnimit të tretë, katërt dhe të pestë.			X			MBPZHR DPBT / IBK	
Objektivi Specifik Nr.2 Vetëdijësi min e fermerëve për rëndësinë e farërave cilësore.	Produkti 2.1	Koordinimi më i mirë institucional në mes të nivelit qendror dhe palëve me interes							
		Aktiviteti 2.1.1 Organizimi i kampanjës dhe sensibilizimi të institucion	X	X	X	X	X	MBPZHR DPBT / IBK	

		eve përgjegjëse mbi rolin e sektorit të farërave.							
Objektivi Specifik Nr.3	Produkti 3.1	5 trajnime për inspektorët e certifikimit të farërave							
Trajnimin dhe profesional izimin e inspektorëve fitosanitar për certifikimin e farërave.		Aktiviteti 3.1.1 Trajnim për certifikimin e farërave të prodhuara në vend.		X	X				MBPZHR AUV / IBK
		Aktiviteti 3.1.2 Organizimi i trajnimit të parë dhe të dytë.							MBPZHR AUV / IBK
		Aktiviteti 3.1.3 Organizimi i trajnimit të tretë, katërt dhe të pestë.							MBPZHR AUV / IBK

Plani i zbatimit për Opsionin 3

PLANI I ZBATIMIT PËR OPSIONIN 3								
Qëllimi i Politikës	Përdorimi i farërave cilësore si një resurs agronomik dhe e mirë e përgjithshme, duke u bazuar në parimet e zhvillimit të qëndrueshëm për prodhimtarinë bujqësore për të siguruar prosperitet ekonomik.							
Objektivi Strategjik	Sigurimi dhe siguria e farërave cilësore për prodhimtarinë bujqësore.							
Objektivi specifik 1: Përmirësimi i kontrollit fitosanitar të cilësisë së farërave sipas standardeve ndërkombëtare (ISTA, UPOV, OECD)	Produkti 1.1	Ligji për Farërat i hartuar						Institucioni/Departamenti Përgjegjës
			2024	2025	2026	2027	2028	
		Aktiviteti 1.1 Hartimi i Ligjit	X					MBPZHR / DPBT
	Aktiviteti 1.2 Hartimi i Akteve nënligjore		X				MBPZHR / DPBT	
	Produkti 1.2	Përcaktimin e Kritereve Shtetërore për Cilësinë e Farërave në Kosovë						
Aktiviteti 1.2.1 Rregullimin dhe përcaktimin e standardeve për cilësi të farërave, duke i vendosur kriteret për parametra të ndryshëm agronomik për farërat që kanë qëllim përdorimin e tyre në prodhimtari bimore, apo që do të përdoren si produkte për përpunim industrial në Republikën e Kosovës.		X					MBPZHR/DPBT/ IBK/AUV	
Aktiviteti 1.2.2 Kërkesat e domosdoshme të		X	X	X	X		MBPZHR/DPBT/ IBK/AUV	

	MBPZHR-së ndaj prodhueseve të farërave, lidhur me kriteret e testimeve për DUS, VKP dhe Pas-kontroll, të cilat duhet të jenë në përputhje me standardet e UPOV-it dhe ISTA-së.					
	Aktiviteti 1.2.3 Përcaktimin e kriterëve për Sasinë e Lejuar të Farërave që kanë për qëllim hulumtimin dhe testimin e tyre në Republikën e Kosovës.		X			MBPZHR/DPBT/ IBK/AUV
	Aktiviteti 1.2.4 Përcaktimin e kriterëve lidhur me autorizimet në mes kompanive prodhuese dhe kompanive përfaqësuese-importuese të farërave.		X			MBPZHR/AUV
Produkti 1.3	Ndryshimet e kriterëve për vitet e testimeve për varietet apo hibridet të cilat do të testohen për vlerën kultivuese dhe përdoruese (VKP)					

	<p>Aktiviteti 1.3.1 Ndryshimet e periudhave të testimeve të VKP-së me minimum rezultate stabile dy vjeçare të krahasueshme me kultivarët apo hibridet standarde, në afate testuese deri 3 vjeçare.</p>		X					MBPZHR/IBK
	<p>Aktiviteti 1.3.2 Monitorimi i vazhdueshëm i varieteteve apo hibrideve pas regjistrimit të tyre në Listën e Lejuar të Farërave.</p>		X	X	X	X		MBPZHR/AUV/IBK
Produkti 1.4	Roli dhe përbërja e dy Komisioneve të Farërave në Kosovë							
	<p>Aktiviteti 1.4.1 Formimin e Komisionit të Farërave, i cili përmes rekomandimeve të tij mundëson regjistrimin ose heqjen e varieteteve apo hibrideve nga Lista e Farërave të Kosovës.</p>		X		X			MBPZHR/ DPBT/ IBK/ FBV/ Shoqatat që merren me farëra.

	<p>Aktiviteti 1.4.2 Formimin e Komisionit për Vlerësimin e Ankesave, i cili do t'i trajtoj rastet e ankesave të palëve të pakënaqura pas vlerësimit të rezultateve të VKP-së dhe dhënies së rekomandimeve nga Komisioni i Farërave.</p>		X		X		MBPZHR/IBK/FBV	
Produkti 1.5	Përcaktimi i afateve për raportimin e rezultateve të VKP-së, dhe përgatitja e vendimeve për regjistrimin e varieteteve apo hibrideve në Listën e Farërave të Kosovës							
	<p>Aktiviteti 1.5.1 Përcaktimin e afatit për raportimin e rezultateve të fituara nga testimet e vlerave kultivuese dhe përdoruese (VKP), të kulturave të ndryshme bujqësore të realizuara nga Instituti Bujqësor të Kosovës.</p>		X					MBPZHR/IBK
	<p>Aktiviteti 1.5.2 Përcaktimin e afatit për hartimin e vendimeve për varietetet apo hibrideve e pranuar në Listën e Farërave</p>		X					MBPZHR/DPBT

		të Republikës së Kosovës, nga dita e dhënies së rekomandimeve nga Komisioni i Listës së Farërave.						
Objektivi specifik2: Përcaktimi i institucionit përgjegjës për certifikimin e farërave, realizimin e testeve të farërave për Vlerën Kultivuese dhe Përdoruese (VKP), Dallueshmëri, Uniformitet dhe Stabilitet (DUS), dhe Pas-kontroll në përputhje me standardet e UPOV dhe ISTA-së.	Produkti 2.1	Përcaktimin e Institucionit Referent Nacional për Testime dhe Certifikim të Farërave në Kosovë						
		Aktiviteti 2.1.1 Përcaktimin e një mekanizmi përgjegjës shtetëror, i cili do ta ketë rolin kryesor për testime, certifikim dhe licencim të farërave të prodhuara apo tregtuara në vendin tonë, që në këtë rast do duhej të ishte IBK.		X				
	Produkti 2.2	Qartësimin e kompetencave ndaj institucionit përgjegjës lidhur me procesin e certifikimit të farërave						
Aktiviteti 2.2.1 Rregullimin e kompetencave ligjore për institucionin përgjegjës që do ta realizoj gjithë procesin e Certifikimit të Farërave, duke i përfshirë edhe fushat eksperimentale të Pas-kontrollit.			X	X				
Objektivi specifik 3:	Produkti 3.1	Rritja e sigurisë së farërave përmes inspektorëve fitosanitarë në territorin e Republikës së Kosovës						

Ngritja e kapaciteteve për zbatimin e Ligjit dhe inspektimi i varieteteve dhe hibrideve pas regjistrimit në Listën e Farërave të Kosovës.	Aktiviteti 3.1.1 Standardizimin e numrit të inspektorëve me numër të sipërfaqeve për certifikim të farërave, sipas praktikave të vendeve të BE-së.		X				MBPZHR/AUV
	Aktiviteti 3.1.2 Shtimin e kontrollit përmes inspektorëve fitosanitarë në Doganë dhe brenda territorit të vendit lidhur me farërat e pacertifikuara të cilat prodhohen nga operatorë të pa autorizuar.		X				MBPZHR/AUV
	Aktiviteti 3.1.3 Rregullimin e kriterëve lidhur me masat ndaj personave fizik apo juridik të cilët veprojnë në kundërshtim me Ligjin për Farëra.		X				MBPZHR/DPBT/AUV
	Produkti 3.2	Ngritjen e kapaciteteve për stafin profesional					
	Aktiviteti 3.2.1 Organizimi i trajnimit të parë dhe të dytë.		X	X			MBPZHR/AUV
	Aktiviteti 3.2.2 Organizimi i trajnimit të, tretë,			X	X	X	MBPZHR/AUV

		katërt dhe të pestë.						
		Aktiviteti 3.2.3 Organizimi i trajnimit të parë dhe të dytë.		X	X			MBPZHR/IBK
		Aktiviteti 3.2.4 Organizimi i trajnimit të tretë, katërt dhe të pestë.			X	X	X	MBPZHR/IBK
Objektivi specifik 4: Mbrojtja e fermerëve vendor nga importimi dhe tregtimi i farërave jo cilësore dhe ngritja e vetëdijes për rolin dhe rëndësinë e farërave cilësore.	Produkti 4.1	Kampanja e promovimit të farërave cilësore dhe roli i tyre në prodhimtarinë bimore						
		Aktiviteti 4.1.1 Promovimi i farërave cilësore përmes Shërbimeve Këshillimore të organizuar nga niveli qendror dhe lokal, me qëllim shpërndarjen e informacioneve lidhur me rolin dhe rëndësinë e farërave cilësore të cilat gjinden në regjistrin e Listës së Farërave të Kosovës, si dhe njohuri për potencialin e tyre prodhues dhe teknologjive të kultivimit për ta rritur prodhimtarinë bimore në nivel vendi.		X	X	X	X	MBPZHR/DSHKT/DKB/shoqatat dhe fermerët

Kapitulli 6.2: Tabela e krahasimit me tri opsionet

[Jepni një paraqitje të shkurtër narrative të tri opsioneve. Gjithashtu, paraqitni opsionin e zgjedhur dhe arsyt kryesore përse është zgjedhur].

Krahasimi i opsioneve

Metoda e krahasimit:			
Ndikimet relevante pozitive	Opsioni 1: Asnjë ndryshim	Opsioni 2: Përmirësimi i zbatimit dhe ekzekutimit.	Opsioni 3:
		Rritjen e buxhetit për trajnimin dhe profesionalizimin e inspektorëve fitosanitarë për certifikimin e farërave;	Përmirësimi i kontrollit fitosanitar të cilësisë së farërave sipas standardeve ndërkombëtare (ISTA, UPOV, OECD);
		Koordinim më të mirë ndërinstitucional në mes MBPZHR-së, IBK-së, AUV-it, Fakultetit të Bujqësisë dhe Veterinarisë (FBV), Doganës, Kompanive prodhuese të farërave, si dhe Shoqatave Importuese-tregtuese të farërave me qëllim harmonizimin dhe avansimin e politikave për sektorin e farërave;	Përcaktimi i institucionit përgjegjës për certifikimin e farërave, realizimin e testeve të farërave për Vlerën Kultivuese dhe Përdoruese (VKP), Dallueshmëri Uniformitet dhe Stabilitet (DUS), dhe Pas-kontroll në përputhje me standardet e UPOV dhe ISTA-së;
		Trajnimet profesionale të stafit në MBPZHR, IBK, AUV, etj.;	Ngritja e kapaciteteve për zbatimin e Ligjit dhe inspektim i varieteteve dhe hibrideve pas regjistrimit në Listën e Farërave të Kosovës;
		Vetëdijësimin e fermerëve përmes organizimit të kampanjes dhe	Mbrojtja e fermerëve vendor nga importimi dhe tregtimi i farërave jo

				sensibilizimit të institucioneve përgjegjëse, mbi rolin e sektorit të farërave.			cilësore dhe ngritja e vetëdijes për rolin dhe rëndësinë e farërave cilësore.		
Ndikimet relevante negative									
Kostot relevante									
Vlerësimi i ndikimit të pritshëm buxhetor	Viti 1	Viti 2	Viti 3	Viti 1	Viti 2	Viti 3	Viti 1	Viti 2	Viti 3
Përfundimi									

Kapitulli 7: Konkluzionet dhe hapat e ardhshëm

Opsioni 3 parasheh hartimin e Projekt Ligjit për Farërat , i cili do të eliminoj shkaqet dhe efektet e cekura te definimi i problemit.

Projektligji i ri do të përcaktojë:

- Rregullimin dhe përcaktimin e standardeve për cilësi të farërave, duke i vendosur kriteret për parametra të ndryshëm agronomik për farërat që kanë qëllim përdorimin e tyre në prodhimtari bimore, apo që do të përdoren si produkte për përpunim industrial në Republikën e Kosovës;

- Kërkesat e domosdoshme të MBPZHR-së ndaj prodhueseve të farërave, lidhur me kriteret e testeve për DUS, VKP dhe Pas-kontroll, të cilat duhet të jenë në përputhje me standardet e UPOV-it dhe ISTA-së;
- Përcaktimin e kriterëve për Sasinë e Lejuar të Farërave që kanë për qëllim hulumtimin dhe testimin e tyre në Republikën e Kosovës;
- Përcaktimin e kriterëve lidhur me autorizimet në mes kompanive prodhuese dhe kompanive përfaqësuese të farërave, në të cilat duhet paraqiten pikat e marrëveshjes nga të dy palët, si dhe përmbajtja e vlefshmërisë së autorizimit me afat të caktuar, kjo do të bëhet me qëllim për t'ju pamundësuar kompanive prodhuese të farërave ndryshimin e kompanisë përfaqësuese mbrenda afatit të paraqitur në autorizimin e paraprak, me përjashtim në rastet kur vërehet se kompania përfaqësuese e ka keqpërdor emërin e një varieteti apo hibridi të caktuar, atëherë kompania prodhuese e farërave do ta informoj MBPZHR-në me shkrim për këtë rast, me qëllim zhvillimin e procedurave për ndaljen e të drejtës së autorizimit, edhe përkundër afatit që mund ta ketë;
- Ndryshimet e kriterëve për vitet e testeve për varietet apo hibridet të cilat do të testohen për vlerën kultivuese dhe përdoruese (VKP), që kanë për synim regjistrimin e tyre në Listën e Lejuar të Farërave në Republikën e Kosovës, në këtë rast duhet theksuar se udhëzimet administrative (UA), të kulturave të ndryshme bujqësore të cilat momentalisht janë në fuqi i kanë të rregulluar kriteret e viteve të testeve vetëm për periudhë dy (2) vjeçare, mirëpo në raste të caktuara kërkohet edhe viti i tretë i testeve për shkak të rezultateve të ndryshme në raport me vlerat e varieteteve apo hibrideve standarde-krahasuese;
- Monitorimin e vazhdueshëm varieteteve apo hibrideve pas regjistrimit të tyre në Listën e Lejuar të Farërave;
- Formimin e komisioneve, Komisionit të Listës së Farërave dhe Komisionit të Ankesave të Farërat, që në këtë rast janë të ndryshme, komisioni i parë në përbërje do të ketë anëtarë nga palë të ndryshme të interesit siç janë: DPBT, IBK, FBV dhe shoqatat e ndryshme që merren me farëra, i cili ka për detyrë vlerësimin e rezultateve të VKP-së nga raportet e Institutit Bujqësor të Kosovës, po ashtu ka përgjegjësi në regjistrimin dhe heqjen e një kultivari apo hibridi nga Lista e Lejuar të Farërave, ndërsa komisioni i dytë do të bëjë vlerësimin e ankesave të palëve të paknaqura pas vlerësimit të rezultateve të VKP-së dhe dhënjes së rekomandimeve nga Komisioni i Farërave;
- Përcaktimin e afatit për raportimin e rezultateve të fituara nga testimet e vlerave kultivuese dhe përdoruese (VKP), të kulturave të ndryshme bujqësore të realizuara nga Instituti Bujqësor i Kosovës, afati duhet të jetë kohë e mjaftueshme

- për arritjen e përfundimit të analizave laboratorike, statistikore, si dhe hartimin e raportit final për secilën kulturë bujqësore veçantë;
- Përcaktimin e afatit për hartimin e vendimeve për varietetet apo hibrideve të pranuara në Listën e Farërave të Republikës së Kosovës nga dita e dhënies së rekomandimeve nga Komisioni i Listës së Farërave;
 - Përcaktimin e një mekanizmi përgjegjës shtetëror (Institucion Referent Nacional për Testime dhe Certifikim të Farërave), i cili do ta ketë rolin kryesor për testime, certifikim dhe licencim të farërave të prodhuara apo tregtuara në vendin tonë, që në këtë rast do të duhej të jetë Instituti Bujqësor i Kosovës (IBK), i cili funksionon në kuadër të Ministrisë së Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR);
 - Rregullimin dhe qartësimin e kompetencave për institucionin përgjegjës për certifikimin e farërave, i cili aktualisht është i shpërndarë në tri institucione të ndryshme (MBPZHR, AUV dhe IBK), ndërsa sipas rekomandimeve të ekspertëve dhe praktikave të vendeve të BE-së institucioni përgjegjës për certifikim të farërave do të duhej të ishte Instituti Bujqësor i Kosovës (IBK), i cili në kuadër të këtij procesi do të jetë përgjegjës edhe për realizimin e fushave eksperimentale të Pas-kontrollit të cilat janë hallkë e pashkëputshme në procesin e certifikimit të farërave;
 - Standardizimin e numrit të inspektorëve me numër të sipërfaqeve për certifikim të farërave, sipas praktikave të vendeve të BE-së;
 - Shtimin e kontrollit përmes inspektorëve fitosanitarë në Doganë dhe brenda territorit të vendit lidhur me farërat e pacertifikuara të cilat prodhohen nga operatorë të pa autorizuar;
 - Rregullimin e kriterëve lidhur me masat ndaj personave fizik apo juridik të cilët veprojnë në kundërshtim me Ligjin për Farëra;
 - Domsdoshmërinë e realizimit të trajnimeve për farëra të cilat do të realizohen në periudha të ndryshme për stafin profesional për farëra nga Ministrisë së Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural, inspektorët e farërave nga Agjensionit të Ushqimit dhe Veterinës, si dhe stafi profesional i Institutit Bujqësor të Kosovës që merren me testimet e farërave fushore dhe laboratorike;
 - Promovimin e farërave cilësore përmes Shërbimeve Këshillimore të organizuar nga niveli qendror dhe lokal, me qëllim shpërndarjen e informacioneve lidhur me rolin dhe rëndësinë e farërave cilësore të cilat gjinden në regjistrin e Listës së Farërave të Kosovës, si dhe njohuri për potencialin e tyre prodhues dhe teknologjive të kultivimit për ta rritur prodhimtarinë bimore në nivel vendi.

Shtojca 1: Forma e vlerësimit për ndikimin ekonomik

Kategoria e ndikimeve ekonomike	Ndikimi kryesor	A pritet të ndodh ky ndikim?		Numri i organizatave, kompanive dhe/ose individëve të prekur	Përfitimi i pritshëm ose kostoja e ndikimit	Niveli i preferuar i analizës
		Po	Jo			
Vendet e punës ²	A do të rritet numri aktual i vendeve të punës?	Po		I ulët	I ulët	I ulët
	A do të zvogëlohet numri aktual i vendeve të punës?		Jo			
	A do të ndikojë në nivelin e pagesës?	Po		I ulët		
	A do të ndikojë në lehtësimin e gjetjes së një vendi të punës?	Po		I ulët		
Bërja e biznesit	A do të ndikojë në qasjen në financa për biznes?	Po				
	A do të largohen nga tregu produkte të caktuara?	Po				
	A do të lejohen në treg produkte të caktuara?	Po				
	A do të detyrohen bizneset të mbyllën?		Jo			
Ngarkesa administrative	A do të krijohen biznese të reja?	Po				
	A do të detyrohen bizneset t'i përmbushin detyrimet e dhënjes së informatave të reja?	Po		I ulët		
	A janë thjeshtuar detyrimet e dhënjes së informatave për bizneset?	Po				

² Kur ndikon në vendet e punës, gjithashtu do të ketë edhe ndikime shoqërore.

Tregtia	A pritet të ndryshojnë flukset aktuale të importit?	Po			
	A pritet të ndryshojnë flukset aktuale të eksportit?	Po			
Transporti	A do të ketë efekt në mënyrën e transportit të pasagjerëve dhe/ose mallrave?	Jo			
	A do të ketë ndonjë ndryshim në kohën e nevojshme për të transportuar pasagjerë dhe/ose mallra?	Jo			
Investimet	A pritet që kompanitë të investojnë në veprimtari të reja?	Po			
	A pritet që kompanitë t'i anulojnë ose shtyjnë për më vonë investimet?	Jo			
	A do të rriten investimet nga diaspora?	Po			
	A do të zvogëlohen investimet nga diaspora?	Jo			
	A do të rriten investimet e huaja direkte?	Po			
	A do të zvogëlohen investimet e huaja direkte?	Jo			
Konkurrueshëria	A do të rritet çmimi i biznesit të produkteve, siç është energjia elektrike?	Jo			
	A do të ulet çmimi i inputeve të bizneseve, siç është energjia elektrike?	Jo			
	A ka gjasa që të promovohen inovacioni dhe hulumtimi?	Po			
	A ka gjasa që inovacioni dhe hulumtimi të pengohen?	Jo			
Ndikimi në NVM	A janë kompanitë e prekura kryesisht NVM?	Jo			

Çmimet dhe konkurrenca	A do të rritet numri i mallrave dhe shërbimeve në dispozicion për biznesin apo konsumatorët?	Jo			
	A do të zvogëlohet numri i mallrave dhe shërbimeve në dispozicion për biznesin apo konsumatorët?	Jo			
	A do të rriten çmimet e mallrave dhe shërbimeve ekzistuese?	Jo			
	A do të ulen çmimet e mallrave dhe shërbimeve ekzistuese?	Jo			
	A do të ndikohet ndonjë sektor i veçantë i biznesit?	Po			
	A është ky sektor i koncentruar në një rajon të caktuar?	Jo			
Ndikimet ekonomike rajonale	A do të ndikohet rritja e ardhshme ekonomike?	Po			
	A mund të ketë ndonjë efekt në normën e inflacionit?	Jo			

Shtojca 2: Forma e vlerësimit për ndikimet shoqërore

Kategoria e ndikimeve shoqërore	Ndikimi kryesor	A pritët të ndodhë ky ndikim?		Numri i organizatave, kompanive dhe/ose individëve të prekur	Përfitimi i pritshëm ose kostoja e ndikimit	Niveli i preferuar i analizës
		Po	Jo			
Vendet e punës ³	A do të rritet numri aktual i vendeve të punës?	Po	Jo	I lartë/i ulët I ulët	I lartë/i ulët	
	A do të zvogëlohet numri aktual i vendeve të punës?		Jo			

³ Kur ndikon në vendet e punës, gjithashtu do të ketë edhe ndikime ekonomike.

	A ndikohen vendet e punës në një sektor të caktuar të biznesit?	Po		I ulët	
	A do të ketë ndonjë ndikim në nivelin e pagesës?	Po		I ulët	
	A do të ketë ndikim në lehtësimin e gjetjes së një vendi të punës?	Po		I ulët	
Ndikimet shoqërore rajonale	A janë ndikimet shoqërore të përqendruara në një rajon apo qytete të veçanta?	Jo			
Kushtet e punës	A ndikohen të drejtat e punëtorëve?	Jo			
	A parashihen apo shfuqizohen standardet për punën në kushte të rrezikshme?	Jo			
	A do të ketë ndikim mbi mënyrën e zhvillimit të dialogut social ndërmjet punonjësve dhe punëdhënësve?	Jo			
Përfshirja sociale	A do të ketë ndikim mbi varfërinë?	Po		I ulët	
	A ndikohet qasja në skemat e mbrojtjes sociale?	Po		I ulët	
	A do të ndryshojë çmimi i mallrave dhe shërbimeve themelore?	Jo			
	A do të ketë ndikim në financimin apo organizimin e skemave të mbrojtjes sociale?	Jo			
Arsimi	A do të ketë ndikim në arsimin fillor?	Jo			
	A do të ketë ndikim në arsimin e mesëm?	Po		I ulët	
	A do të ketë ndikim në arsimin e lartë?	Po		I ulët	

		Po	I ulët		
Kultura	A do të ketë ndikim në aftësimin profesional?	Po			
	A do të ketë ndikim në arsimin e punëtorëve dhe të mësuarit gjatë gjithë jetës?	Po			
	A do të ketë ndikim në organizimin apo strukturën e sistemit arsimor?	Jo			
	A do të ketë ndikim në lirinë akademike dhe vetëqeverisjen?	Jo			
	A ndikon opsioni në diversitetin kulturor?	Jo			
	A ndikon opsioni në financimin e organizatave kulturore?	Jo			
	A ndikon opsioni në mundësitë për personat që të përfitojnë nga aktivitetet kulturore ose të marrin pjesë në to?	Jo			
	A ndikon opsioni në ruajtjen e trashëgimisë kulturore?	Jo			
	A ndikon opsioni në aftësitë e qytetarëve të marrin pjesë në procesin demokratik?	Jo			
	A trajtohet çdo person në mënyrë të barabartë?	Po			
Qeverisja	A do të informohet më mirë publiku në lidhje me çështje të caktuara?	Po			
	A ndikon opsioni në mënyrën se si funksionojnë partitë politike?	Jo			
	A do të ketë ndonjë ndikim në shoqërinë civile?	Jo			
	A do të ketë ndonjë ndikim në jetën e njerëzve, siç është jetëgjatësia apo shkalla e vdekshmërisë?	Po			

Shëndeti dhe siguria publike ⁴	A do të ketë ndikim në cilësinë e ushqimit?	Po			
	A do të rritet apo zvogëlohet rreziku shëndetësor për shkak të substancave të dëmshme?	Po	Zvogëlohet		
	A do të ketë efekte shëndetësore për shkak të ndryshimeve në nivelet e zhurmës apo cilësinë e ajrit, ujit dhe/ose tokës?	Jo			
	A do të ketë efekte shëndetësore për shkak të ndryshimeve në përdorimin e energjisë?	Jo			
	A do të ketë efekte shëndetësore për shkak të ndryshimeve në deponimin e mbeturinave?	Jo			
	A do të ketë ndikim në mënyrën e jetesës së njerëzve, siç janë nivelet e interesimit për sport, ndryshimet në ushqyeshmëri, ose ndryshimet në përdorimin e duhanit ose alkoolit?	Jo			
	A ka grupe të veçanta që përballen me rreziqe shumë më të larta se të tjerat (të përcaktuar sipas faktorëve, të tillë si moshë, gjinia, aftësia e kufizuar, grup shoqëror apo rajoni)?	Jo			
	A ndikohen gjasat që të kapen kriminelët?	Jo			
	A ndikohet fitimi i mundshëm nga krimi?	Jo			
	A ndikon në nivelet e korrupsionit?	Jo			

⁴ Kur ka ndikim në shëndet publik dhe siguri, atëherë rregullisht ka ndikime mjedisore.

	A ndikohet kapaciteti i zbatimit të ligjit?		Jo					
	A ka ndonjë efekt në të drejtat dhe sigurinë e viktimave të krimit?		Jo					

Shtojca 3: Forma e vlerësimit për ndikimet mjedisore

Kategoria e ndikimeve mjedisore	Ndikimi kryesor	A pritet të ndodhë ky ndikim?		Numri i organizatave, kompanive dhe/ose individëve të prekur	Përfitimi i pritshëm ose kostoja e ndikimit	Niveli i preferuar i analizës
		Po	Jo			
Klima dhe mjedisi i qëndrueshëm	A do të ketë ndikim në emetimin e gazrave serë (dioksid karboni, metani etj.)?		Jo		I lartë/i ulët	
	A do të ndikohet konsumi i karburanteve?		Jo			
	A do të ndryshojë shumëllojshmëria e burimeve që përdoren për prodhimin e energjisë?		Jo			
	A do të ketë ndryshim në çmim për produktet migësore ndaj mjedisit?		Jo			
Cilësia e ajrit	A do të bëhen më pak ndotëse disa aktivitete të caktuara?	Po			I ulët	
	A do të ketë ndikim në emetimin e ndotësve të ajrit?		Jo			
Cilësia e ujit	A ndikon opsioni në cilësinë e ujërave të ëmbla?	Po			I ulët	
	A ndikon opsioni në cilësinë e ujërave nëntokësore?	Po			I ulët	
	A ndikon opsioni në burimet e ujit të pijshëm?	Po			I ulët	

Cilësia e tokës dhe shfrytëzimi i tokës	A do të ketë ndikim në cilësinë e tokës (në lidhje me acidifikimin, ndotjen, përdorimin e pesticideve apo herbicideve)?	Po			
	A do të ketë ndikim në erozionin e tokës?		Jo		
	A do të humbet tokë (përmes ndërtimit, etj.)?		Jo		
	A do të fitohet tokë (përmes dekontaminimit, etj.)?		Jo		
	A do të ketë ndonjë ndryshim në shfrytëzimin e tokës (p.sh. nga shfrytëzimi pyjor në shfrytëzim bujqësor apo urban)?	Po			I ulët
Mbeturinat dhe riciklimi	A do të ndryshojë sasia e mbeturinave të gjeneruara?		Jo		
	A do të ndryshojnë mënyrat në të cilat trajtohen mbeturinat?		Jo		
	A do të ketë ndikim në mundësitë për riciklimin e mbeturinave?		Jo		
Përdorimi i burimeve	A ndikon opsioni në përdorimin e burimeve të ripërtëritshme (rezervave të peshkut, hidrocentraleve, energjisë diellore etj.)?		Jo		
	A ndikon opsioni në përdorimin e burimeve, të cilat nuk janë të ripërtëritshme (ujërat nëntokësore, mineralet, gypmyri etj.)?		Jo		
Shkalla e rreziqeve mjedisore	A do të ketë ndonjë efekt në gjasat për rreziqe, të tilla, si zjarret, shpërthimet apo aksidentet?		Jo		

	A do të ndikojë në gatishmërinë në rast të fatkeqësive natyrore?	Jo			
	A ndikohet mbrojtja e shoqërisë nga fatkeqësitë natyrore?	Jo			
Biodiversiteti, flora dhe fauna	A do të ketë ndikim në speciet e mbrojtura apo të rrezikuara apo në zonat ku ato jetojnë?	Jo			
	A do të preket madhësia apo lidhjet midis zonave të natyrës?	Jo			
	A do të ketë ndonjë efekt në numrin e specieve në një zonë të caktuar?	Jo			
Mirëqenia e kafshëve	A do të ndikohet trajtimi i kafshëve?	Jo			
	A do të ndikohet shëndeti i kafshëve?	Po			
	A do të ndikohet cilësia dhe siguria e ushqimit të kafshëve?	Po			

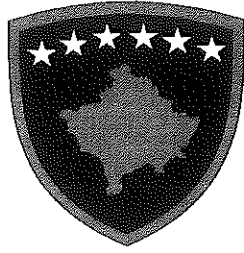
Shtojca 4: Forma e vlerësimit për ndikimin e të drejtave themelore

Kategoria e ndikimit në të drejtat themelore	Ndikimi kryesor	A pritët të ndodhë ky ndikim?		Numri i organizatave, kompanive dhe/ose individëve të prekur	Përfitimi i prishëm ose kostoja e ndikimit	Niveli i preferuar i analizës
		Po	Jo			
Dinjiteti	A ndikon opsioni në dinjitetin e njerëzve, në të drejtën e tyre për jetë apo në integritetin e një personi?	Po	Jo	I lartë/fi ulët	I lartë/fi ulët	
Liria	A ndikon opsioni në të drejtën e lirisë së individëve? A ndikon opsioni në të drejtën e një personi për privatësi?		Jo			

	A ndikon opsioni në të drejtën për t'u martuar apo krijuar familje?	Jo			
	A ndikon opsioni në mbrojtjen ligjore, ekonomike ose shoqërore të individëve apo familjes?	Jo			
	A ndikon opsioni në lirinë e mendimit, ndërgjegjes apo fesë?	Jo			
	A ndikon opsioni në lirinë e shprehjes?	Jo			
	A ndikon opsioni në lirinë e tubimit ose asociimit?	Jo			
Të dhënat personale	A përfshin opsioni përpunimin e të dhënave personale?	Jo			
	A janë të drejtat e individit për qasje, korrigjim dhe kundërshtim të garantuara?	Jo			
	A është e qartë dhe e mbrojtur mirë mënyra në të cilën përpunohen të dhënat personale?	Jo			
	A ndikon ky opsioni në të drejtën për azil?	Jo			
Të drejtat pronësore	A do të ndikohen të drejtat e pronësisë?	Jo			
	A ndikon opsioni në lirinë për të bërë biznes?	Jo			
Trajtimi i barabartë ⁵	A e mbron opsioni parimin e barazisë para ligjit?		Po		

⁵ Barazia gjinore trajtohet në Vlerësimin e Ndikimit Gjinor

	A ka gjasa që grupe të caktuara do të dëmtohen në mënyrë direkte apo indirekte nga diskriminimi (p.sh. ndonjë diskriminim në bazë gjinore, racore, ngjyre, etnie, opinioni politik ose tjetër, moshe ose orientimi seksual)?				Jo		
	A ndikon opsioni në të drejtat e personave me aftësi të kufizuara?				Jo		
Të drejtat e fëmijëve	A ndikon opsioni në të drejtat e fëmijëve?				Jo		
Administrimi i mirë	A do të bëhen procedurat administrative më të komplikuarat?				Jo		
	A ndikohet mënyra në të cilën administrata merr vendime (transparenca, afati procedural, e drejta për qasje në një dosje, etj.)?	Po					
	Për të drejtën penale dhe ndëshkimet e parashikuara: a ndikohen të drejtat e të paditurit?				Jo		
	A ndikohet qasja në drejtësi?				Jo		

Republika e Kosovës
Republika Kosovo-Republic of Kosovo
Qeveria - Vlada – Government

Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural/Ministarstvo Poljoprivrede, Šumarstva i
Ruralnog Razvoja/Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development

NACRT KONCEPT DOKUMENT ZA SEME

Priština 2023

SADRŽAJ

Uvod.....	3
Biljna proizvodnja.....	9
Žitarice.....	9
Povrće.....	11
3.1: Opcija nijednu promenu.....	44
3.2: Opcija za poboljšanje primene i izvršenja.....	44
3.3: Treća opcija [određuje se odvojeno za svaki konceptni dokument].....	45
Poglavlje 4: Identifikacija i procena budućih uticaja.....	51
UTICAJI NA ŽIVOTNU SREDINU.....	55
Uticaj na zdravlje životinja.....	55
OSNOVNA PRAVA.....	56
Princip i jednakost.....	56
Pravne garancije i društvene odredbe obezbediće jednaka prava za sve strane.....	56
Uticaj na osnovna prava i dobro upravljanje.....	56
Poglavlje 4.1: Izazovi prikupljanja podataka.....	56
Uticaj podataka na izradu koncept dokumenta (prikupljanje podataka).....	56
Poglavlje 6: Poređenje opcija.....	58
Poglavlje 6.1: Planovi sprovođenja za različite opcije.....	58
Poglavlje 7: Zaključci i sledeći koraci.....	71
Dodatak 1: Forma procene za ekonomski uticaj.....	74
Dodatak 2: Forma procene za društvene uticaje.....	76
Dodatak 3: Forma procene za uticaje životne sredine.....	79
Dodatak 4: Forma procene za uticaj osnovnih prava.....	82

Uvod

Konceptni dokument za seme je pripremljen od Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja u skladu sa Smernicim i Priručnikom za izradu konceptnih dokumenata br. 95/2018 od datuma 21.03.2018. a u skladu sa pravilima i procedurom Vlade.

Sektor semena je od posebnog značaja za poljoprivrednike koji se bave proizvodnjom poljoprivrednih kultura, što ima direktan uticaj na njihovo društveno blagostanje, kao i uticaj na razvoj održive poljoprivrede sa ekonomskim uticajem u svakoj zemlji, svaki put s obzirom na ispunjenje potrebe stanovništva za kvalitetnu hranu.

U Republici Kosovo, problemi u sektoru semena su brojni, počev od institucionalne organizacione strukture u kojoj treba jasno definisati odgovornosti ovog osetljivog i posebnog sektora.

U zakonodavnom aspektu, sektor semena na Kosovu se razvio u periodu 2003. godine, kada je usvojen zakon o semenu (Zakon br. 2003/5), koji je u međuvremenu imao samo jednu izmenu i dopunu kaznenih odredbi (Zakon br. 08 /L-080), ali ne iu drugim materijalnim aspektima.

Zakon je s vremena na vreme dopunjavan administrativnim uputstvima (AU), ali koja ne zadovoljavaju trenutne dinamičke potrebe sektora semena.

Takođe, sadašnji zakon pripada vremenu privremenih samoupravnih institucija, pa i njegovo upotpunjavanje administrativnim uputstvima u aktuelnom periodu predstavlja pravne praznine koje se moraju menjati.

Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja (MPŠRR) je na osnovu trenutnog stanja u semenskom sektoru u našoj zemlji izradilo ovaj koncept dokument (KD), u kojem su identifikovani i analizirani nedostaci postojećeg zakonodavstva koji su uticaj na razvoj sektora semena, a koji će prethoditi novom Zakonu o semenu u Republici Kosovo.

Opšti cilj ovog koncept dokumenta je stvaranje odgovarajućeg zakonskog okvira koji omogućava: (i) uvoz kvalitetnog semena, neophodnog za zaštitu poljoprivrednika od nekvalitetnog semena; (ii); uticaj na razvoj sektora biljne proizvodnje; (iii) povećanje prosečnih prinosa na nivou zemlje; (iv) korist od kvalitetnih proizvoda koji će imati uticaj na javno zdravlje.

Specifični ciljevi definisani ovim konceptom su: (i) transponovanje zakonodavstva EU-a ('acquis') iz sektora semena u lokalno zakonodavstvo; (ii) unapređenje fitosanitarne kontrole kvaliteta semena prema međunarodnim standardima (ISTA, UPOV, OECD); (iii) određivanje institucije odgovorne za sertifikaciju semena, vršenje ispitivanja semena

na kultivaciju i upotrebnu vrednost (KUV), prepoznatljivost, ujednačenost i stabilnost (DUS) i naknadnu kontrolu u skladu sa standardima UPOV i ISTA; (iv) izgradnju kapaciteta za sprovođenje Zakona i inspekciju sorti i hibrida nakon registracije u Kosovskoj listi semena; (v) zaštita lokalnih farmera od uvoza i trgovine nekvalitetnim semenom i podizanje svesti o ulozi i značaju kvalitetnog semena.

Nakon svih analiza o uticajima na sektor semena, dobijene su tri (3) različite opcije koje su ispitane za postizanje ovih ciljeva, i na kraju je zaključeno da je najpogodnija opcija „Opcija 3“, što znači dizajn novog zakona o semenu u Republici Kosovo.

U sledećim tabelama prikazani su osnovni podaci koncept dokumenta za seme prikazani u sažetom obliku.

Tabela sa opštim informacijama za koncept dokument

Naslov	Koncept dokument za seme
Vodeće ministarstvo	Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja Departament za poljoprivrednu politiku i tržišta Divizija za biljnu proizvodnju i navodnjavanje
Kontakt osoba	Bali Lestrani, tel: +383 38 200 38418 ; +383 44 140 711
Nacionalni plan za razvoj	<p>Razvojni cilj i strateški cilj:</p> <ul style="list-style-type: none"> - 1.9 Izgradnja održivih veza između farmera, prerađivača i trgovaca na malo - Strateška mera: Ispunjavanje zahteva za bezbednu i zdravu hranu - Aktivnost – Izrada koncept dokumenta za seme
Strateški prioritet	<ul style="list-style-type: none"> • Program Vlade Republike Kosovo 2021-2025 2.10. Poljoprivreda, šumarstvo i ruralni razvoj 2.10.5 Bezbednost hrane • Nacionalna strategija za razvoj 2030 Stub I – Održivi ekonomski razvoj Razvojni cilj: Digitalna, cirkularna i konkurentna ekonomija Strateški cilj: 1.9 Izgradnja održivih veza između farmeri, prerađivači i trgovci na malo

	<p>Strateška svrha: Obezbeđivanje i obezbeđenje kvalitetnog semena za poljoprivrednu proizvodnju.</p> <p>Specifični ciljevi:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pобољшanje fitosanitarne kontrole kvaliteta semena prema међunarodnim standardima (ISTA, UPOV, OECD); • Oдређivanje institucije odgovorne za sertifikaciju semena, vršenje ispitivanja semena na kultivaciju i upotrebnu vrednost (VKP-KUV), prepoznatljivost, ujednačenost i stabilnost (DUS) i Post-kontrola u skladu sa standardima UPOV i ISTA; • Podizanje kapaciteta za sprovođenje zakona i inspekciju sorti i hibrida nakon registracije u Kosovskoj listi semena. • Zaštita lokalnih farmera od uvoza i trgovine nekvalitetnim semenom i podizanje svesti o ulozi i značaju kvalitetnog semena.
Radna grupa	<p>Odlukom broj 119, Ref.KGS 149/23 datuma 28.02.2023.godine, generalni sekretar MPŠRR-a imenuje Radnu grupu za izradu Koncept dokumenta za seme: Bali Lestrani-predsjedavajući, Kasum Morina-zam. Predsednici, Hisen Muzliukaj, Sanije Kelaj, Bajram Seferaj, Arton Bekoli, Fatmire Tahiri-Mirena, Veton Cocaj, Leonora Arifi, Merita Ramadžiku, Ekrem Ahmeti, Valbona Fetahu, Albulena Blaku, Arben Osmanaj, Dukagjin Zeka, Valdete Avdiu.</p>

Poglavlje 1: Definisane probleme

Koncept dokument ima za cilj da se pozabavi pitanjima koja nisu mogla biti obuhvaćena trenutnom zakonskom regulativom semena.

Razvoj poljoprivrednog sektora, kao osnovne osnove za postizanje jednog od strateških ciljeva koje je postavila Vlada – bezbednost i sigurnost hrane, što nije moguće bez razvoja sektora semena.

Seme je važan deo sektora biljne proizvodnje, pa će postepeno poboljšanje semenskog sistema omogućiti povećanje lokalne proizvodnje poljoprivrednih proizvoda za poboljšanje ekonomskih i socijalnih uslova poljoprivrednika i ruralnih područja.

Ovaj koncept razvoja sektora semena u Republici Kosovo će se realizovati radi postizanja gore navedenih ciljeva i definisanja strateške politike za zemlju u cilju poboljšanja sektora

semena. Koncept obuhvata zadatke i ciljeve za unapređenje sektora, pravce za razvoj i poboljšanje svih delova semenskog lanca.

Zakonodavstvo, sektor semena u Republici Kosovo u zakonodavnom aspektu se razvija od 2003. godine, kada je usvojen zakon o semenu (Zakon br. 2003/5), za koji je postojala samo jedna izmena i dopuna kaznenih odredbi (Zakon br. 08/L-080), ali ne i drugim sadržajnim aspektima. Zakon je s vremena na vreme dopunjavao administrativnim uputstvima, ali koja ne zadovoljavaju trenutne dinamičke potrebe semenskog sektora. Takođe, sadašnji zakon spada u vreme privremenih samoupravnih institucija, pa i njegovo upotpunjavanje sa AU trenutno predstavlja pravni vakum.

Na našem tržištu nemamo lokalne sorte ili hibride. Poljoprivrednici koriste seme iz uvoza, lokalne proizvodne kompanije (seme pšenice) i merkantilno seme. Na osnovu podataka nekih zvaničnih dokumenata proizilazi da je udeo semena iz uvoza 7.736 t, količina koja pokriva oko 35.000 ha obrađenih površina sa pšenicom, dok seme koje proizvode domaće kompanije je oko 2.925 t, čime se količina može da se obradi oko 13.000 ha, dok je ostatak obrađene površine pšenice pokriven komercijalnim semenom koje ne prolazi nikakvu proceduru sertifikacije ili licenciranja. Prema statistikama, Kosovo je 2021. godine izvezlo 546 tona seme pšenice.

Seme kukuruza se uglavnom uvozi, isključujući relativno malu površinu koja se obrađuje sa lokalnim stanovništvom. Uvezeno seme kukuruza pripada samo hibridima koji imaju visok genetski proizvodni potencijal. Isto tako, uvozi se i seme drugih žitarica, kao što su ječam i tritikal. Takođe, znatna količina semena krompira se uvozi, dok ostatak sami poljoprivrednici razmnožavaju i koriste za uzgoj. U međuvremenu, seme industrijskih biljaka se uvozi.

Seme povrtnarskih kultura značajna količina se uvozi i potom razmnožavaju poljoprivrednici. Uglavnom semena povrća koje sami poljoprivrednici razmnožavaju su hibridna semena, koja već u drugoj godini gube produktivno dejstvo, što znači i pad prinosa.

Kontrolu kvaliteta semena ima za cilj da se realizuje za seme koje će se koristiti za njihovu sadnju, koje će uticati na povećanje prinosa u biljnoj proizvodnji, ali i za ocenu kvaliteta semena koje se koristi za ishranu ili za druge tehničke svrhe, prema metodama ispitivanja iz pravila Međunarodnog udruženja za ispitivanje semena (ISTA). Institucija odgovorna za testiranje semena je Poljoprivredni institut Kosova (IBK-PIK) u Peći. Seme koje podleže ispitivanju na uzgojnu i upotrebnu vrednost (VKP-UUV) su: pšenica, kukuruz, ječam, tritikale i krompir, oblik ispitivanja za ove useve je regulisan Administrativnim uputstvom u skladu sa međunarodnim standardima. Sertifikacija semena na Kosovu je nejasna, jer se ovaj segment distribuira u različitim distriktima, dok se VKP-UUV realizuje u Poljoprivrednom institutu Kosova, a sertifikaciju vrše fitosanitarni inspektori Agencije za hranu i veterinu (AUV-AHV). Fitosanitarni inspektori su opšti, nemamo konkretnog inspektora samo za sertifikaciju semena.

Prema međunarodnim stručnjacima, ISTA pravila preporučuju da se sertifikacija semena vrši u instituciji kao što je IBK-PIK. I u tu svrhu, fitosanitarni inspektori moraju da sprovedu dodatnu obuku vezanu za sertifikaciju semena i da budu nezavisni i bez dodatnih obaveza.

Fragmentacija poljoprivrednog zemljišta na Kosovu je prilično izražena, ovaj argument se može posmatrati pozivajući se na veličinu farmi u površini (ha) i broj farmera izražen u procentima (%) koji su zvanično dokumentovani, pozivajući se na izvore iz podaci koje je objavilo Departament za ekonomske analize i poljoprivrednu statistiku (DEAPS), kao i drugi izvori, kao što su organizacione jedinice MPŠRR-a, Agencije za razvoj poljoprivrede (AZHB-ARP) i Kosovske agencije za statistiku (ASK), pokazuju da je u 2020. godini **ukupna korišćena površina** poljoprivrednog zemljišta iznosila 420.210 ha sa % raspodele kako sledi: Livade i pašnjaci 52%, obradivo zemljište-oranice 43%, povrće (na otvorenom polju i stakleniku kao prvi usev), bašte i rasadnici 2%, plantaže-zasadi voća 2% i plantaže-zasadi vinograda 1%. Sa što se tiče **veličine farmi-gazdinstva**, uzimajući u obzir površinu oranica - njiva, 35% površine je na gazdinstvima veličine od 5 do manje od 10 ha, 21% površine u gazdinstvima od 2 do manje od 5 ha, 16% površine

u gazdinstvima veličine od 1 do manje od 2 ha a ostatak površine je u drugim veličinama. Što se tiče broja farmi, njih 91% ima površinu manju od 5 ha, dok kao površine ove farme pokrivaju 46% ukupne površine oranica – njiva. Kao rezultat toga, interesovanje poljoprivrednika za kvalitetno seme je malo, i kao rezultat toga, kao što se vidi iz podataka o uvozu i proizvodnji semena, kao i kultivisane površine sa pšenicom, uočava se da 40% semena pšenice je merkantilno, koja rezultira niskim prinosom po jedinici površine i ekstenzivni nastavak proizvodnje. Situacija sa hibridima kukuruza je bolja, jer i pored usitnjenosti-fregmentacije, poljoprivrednici koriste hibridno seme koje apsolutno dolazi iz uvoza.

Proizvođači semena na Kosovu su licencirani, su dve kompanije za proizvodnju semena pšenice, koje osnovno seme (B) uvezu, dok od njega proizvode seme prve kategorije (C1) i druge kategorije (C2), koje prodaju unutar zemlje, ali mogu i da ga izvoze. Uprkos proizvodnom kapacitetu semena pšenice od lokalnih kompanija, proizvedena količina pokriva oko 16% površine uzgoja sa pšenicom. Seme krompira proizvodi se od lokalnih kompanija, ali zbog karakteristika razmnožavanja, proizvedene količine su zasnovane na zahtevima farmera zadrugara. Nemamo licenciranih proizvođača semena kukuruza, takođe i drugih semena.

Genetski poboljšivači semena u našoj zemlji, prema podacima, ne postoje lokalne sorte ili hibridi koji se nude poljoprivrednicima. Nedostatak lokalnih sorti ili hibrida semena znači apsolutnu zavisnost od uvoza semena.

Savetodavna služba je organizovana u okviru Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja (MPŠRR) i na opštinskom nivou, ali pre ima organizacionu ulogu, preko koje treba da se šire sve informacije u vezi sa ulogom i značajem kvalitetnog semena. nalaze se na Listi semena Kosova, njihov proizvodni potencijal i tehnologije uzgoja. Zbog ograničenih kapaciteta savetodavnog osoblja i nedostatak međuinstitucionalne saradnje, distribucije informacija kod farmera za seme u našoj zemlji je ograničena.

Razvoj institucija i semenskih kompanija je važna komponenta koja bi imala za cilj da zaokruži lanac obezbeđenja i bezbednosti semena za lokalne potrebe. U ovom aspektu, uloga institucija kao što su: MPŠRR, DPPT, PIK, AHV, Carina, Kompanije za proizvodnju semena i Poljoprivredni fakulteti, je ključna za unapređenje sektora semena na Kosovu. Saradnja navedenih institucija nije na zadovoljavajućem nivou.

Biljna proizvodnja

Žitarice

Sa žitaricama u 2021. godini na Kosovu je obrađeno 124.477 ha ili 237 ha manje u odnosu na 2020. U površinama sa žitaricama dominira kultura pšenice sa 64,2% ili 79.970 ha ukupne površine pod žitaricama. Trendovi gajenja sa pšenicom nemaju značajne promene po površini. Sa kvalitetnim semenom i sertifikovane su uzgojene oko 48.000 ha, dok se na drugoj površini je korišćeno merkantilno seme.

Usev kukuruza u 2021. godini bilo je povećanje površine za 0,1% u poređenju sa 2020. godinom ili 39.710 ha, takođe i ostale žitarice su imale povećanje obradivih površina kao što se vidi u sledećoj tabeli. Uzgoj kukuruza se uglavnom ostvaruje hibridnim semenom (F1) koje je u potpunosti dolazi iz uvoza, dok je nekoliko desetina hektara mogu biti uzgajano autohtonim semenom. Dok se druge žitarice uglavnom uzgajaju sa uvezenim semenom iu nekim slučajevima, kao što je usev ječma, unapred se ugovaraju površine površine su ugovorene unapred, i zahtevi proizvodnje ječma takođe obezbeđuju i seme.

Tabela 1: Površina, proizvodnja i prinos žitarica, 2017-2021

Kulture	2017	2018	2019	2020	2021	Promena-razlika 2021/2020 u %
Površina	ha					
Žitarice	120,746	123,869	124,199	124,714	124,477	-0.2
Pšenica	80,519	81,123	80,273	80,473	79,970	-0.6
Kukuruz	35,951	38,453	39,441	39,684	39,710	0.1
Ječam	1,605	1,948	1,954	1,982	2,060	3.9
Raž	318	434	420	425	555	30.7
Zob	2,320	1,797	1,975	2,009	2,030	1.1

Ostale žitarice Zrno	33	113	136	141	153	8.4
Proizvodnja	t					
Žitarice	477,880	441,757	459,404	529,112	504,371	-4.7
Pšenica	320,136	280,616	284,999	341,818	322,018	-5.8
Kukuruz	147,200	151,921	163,930	175,180	170,393	-2.7
Ječam	4,687	5,124	5,159	5,764	5,610	-2.7
Raž	866	1,049	1,010	1,153	1,409	22.2
Zob	4,862	2,751	3,954	4,769	4,500	-5.7
Ostale žitarice Zrno	129	296	352	427	441	3.3
Prinos	t/ha					
Pšenica	3.98	3.46	3.55	4.25	4.03	-5.2
Kukuruz	4.09	3.95	4.16	4.41	4.29	-2.8
Ječam	2.92	2.63	2.64	2.91	2.72	-6.3
Raž	2.72	2.41	2.41	2.71	2.54	-6.5
Zob	2.10	1.53	2.00	2.37	2.22	-6.6
Ostale žitarice Zrno	3.87	2.62	2.59	3.03	2.89	-4.7

Izvor: ASK - Anкета poljoprivrednih privreda ('17,'18,'19,'20,'21)

Ukupna domaća proizvodnja pšenice iznosila je 322.018 tona, što pokriva 69,6% domaćih potreba. Većina žitarica je korišćena za ishranu ljudi, a ostatak je prodat i korišćen za ishranu životinja. Vrednost domaće proizvodnje pšenice iznosila je 64,4 miliona. €, dok je trgovinski bilans i dalje negativan, a njegova vrednost je porasla zbog rasta cena na međunarodnom tržištu, ali i zbog povećanja uvezene količine pšenice i proizvoda od pšenice u 2021. godini.

U 2021. godini prosečna potrošnja pšenice po glavi stanovnika, uključujući proizvode koji sadrže pšenicu koja je pretvorena u pšenicu putem koeficijenta konverzije, iznosila je 207 kg.

Tabela 2: Bilans snabdevanja za seme pšenice, 2017-2021

	Jedinica	2017	2018	2019	2020	2021
Površina sa žitaricama	ha	120,746	123,869	124,199	124,714	124,477
Površina sa pšenicom	ha	80,519	81,123	80,273	80,473	79,970
Učešće pšenice	%	66.7	65.5	64.6	64.5	64.2
Prinos	t/ha	4.0	3.5	3.6	4.2	4.0

Proizvodnja	t	320,136	280,616	284,999	341,818	322,018
Uvoz semena pšenice	t	7,850	6,535	5,288	8,724	7,736
Izvoz semena pšenice	t	328	130	75	298	546

Izvor: ASK - Anketa poljoprivrednih ekonomija ('17,'18,'19,'20,'21); ASK - Statistika spoljne trgovine; proračuni DEAPS - MPŠRR

Pojašnjenje: Za sve trgovinske podatke (izvoz i uvoz), godina prikazana u tabeli obuhvata period jul-decembar te godine i januar-jun naredne godine; p.e - podrazumeva ekvivalente proizvoda, odnosno svaki proizvod koji sadrži pšenicu pretvorenu u pšenicu; *Uvoz pšenice i ek. pšenice. pšenice i Izvoz pšenice i ek. pšenice, označava izvoz ili uvoz količine pšenice kao i svih ostalih proizvoda koji sadrže pšenicu koji se pretvaraju preko koeficijentata konverzije u pšenicu.

SA kukuruzom u 2021. godini je obrađeno 39.684 ha ili 31,9% ukupne površine zasadene žitaricama. Sa proizvedenom količinom od 170.393 tone, Kosovo pokriva 78% svojih potreba, pri čemu se najveći deo koristi kao hrana za životinje-stočna hrana. Za podmirenje opštih potreba uvozi se i kukuruz, a trgovinski bilans je i dalje negativan u iznosu od 15,6 miliona. €, koji se produbio zbog viših cena u 2021. godini, uprkos činjenici da je uvezena količina manja u odnosu na 2020. Prosečna potrošnja po glavi stanovnika za kukuruz, uključujući proizvode sa sadržajem kukuruza u 2021. godini iznosio je 44 kg.

Prema statističkim podacima, Kosovo izvozi seme kukuruza, ali prema podacima o registraciji proizvođača semena, nemamo nijednog proizvođača ili množioca hibridnog semena licenciranog i sertifikovanog.

Tabela 19: Bilans snabdevanja za seme kukuruza, 2017-2021

	Jedinica	2017	2018	2019	2020	2021
Površina sa žitaricama	ha	120,746	123,869	124,199	124,714	124,477
Površina sa kukuruzom	ha	35,951	38,453	39,441	39,684	39,710
Učešće kukuruza	%	29.8	31.0	31.8	31.8	31.9
Prinos	t/ha	4.09	3.95	4.16	4.41	4.29
Proizvodnja	t	147,200	151,921	163,930	175,180	170,393
Uvoz semena kukuruza	t	661	589	635	571	521
Izvoz semena kukuruza	t	91	28	81	157	54

Izvor: ASK - Anketa poljoprivrednih ekonomija ('17,'18,'19,'20,'21); ASK - Statistika spoljne trgovine; proračuni DEAPS - MPŠRR

Pojašnjenje: Za sve trgovinske podatke (izvoz i uvoz), godina prikazana u tabeli obuhvata period jul-decembar te godine i januar-jun naredne godine; p.e - podrazumeva ekvivalente proizvoda, odnosno svaki proizvod koji sadrži pšenicu pretvorenu u pšenicu; *Uvoz pšenice i ek. pšenice. pšenice i Izvoz pšenice i ek. pšenice, označava izvoz ili uvoz količine pšenice kao i svih ostalih proizvoda koji sadrže pšenicu koji se pretvaraju preko koeficijentata konverzije u pšenicu.

Povrće

Povrarske kulture imaju posebne karakteristike u poređenju sa žitaricama koje se gaje na Kosovu, njihovim uslovima uzgoja i metodama razmnožavanja. Seme povrća, sa

izuzetkom krompira, ne podleže terenskim ispitivanjima, već samo fitosanitarnim i laboratorijskim ispitivanjima.

Površine sa povrćem na Kosovu koje se gaje na otvorenim poljima, u plastenicima i baštama se računaju na ukupno 19.399 ha tokom 2021. godine. Kulture koje čine najveći deo ove površine su: krompir (3.854 ha), paprika (3.146 ha), bundeva (2.612 ha), pasulj (2.914 ha), luk (1.369 ha), lubenica (1.309 ha), kupus (923 ha), kukuruzna tikva (918 ha), paradajz (800 ha), dinja (321 ha), krastavac (305 ha) i druge povrtarske kulture koje dele manju površinu u odnosu na gore navedene useve.

Ako se analizira razlika između 2020. i 2021. godine, na površinama sa povrtarskim kulturama, može se uočiti da su skoro svi usevi zabeležili blagi porast površina, osim kod krastavca, paradajza i belog luka, koji su zabeležili smanjenje površina. Uopšteno gledano, ukupna površina sa povrćem povećana je za 0,8% u odnosu na 2020. godinu.

Tabela 3: Površina sa povrćem, 2017 - 2021

Kulture	2017	2018	2019	2020	2021	Promena-razlika 2021/2020 u %
Površina	ha					
Povrće	19,643	17,886	18,911	19,243	19,399	0.8
Krompir	4,290	3,606	3,688	3,771	3,854	2.2
Paradajz	862	757	794	815	800	-1.8
Crni patldžan	8	6	8	7	8	11.7
Paprika	3,035	3,038	3,108	3,134	3,146	0.4
Bundeva	2,270	2,255	2,502	2,577	2,612	1.4
Tikva kukuruza	684	810	898	913	918	0.5
Krastavac	305	273	304	313	305	-2.7
Lubenica	1,201	1,182	1,216	1,303	1,309	0.4
Dinja	388	298	313	318	321	0.9
Kupus	917	832	906	918	923	0.5
Karfijol	47	46	53	50	52	3.8
Spanać	161	160	197	150	154	2.8
Salata	92	78	88	79	82	3.7
Cvekla	-	9	9	7	7	2.1
R otkvica	-	5	5	5	5	2.7

Peršun	10	11	11	11	12	8.9
Praziluk	73	72	75	76	78	2.7
Luk	1,465	1,185	1,354	1,367	1,369	0.1
Beli luk	138	146	234	264	263	-0.6
Pasulj	3,406	2,845	2,888	2,904	2,914	0.3
Grašak	99	55	67	68	69	1.6
Ostale mahunarke	54	69	42	43	46	5.4
Šargarepa	107	112	121	126	129	2.6
Ostalo povrće	32	37	29	22	23	5.3

Izvor: ASK - Anketna poljoprivrednih ekonomija ('17,'18,'19,'20,'21)

Što se tiče proizvodnje za 2021. godinu, proizvodnja povrća procenjena je na 282.734 tone na ukupnoj površini od 19.399 ha, što u odnosu na 2020. godinu beleži pad proizvodnje za 2,7%. Pozivajući se na podatke o proizvodnji povrtarskih kultura za 2021. godinu, možemo reći da najveću proizvodnju imaju usevi kao što su krompir, bundeva, tikva, paprika, kupus i lubenica (preko 20.000 tona), a zatim ostale kulture poput paradajza, crnog luka, krastavac, pasulj, dinja itd. koji označavaju količinu proizvodnje ispod 20.000 tona.

Tabela 4: Proizvodnja povrća , 2017 - 2021

Kulture	2017	2018	2019	2020	2021	Promena-razlika 2021/2020 u %
Proizvodnja	t					
Povrće	358,394	265,420	300,559	290,555	282,734	-2.7
Krompir	118,250	68,790	73,816	74,508	73,984	-0.7
Paradajz	24,698	22,639	22,466	20,242	19,163	-5.3
Crni patldžan	204	107	155	137	144	5.0
Paprika	62,934	49,907	59,404	53,889	52,381	-2.8
Bundeva	25,564	20,208	23,050	22,535	22,326	-0.9
Tikva	16,220	18,376	21,570	21,712	20,896	-3.8
kukuruza						
Krastavac	10,204	7,009	9,173	9,055	8,480	-6.4
Lubenica	28,740	22,918	25,209	26,324	25,971	-1.3
Dinja	6,113	4,141	4,409	4,335	4,103	-5.3

Kupus	25,184	21,997	25,259	24,850	24,123	-2.9
Karfijol	911	725	1,004	905	885	-2.2
Spanać	1,546	1,348	2,053	1,452	1,408	-3.1
Salata	1,186	683	835	677	635	-6.2
Cvekla	-	73	80	56	51	-8.8
R otkvica	-	39	52	49	45	-7.1
Peršun	143	87	125	123	130	5.7
Praziluk	1,671	1,303	1,440	1,425	1,398	-1.9
Luk	22,436	16,317	19,879	18,859	17,792	-5.7
Beli luk	971	873	1,628	1,588	1,471	-7.4
Pasulj	8,687	5,688	6,713	5,708	5,349	-6.3
Grašak	348	146	169	152	138	-9.5
Ostale mahunarke	219	254	139	126	116	-8.3
Šargarepa	1,838	1,493	1,703	1,694	1,585	-6.4
Ostalo povrće	326	298	227	155	162	4.2

Izvor: ASK – Anketa poljoprivrednih ekonomija ('17,'18,'19,'20,'21)

Što se tiče prinosa povrća za 2021. godinu, u odnosu na prethodnu godinu, uočava se pad prinosa kod svih useva, ista situacija je i u proizvodnji, gde je u odnosu na 2020. godinu nivo proizvodnje manji. Ove promene u prinosu su posledica promena klimatskih uslova (suša i grad).

Tabela 5: Prinos povrća, 2017 – 2021

Kulture	2017	2018	2019	2020	2021	Promena-razlika 2021/2020 u %
Prinos	t / ha					
Krompir	27.56	19.08	20.01	19.76	19.20	-2.8
Paradajz	28.67	29.90	28.29	24.84	23.95	-3.5
Crni patldžan	26.32	16.90	19.19	18.44	17.34	-6.0
Paprika	20.74	16.43	19.11	17.19	16.65	-3.2
Bundeva	11.26	8.96	9.21	8.74	8.55	-2.3

Tikva kukuruza	23.71	22.70	24.01	23.77	22.76	-4.3
Krastavac	33.50	25.66	30.20	28.91	27.82	-3.8
Lubenica	23.93	19.38	20.73	20.20	19.84	-1.8
Dinja	15.77	13.92	14.08	13.64	12.80	-6.2
Kupus	27.46	26.44	27.88	27.07	26.13	-3.4
Karfijol	19.19	15.93	18.84	18.00	16.96	-5.8
Spanać	9.59	8.44	10.41	9.71	9.15	-5.7
Salata	12.82	8.79	9.47	8.58	7.76	-9.6
Cvekla	-	8.43	8.99	7.97	7.13	-10.6
R otkvica	-	8.32	10.52	10.07	9.11	-9.5
Peršun	14.21	8.15	11.20	10.95	10.63	-2.9
Praziluk	23.05	18.00	19.29	18.82	17.97	-4.5
Luk	15.32	13.77	14.68	13.80	13.00	-5.8
Beli luk	7.04	5.97	6.97	6.00	5.59	-6.9
Pasulj	2.55	2.00	2.32	1.97	1.84	-6.6
Grašak	3.52	2.64	2.52	2.23	1.99	-11.0
Ostale mahunarke	4.02	3.67	3.27	2.91	2.53	-13.0
Šargarepa	17.21	13.35	14.09	13.46	12.28	-8.8
Ostalo povrće	10.23	8.12	7.79	7.05	6.98	-1.1

Izvor: ASK – Anкета poljoprivrednih ekonomija ('17,'18,'19,'20,'21)

U ukupnoj površini zasadenj povrćem od 19.399 ha za 2021. godinu, površine sa paradajzom učestvuju sa 4,1%. Površine i proizvodnja paradajza su u 2021. godini smanjene u odnosu na prethodnu godinu za 1,8%, a proizvodnja za 5,3%, čime je pokriveno ukupno 50,8% potreba potrošnje. Ostatak je pokriven uvozom sa 18.685 tona, dok je izvoz 136 tona. Vrednost proizvodnje iznosila je 9,6 mil. €, dok je trgovinski bilans i dalje negativan.

Veličina farme

Površina obradivog zemljišta koja se koristi odnosi se na glavnu površinu tokom godine poljoprivredne proizvodnje. U 2020. godini ukupna korišćena površina poljoprivrednog zemljišta iznosila je 420.210 ha, od čega je ukupna obradiva površina iznosila 186.389 ha ili 44%, gde je obuhvaćeno 103.723 poljoprivredne ekonomijee.

Veličina ekonomije prema obradivim površinama, 2020

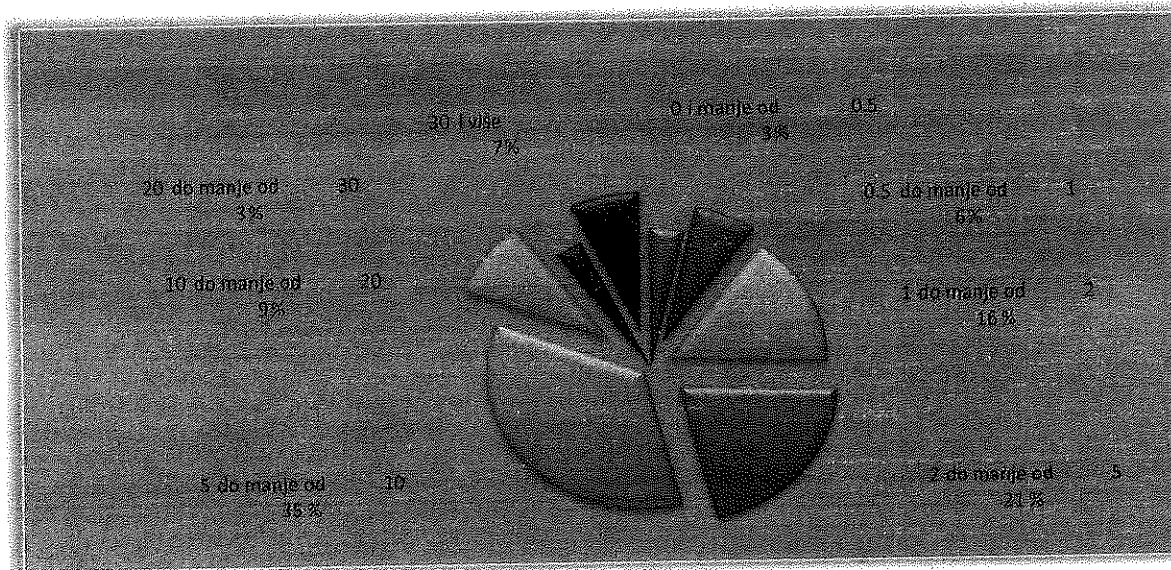
Veličina farme	Površina (ha)	Učešće (%)	Br. poljoprivrednih ekonomija	Učešće (%)
0 i manje od 0.5	6,453	3.5	31,290	30.2
0.5 do manje od 1	11,999	6.4	17,560	16.9
1 do manje od 2	29,005	15.6	22,560	21.8
2 do manje od 5	38,665	20.7	23,383	22.5
5 do manje od 10	64,819	34.8	7,063	6.8
10 do manje od 20	16,800	9.0	1,429	1.4
20 do manje od 30	5,255	2.8	240	0.2
30i više	13,393	7.2	198	0.2
Gjithsej*	186,389	100%	103,723	100%

Izvor: ASK – Anketa poljoprivrednih ekonomija 2020

*Nisu obuhvaćene PE severnih opština

Na Kosovu, veličina farmi-gazdinstva od 5 do manje od 10 ha predstavlja 35% ukupne površine obradivo zemljište/oranica – njiva, zatim sledi veličina farmi od 2 do manje od 5 ha (21%), veličina od 1 do manje od 2 ha (16%), i druge veličine sa manjim učešćem gde je veličina sa najmanjom površinom ona od 0 do manje od 0,5 ha.

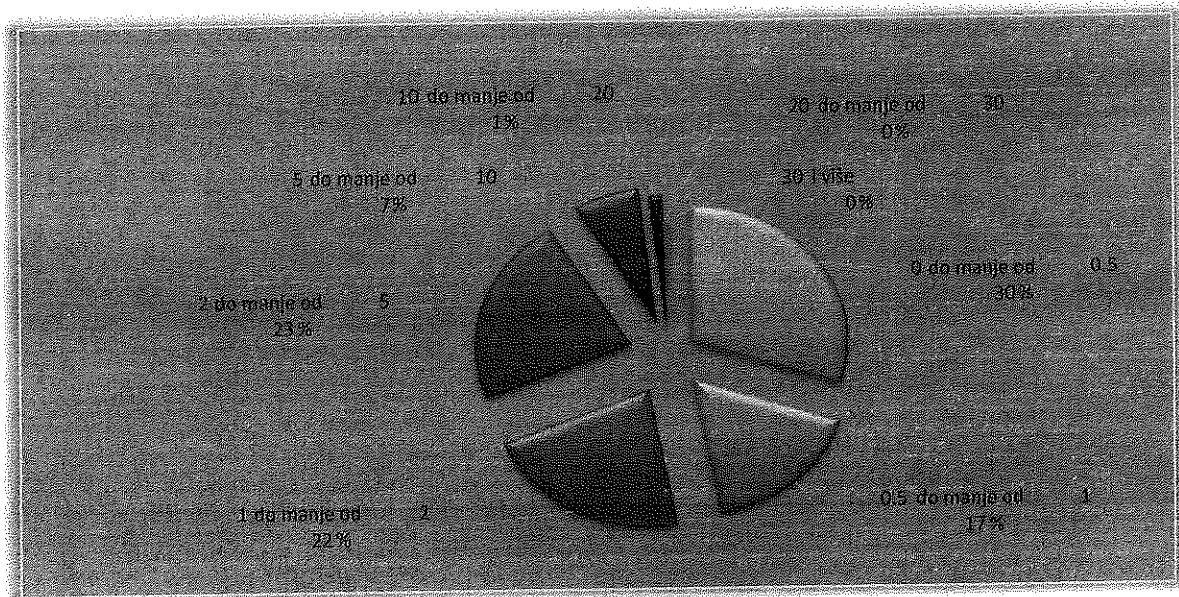
Veličina farme prema površini 2020, u %

Izvor: ASK - Anketa poljoprivrednih ekonomija 2020

Najveći broj poljoprivrednih gazdinstava na Kosovu uglavnom poseduje farme, u kojima po veličini dominiraju farme sa malom površinom. Tako gazdinstva veličine od 0 do manje od 0,5 ha poseduju 30% poljoprivrednih gazdinstava, zatim veličine od 2 do manje od 5 ha (23%), veličine od 1 do manje od 2 ha (22%) i grupe druge koje imaju manje učešće. Najmanji broj poljoprivrednih gazdinstava ili 0,2% ima gazdinstva veličine od 20 do manje od 30 ha, a 30 i više ha predstavlja svega 0,2% poljoprivrednih gazdinstava.

Broj poljoprivrednih gazdinstava prema veličini farme 2020, (%)

Izvor: ASK - Anketa poljoprivrednih ekonomija 2020

Relevantni politički dokumenti, zakoni i podzakonski akti

Dokument politike, zakon ili podzakonski akt	Veza (link) sa politikom ili planskim dokumentom preko interneta ili zakonskim aktima u Službenom listu	Institucija(e) Državna(e) odgovorna (e) za sprovođenje	Uloga i dužnosti institucije(a)
Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja 2022-2028	https://www.mbpzhrs.net/repository/docs/STRATEGIJA_20222028_FINAL_ALB_Web_Noprint_me_04.07.2022.pdf	MPŠRR	Vizija poljoprivredne strategije i ruralnog razvoja PSRR-a 2022 - 2028 je razvoj konkurentnog i inovativnog agro-ruralnog sektora zasnovanog na znanju, tehnologiji i savremenim standardima, nudeći visokokvalitetne proizvode unutrašnjem tržištu, regiona i EU-a, kao i održivi razvoj prirodnih resursa i životne sredine, obezbeđivanje ekonomskih aktivnosti i mogućnosti zapošljavanja, socijalne uključenosti i kvaliteta života

			stanovnika u ruralnim područjima.
ZAKON br. 2003/5 KOSOVSKI ZAKON ZA SEME	https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2430	MPŠRR	Izrada politika i zakona za seme i sprovođenje Zakona.
ZAKON BR. 08/L-080 O IZMENAMA I DOPUNAMA ZAKONA Br. 2003/5 KOSOVA ZA SEME	https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2430	MPŠRR	Izrada politika i zakona za seme i sprovođenje Zakona.
ZAKON BR. 03/L-029 ZA POLJOPRIVREDNU INSPEKCIJU	https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2609	MPŠRR	Nadzor za sprovođenje Zakona za Seme
ADMINISTRATIVNO UPUTSTVO Br. 05/2021 za izmenu i dopunu administrativnog uputstva br. 08/2009 za	https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=41142	MPŠRR	Određivanje poreza za licenciranje subjekata koji se bave ispitivanjem sorti za uzgoj proizvodne vrednosti - UPV i

<p>određivanje takse za registraciju subjekata, ispitivanje sorti za Vrednost Uzgojne Proizvodnje - VUP i štampanje etiketa za seme žitarica.</p>			<p>štampanje etiketa za seme žitarica.</p>
<p>ADMINIST RATIVNO UPUTSTVO BR. 01/2009 ZA PAKOVANJ E I OZNAČAVA NJE SERTIFIKO VANOG SEMENA</p>	<p>https://gzk.rks- gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID =7676</p>	<p>MPŠRR</p>	<p>Određuje kriterijume pakovanja i obeležavanja semena koje se koristi za razmnožavanje i plasman i koje se pakuje i obeležava prema šemi Ekonomске organizacije za saradnju i razvoj - OECD.</p>
<p>ADMINIST RATIVNO UPUTSTVO BR. 26/2008 Za poljske- terenske preglede belih žitarica.</p>	<p>https://gzk.rks- gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2430</p>	<p>MPŠRR AHV</p>	<p>Određuju se procedure koje treba sprovoditi za terenski pregled useva pšenice, ječma i ovsa zasejanih za seme.</p>

<p>ADMINISTRATIVNO UPUSTVO BR.13/2008 Za prepoznavanje i prihvatanje hibrida kukuruza.</p>	<p>https://gzk.rks.gov.net/ActDetail.aspx?ActID=7579</p>	<p>MPŠRR PIK</p>	<p>Određuju se način istraživanja hibrida kukuruza na testiranim poljima i laboratorijama, statistička obrada podataka u cilju priznavanja i prihvatanja stranih hibrida u dozvoljenu listu Kosova.</p> <p>Istraživanjem hibrida na testiranim poljima i laboratorijama utvrđuje se uzgojna i korisnička vrednost hibrida, kao što su: prinos, vlažnost zrna, otpornost na bolesti i štetočine.</p>
<p>ADMINISTRATIVNO UPUSTVO BR.11/2008 Za prepoznavanje i prihvatanje sorti belih žitarica.</p>	<p>https://gzk.rks.gov.net/ActDetail.aspx?ActID=7575</p>	<p>MPŠRR PIK</p>	<p>Određuje se način istraživanja sorti belih žitarica, pšenice, ječma, raži, tritikalea i ovsu na testiranim poljima i laboratorijama, obrada statističkih podataka radi priznavanja i</p>

			<p>prihvatanja stranih sorti u dozvoljenu listu Kosova.</p> <p>Istraživanjem sorti na testiranim poljima i laboratorijama utvrđuje se uzgojna i korisnička vrednost - UKV sorti, kao što su: prinos, vlažnost zrna, otpornost na bolesti i štetočine.</p>
<p>ADMINISTRATIVNO UPUSTVO BR.12/2008 Za ispitivanje uzgojnih upotrebnih vrednosti - UUV sorti krompira.</p>	<p>https://gzk.rks.gov.net/ActDetail.aspx?ActID=7576</p>	<p>MPŠRR PIK</p>	<p>Određuje se način istraživanja sorti krompira na testiranim poljima i laboratorijama, obrada statističkih podataka u cilju priznavanja i prihvatanja sorti u dozvoljenu listu Kosova.</p> <p>Istraživanjem sorti u testiranim poljima i laboratorijama, uzgoj i korisnička vrednost -UKV sorti kao što su:</p>

			prinos krtola, broj krtola po biljci, otpornost protiv bolesti i štetočina i dr.
ADMINISTRATIVNO UPUSTVO MA - BR. 06/2007 Za određivanje cene tarifa za usluge fitosanitarne kontrole.	https://gzk.rks.gov.net/ActDetail.aspx?ActID=7481	MPŠRR AHV PIB	Utvrđuju se cene naknade fitosanitarne kontrole koje vrše fitosanitarni inspektori i laboratorijske analize u Kosovskom poljoprivrednom institutu u Peći, pri Ministarstvu poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja. Za izdavanje fitosanitarnih sertifikata za uvoz i izvoz robe moraju se platiti inspekcijske naknade.
ADMINISTRATIVNO UPUSTVO MA - BR. 18/2006 Za trgovinu semena povrća.	https://gzk.rks.gov.net/ActDetail.aspx?ActID=7410	MPŠRR	Regulisani su kvaliteti semena povrća koji se odnose na plasman kao što su: analitička čistoća, sposobnost klijavosti kao i njihovo zdravlje.

<p>ADMINISTRATIVNO UPUSTVO Br. 04/2003 Za trgovinu semenom na Kosovu.</p>	<p>https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=7185</p>	<p>MPŠRR AHV PIB</p>	<p>Regulišu se pitanja u vezi sa trgovanjem semena koje zadovoljava standarde kvaliteta u pogledu sorte, analitičke čistoće, sposobnost klijavosti i zdravlja.</p>
<p>ADMINISTRATIVNO UPUSTVO Br.2003/05 Za registraciju i licenciranje semena i njihovu primenu na Kosovu.</p>	<p>https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=7186</p>	<p>MPŠRR</p>	<p>Reguliše se pitanje registracije proizvođača, trgovaca, pakera i prerađivača semena. Ovo Administrativno uputstvo se takođe bavi licenciranjem inspektora poljoprivrednih useva.</p>
<p>ADMINISTRATIVNO UPUSTVO Br.2003/06 Za trgovinu semenom krompira na Kosovu.</p>	<p>https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=7187</p>	<p>MPŠRR</p>	<p>Reguliše se trgovanje semenom krompira, službeni pregled, pakovanje, sertifikacija i uzorkovanje, kao i mere za sprečavanje širenja bolesti ili</p>

			<p>štetočina semena krompira.</p> <p>Osim toga, ovo Administrativno uputstvo u svojim programima takođe definiše minimalne uslove koje seme krompira mora da ispuni u pogledu kvaliteta, sertifikacije i zvaničnog označavanja semena krompira.</p>
<p>ADMINISTRATIVNO UPUTSTVO Br.2003/10 O dozvoli uvoza i prometa semena pšenice koje nije na listi sorti Kosova.</p>	<p>https://gzk.rks.gov.net/ActDetail.aspx?ActID=7180</p>	<p>MPŠRR</p>	<p>S ciljem ublažavanja nedostatka semena pšenice na kosovskom tržištu - kao posledica suše koja je vladala na Kosovu tokom leta 2003. godine, za koju su prinosi pšenice bili niski i da bi se stvorili povoljniji uslovi za kosovske poljoprivrednike za planirane površine poljoprivrednog zemljišta pšenicom, ovo Administrativno uputstvo dozvoljava uvoz</p>

			<p>semena pšenice proizvedenog i upakovanog van Kosova čak iu slučajevima kada:</p> <p>(a) Seme pšenice se ne nalazi na Listi sorti Kosova, ali se nalazi na Listi susednih zemalja,</p> <p>(b) Seme pšenice se uvozi iz zemalja koje nisu članice OECD-a, kao što su Makedonija i Albanija.</p>
--	--	--	--

Glavni problem, uzroci i posledice

Drvo problema, koje prikazuje glavni problem, njegove uzroke i posledice

Efekti	<p><u>Pravila se ne sprovode kako treba - Pravila su nekompletna</u></p> <p>Za kvalitet uvezenog semena, proizvedene u zemlji i trgovana:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Neodređivanje standarda (državnih kriterijuma) za različite agronomske parametre za seme namenjeno za njihovu proizvodnju ili preradu; • Promena kriterijuma za godine ispitivanja sorti ili hibrida koji će se testirati za uzgojnu i korisničku vrednost (UKV); • Nedostatak kontinuirane kontrole za sorte ili hibride koja se registruju u Listu semena i koji se uvoze narednih deset godina; • Nepotpuna kontrola nesertifikovanog lokalnog semena proizvedenog od strane neovlašćenih operatera; • Neusklađivanje kriterijuma između broja inspektora i broja površina za sertifikaciju semena, prema praksi zemalja EU-a;
---------------	--

	<ul style="list-style-type: none"> • Nemogućnost pokrivanja površina terenskim pregledima na parcelama proizvodnih kompanija semena na Kosovu; • Nedostatak rezultata u eksperimentalnim oblastima Post-kontrole koji su neodvojiva karika procesa sertifikacije semena po standardima EU-a; • Neregulisanje kriterijuma u vezi mera protiv fizičkih ili pravnih lica koja postupaju suprotno Zakonu o semenu.
Glavni problem	Unapređenje pravne infrastrukture za seme u skladu sa onim EU-a
Uzroci	<p><u>Pravila se ne primenjuju pravilno:</u> Nepotpuno sprovođenje zakonodavstva o semenu</p> <ul style="list-style-type: none"> • Neprikladan kvalitet semena; • Niski poljoprivredni prinosi; • Neprikladno seme za poljoprivredne kulture; • Upotreba merkantilnog semena; • Nesprovođenje sankcija od strane sudova. <p><u>Pravila su nekompletirana</u></p> <p>Promene u zakonodavstvu za seme</p> <ul style="list-style-type: none"> • Aktuelni zakon o semenu (Zakon br. 2003/5) je razvijen 2003. godine u vreme privremenih samoupravnih institucija. Od tog vremena je došlo do samo jedne izmene i dopunu kaznenih odredbi (Zakon br. 08/L-080), dok je s vremena na vreme dopunjavan administrativnim uputstvima, ali koja ne zadovoljavaju trenutne dinamičke potrebe sektor semena. <p>Nedostaci u aktuelnom zakonskom okviru semena</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zakonski nedostatak određivanja standarda (državnih kriterijuma) za različite agronomske parametre za seme što im je za cilj njihova proizvodnja ili prerada; • Zakonski nedostatak za određivanje glavnog državnog mehanizma (Institucion Referent Nacional-Nacionalna referentna institucija), za testiranje i sertifikaciju semena, što bi u ovom slučaju na Kosovu trebalo da bude Poljoprivredni institut Kosova (PIB);

	<ul style="list-style-type: none"> • Zakonski nedostanak za određivanje treće godine ispitivanja za UKV sorti ili hibrida, koji tokom prethodne dve godine ispitivanja nisu prekoračili vrednosti standardno-uporednih sorti ili hibrida; • Zakonski nedostatak za regulisanje i pojašnjenja ovlašćenja za instituciju odgovornu za sertifikaciju semena, koja je trenutno raspoređena u tri različite institucije (MPŠRR, AHV i PIK), a ne prema praksi zemalja EU-a; • Zakonski nedostatak za određivanje kriterijuma u vezi sa ovlašćenjima proizvodnih kompanija i reprezentativnih semenskih kompanija; • Zakonski nedostatak za formiranje Žalbene komisije koja će razmatrati žalbe stranaka nezadovoljnih odlukama Komisije za spisak semena; • Zakonski nedostatak za određivanje ovlašćenja Komisije liste semena i Komisiji za žalbe; • Zakonski nedostatak kriterijuma za količinu semena za njihovo istraživanje i ispitivanje; • Zakonski nedostatak određivanja roka za izveštavanje o rezultatima dobijenim testovima UKV-a koje je realizovana od strane PIK-a; • Zakonski nedostatak određivanja roka za izradu odluka za sorte ili hibride prihvaćene u Listi semena Republike Kosovo od dana davanja preporuka od strane Komisije za Listu Semena.
--	--

Uzroci

Neprikladan kvalitet semena

Upotreba nekvalitetnog semena za sadnju jedan je od faktora koji utiče na postizanje niskih prinosa u biljnoj proizvodnji, ali i na kvalitet njihovih finalnih proizvoda, bilo za ishranu ili za druge tehničke svrhe. Procena semena za kvalitet u našoj zemlji realizuje se od odgovorne institucije za testiranje semena, a to je u ovom slučaju Poljoprivredni Institut Kosova (PIK) u Peći. Testiranja koja se realizuju odnose se za uzgojnu i upotrebnu vrednost (UKV), uglavnom u kulturi pšenice, kukuruza, ječma, tritikalea i krompira, ali se realizuju i laboratorijska testiranja za druge vrste poljoprivrednih biljaka. Neki od kriterijuma testiranja nisu regulisani Zakonom za seme, ali su u međuvremenu uređeni i dopunjeni administrativnim uputstvima (AU) u skladu sa međunarodnim standardima.

Međutim, i nakon usklađivanja kriterijuma ispitivanja sa administrativnim uputstvima, uočeni su pravni vakumi, uglavnom u nedostatku postavljanja standarda (državnih kriterijuma), za različite agronomske parametre za seme koje je namenjeno za njihovu proizvodnju ili preradu. Neodređivanje državnih standarda ili kriterijuma za agronomske parametre stvara mogućnosti za uvoz i promet semena lošeg kvaliteta u našoj zemlji. Takođe, u administrativnim uputstvima za ispitivanje semena, uočen je pravni vakum u kriterijumima godina ispitivanja sorti ili hibrida koji će se ispitivati za uzgoj i korisničku vrednost (UKV), što imaju za cilj njihovo registrovanje u Listu dozvoljenog semena. Treba napomenuti da je pravni vakum u godinama ispitivanja uočen uglavnom u slučajevima kada sorte ili hibridi koji u prvoj godini ispitivanja daju rezultate iznad traženih standarda, a u drugoj godini ispod traženih standarda, u ovim slučajevima godine treba preporučiti treći test koji će biti odlučujući za registraciju sorte ili hibrida na Listi dozvoljenog semena na Kosovu.

Niski poljoprivredni prinosi

Zadnjih godina u našoj zemlji većina farmi-gazdinstava sačuvala je seme iz svojih žetvi, posebno za žitarice ali i druge poljoprivredne kulture. Vremenom takvo seme može izgubiti genetski proizvodni potencijal, što znači smanjen prinos, loš kvalitet semena i povećane mogućnosti za širenje bolesti. Da bi se rešili ovi problemi, nadležni organi ili savetodavne službe treba da podstiču upotrebu sertifikovanog semena kroz objašnjenja i njihove preporuke za poljoprivrednike. Prerada semena i priprema za trgovanje je jedan od najvažnijih koraka u obezbeđivanju kvaliteta semena. Mogućnost proizvodnje semena raznih poljoprivrednih kultura na Kosovu je realna, međutim ovaj sektor trenutno funkcioniše sa ograničenim i nedovoljnim kapacitetima. Da bi se obezbedilo redovno snabdevanje visokokvalitetnim semenom, potrebno je stvarati sorte ili hibride sa visokim kvantitativnim i kvalitativnim genetskim potencijalom. Stoga, u tu svrhu treba dati motivaciju i podršku subjektima ili pojedincima koji se bave proizvodnjom kvalitetnog semena. Aktuelno na Kosovu rade dve kompanije za proizvodnju semena, koje uglavnom proizvode seme pšenice, ali ne mogu da pokriju naše tržište. Nepokrivenost

tržišta kvalitetnim semenom proizvedenim u našoj zemlji zavisi od niza faktora, kao što su: finansijske i tehničke teškoće semenskih kompanija na Kosovu, veliki uvoz semena iz zemalja u regionu, niske cene uvezenog semena, nepotpuna kontrola u sprečavanju neovlašćenih proizvođača semena i dr. Prikupljajući sve navedene faktore, kod nas se stvaraju ozbiljni problemi u razvoju sektora proizvodnje kvalitetnog semena, koje je ključni faktor za povećanje prinosa na nivou zemlje. Podstičajući proizvođače semena koji su zaista sposobni da proizvode visokokvalitetno seme je stvaranje i implementacija sistema sertifikacije semena zasnovanog na međunarodnim standardima koji bi uticao na postepeno smanjenje upotrebe nekvalitetnog semena i podršku za sertifikovano seme. U bliskoj budućnosti Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja (MPŠRR) će zakonski podržati stvaranje poljoprivrednih zadruga i lokalnih semenskih kompanija u cilju proizvodnje i prodaje semena u skladu sa međunarodnim standardima, što je ključni korak za diverzifikaciju industrije kvalitetnog semena u Republici Kosovo.

Neadekvatno seme za poljoprivredne kulture

U ovom slučaju, treba napomenuti da je neadekvatno seme poljoprivrednih kultura rezultat nepostojanja kontinuirane kontrole sorti ili hibrida koji su upisani na Listu dozvoljenog semena i koji se uvoze narednih deset godina. Pod semenom neadekvatnim za poljoprivredne kulture treba podrazumevati autentičnost uvezenog semena u odnosu na seme sorti ili hibrida koji se nalaze na Listi dozvoljenog semena. Ovo se može postići kroz saradnju između inspektora za sertifikaciju semena i Kosovskog poljoprivrednog instituta kao odgovorno-stručni mehanizmi koji su funkciji za kontrolu kvaliteta semena. U ovom slučaju, treba napomenuti da je proces sertifikacije semena na Kosovu nejasan, jer se ovaj segment distribuira u različitim digasterima, dok se testovi uzgoja i korisničke vrednosti (UKV) vrše u Poljoprivrednom institutu Kosova, sertifikacija na terenu obavljaju fitosanitarni inspektori Agencije za hranu i veterinu (AHV), dok sertifikate izdaje MPŠRR. Takođe, treba napomenuti da su fitosanitarni inspektori opšti koji vrše i preglede drugih proizvoda, zatim neusklađenost kriterijuma između broja inspektora i broja površina za sertifikaciju semena, što odražava nemogućnost pokrivanja površina

terenskim pregledima u parcelama proizvodnih kompanija semena na Kosovu. Takođe, nedostatak rezultata u eksperimentalnim oblastima Post-kontrole koji su neodvojiva karika procesa sertifikacije semena u zemljama EU-a, dok kod nas to trenutno još uvek nije regulisano Zakonom o semenu. Prema međunarodnim stručnjacima, pravila ISTA preporučuju da sertifikaciju semena sprovodi institucija kao što je Kosovski poljoprivredni institut. I u tu svrhu, fitosanitarni inspektori moraju da sprovedu dodatnu obuku u vezi sa sertifikacijom semena i da budu samostalni u svom stručnom radu u funkciji praćenja i sertifikacije semena u našoj zemlji.

Upotreba merkantilnog semena

Bez mogućnosti pokrivanja tržišta sertifikovanim domaćim semenom, uvoz nekvalitetnog semena, visoke cene semena i nesertifikovano domaće seme koje proizvode neovlašćeni operateri, ključni su faktori zbog kojih su naši poljoprivrednici prinuđeni da spasavaju sopstveno seme od svojih žetvi koje koriste za sadnju. Ovo seme koje proizvode sami poljoprivrednici, a koje ne podleže procesu sertifikacije, naziva se merkantilno seme, pa je njegovo korišćenje u velikim količinama na nivou zemlje jedan od glavnih elemenata koji utiče na postizanje niskih prinosa u biljnoj proizvodnji. Takođe, treba napomenuti da u našoj zemlji seme sorti ili hibrida koji se trenutno nalaze na Listi dozvoljenog semena imaju pravo da se stavljaju u promet deset (10) godina, a koji više ne podležu nikakvom procesu testiranja ili sertifikacije. Ovo može biti jedan od razloga loše kontrole kvaliteta tržišta semena u našoj zemlji. Stoga, pravilno održavanje sistema sertifikacije semena može igrati važnu ulogu u prevazilaženju ove situacije.

Nesprovođenje sankcija od strane sudova

Registracija fizičkih i pravnih lica koja se zvanično bave prometom semena i privođenjem pravdi onih koji se bave nedozvoljenim aktivnostima smanjiće se obim nekvalitetnog i sumnjivog semena na tržištu. Iz tog razloga, strožiju kontrolu na tržištu semena treba da sprovodi Agencija za hranu i veterinu u saradnji sa Kosovskim institutom za poljoprivredu, koji deluje u okviru Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja.

Efekti:

Neodređivanje standarda (državnim kriterijumima)

Nedostatak državnih kriterijuma za različite agronomske parametre za seme koje je namenjeno za njihovu proizvodnju ili preradu stvara prostor za dozvoljavanje i promet nekvalitetnog semena, a istovremeno predstavlja problem za institucije nadležne za ispitivanje i praćenje semena jer zakonski nisu u mogućnosti da zaustave nekvalitetno seme koje može da cirkuliše na našem tržištu, a zatim da ga koriste ili farmeri ili u prerađivačkoj industriji, a konačno proizvode dobijene od njih konzumira stanovništvo.

Promena kriterijuma za godine testiranja

Određivanje kriterijuma za treću godinu (3), za ispitivanje sorti ili hibrida koji će se ispitivati na uzgojnu i upotrebnu vrednost (UUV), u određenim slučajevima je neophodno, jer je u važećem zakonodavstvu posebno regulisano dve (2) godine testiranja za UUV, međutim, česti su slučajevi da sorta ili hibrid tokom dvogodišnjeg ispitivanja daju različite rezultate u odnosu na vrednosti standardnih sorti ili hibrida, što podrazumeva da jedne godine daju veće vrednosti od standardnih, dok u sledeće godine daju niže vrednosti, a u ovom slučaju se daje prednost trećoj godini testiranja, koja će biti odlučujuća za dozvoljavanje ili nedozvoljavanje sorte ili hibrida na Listu semena Republike Kosovo.

Nedostatak kontinuirane kontrole sorti ili hibrida

Nakon završetka postupaka testiranja, sorte ili hibridi koji su registrovani u Listi semena Republike Kosovo, imaju pravo da ih uvoze i njihovog prometa u narednih deset godina bez podvrgavanja njihovom daljem testiranju, sa izuzetkom sorte koje umnožavaju od kompanija za proizvodnju semena koje će biti u obavezi da se podvrgnu post-kontrolnom ispitivanju. Međutim, nedostatak kontinuiranog praćenja i testiranja uvezenog semena u našoj zemlji stvara mogućnosti za zloupotrebu naziva sorti ili hibrida koji zaista prolaze njihove testove i upisuju se u Listu semena, dok u njihovo ime kruži nekvalitetno seme.

Nepotpuna kontrola nesertifikovanog lokalnog semena

Upotreba merkantilnog semena u našoj zemlji se uglavnom odnosi na proizvodnju semena od strane neovlašćenih operatera koji nezakonito i bez zakonskih ovlašćenja proizvode seme van standarda kvaliteta, a potom isto koriste za sadnju naši poljoprivrednici, dok je njihov efekat da daju niske prinose u biljnoj proizvodnji uz loš kvalitet.

Neusklađivanje kriterijuma između broja inspektora i broja površina

Usklađivanje broja inspektora za sertifikaciju semena prema zasađenim površinama je ključni element za praćenje semena proizvedenog u našoj zemlji, jer prema praksi zemalja EU-a, inspektor za sertifikaciju semena prvo mora biti posebno obučen za svoj rad, istovremeno treba da ima određeno i broj površina koje će moći da prati u različitim periodima prema gore navedenim praksama iz zemalja EU-a.

Nemogućnost pokrivanja površina sa terenskim pregledima

Ograničen broj semenskih inspektora stvara nemogućnost vršenja inspeksijskog nadzora u uzgojnim površinama semena, kao i sprečava procenu terena u različitim periodima tokom vegetacije. Ovo pitanje se odnosi na usaglašavanje (standardizaciju) broja inspektora i površina za praćenje na parcelama proizvodnih kompanija semena u našoj zemlji.

Nedostatak rezultata eksperimentalnih oblasti post-kontrole

Eksperimentalna polja su neodvojiva karika procesa sertifikacije semena po standardima EU-a. U vezi s ovim slučajem, treba napomenuti da je proces sertifikacije semena na Kosovu raspoređen na tri institucije (MPŠRR, AHV i PIK). Ministarstvo izdaje sertifikat, Agencija za hranu i veterinu vrši sertifikaciju na terenu, dok se laboratorijska sertifikacija vrši u Poljoprivrednom institutu Kosova. Što se tiče eksperimentalnih područja Post-kontrole, zvanično još uvek se ne realizuju na Kosovu zbog zakonskih nedostataka u vezi sa procesom sertifikacije semena, i da bi u normalnim uslovima i prema preporuci međunarodnog stručnjaka one bi trebalo da se realizuju u Poljoprivrednom institutu

Kosova, dok njihovi rezultati treba da služe Fitosanitarnoj inspekciji ili posebno inspektorima za sertifikaciju semena.

Neuređivanje kriterijuma u vezi mera prema fizičkim ili pravnim licima koja postupaju suprotno Zakonu o semenu.

U nedostatku rigoroznih mera prema fizičkim ili pravnim licima koja postupaju suprotno zakonu o semenu, stvaraju se mogućnosti da na našem tržištu da ima seme proizvedeno od strane neovlašćenih operatera, kao i da se uvoze i trguje semena lošeg kvaliteta koje takođe mogu da se ne nalaze se na Listi semena Republike Kosovo. Stoga, da bi se ove situacije izbegle, treba predvideti da su zakonske mere da budu regulisane Zakonom, a u slučaju nepoštivanja od strane fizičkih ili pravnih lica, onda te iste treba kažnjavati po kriterijumima određenim Zakonom o semenu na Kosovu.

Zainteresovane strane – (ažurirano nakon tačne definicije uzroka i posledica)

Pregled zainteresovanih strana na osnovu definicije problema

Ime zainteresovane strane.	Uzrok/ci sa kojima je povezana stranka.	Efekat/ti sa kojima je povezana stranka.	Način sa kojima je povezana stranka sa ovim uzrokom(uzrocima) ili efektom (posledicama).
Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja.	Neprikladan kvalitet semena. Registracija fizičkih i pravnih lica koji se zvanično bave prometom semena i privođenjem pravdi onih koji se bave	Zakonski nedostatak u određivanju standarda (državnih kriterijuma) za različite agronomske parametre za seme namenjeno njihovoj proizvodnji ili preradi. Neregulisanje kriterijuma za mere protiv fizičkih ili pravnih lica koji postupaju suprotno Zakonu o semenu.	MPŠRR- je odgovorno za izradu politika i zakona koji se odnose na proces kontrole i bezbednosti semena, kao i za određivanje međuinstitucionalnih nadležnosti za ispitivanje i sertifikaciju semena.

	nedozvoljenim aktivnostima smanjiće se obim nekvalitetnog i sumnjivog semena na tržištu.		
Agencija hrane i veterine.	Neadekvatno seme za poljoprivredne kulture. Upotreba merkantilnog semena.	Nedostatak kontinuirane kontrole sorti ili hibrida koji su upisani u Listu semena i uvezena narednih deset godina. Nepotpuna kontrola nesertifikovanog lokalnog semena proizvedenog od strane neovlašćenih operatera. Neusaglašenost kriterijuma između broja inspektora i broja površina za sertifikaciju semena, prema praksi zemalja EU-a. Nemogućnost pokrivanja površina terenskim pregledima na parcelama proizvodnih komoanija semena na Kosovu.	AHV- je odgovorna za sprovođenje politika i zakonodavstva koje je izradilo MPŠRR, u funkciji opšte kontrole i praćenja procesa bezbednosti semena na nivou zemlje.
Poljoprivredni institut Kosova	Neprikladan kvalitet semena. Niski poljoprivredni prinosi	Neodređivanje standarda (državnih kriterijuma) za različite agronomske parametre za seme namenjeno za njihovu proizvodnju ili preradu. Promena kriterijuma za godine ispitivanja sorti ili hibrida koji će se testirati	PIK- je odgovorna za vršenje terenskih i laboratorijskih ispitivanja semena, u službi MPŠRR-a, AHV, ali i drugih strana koje mogu biti iz državnih ili privatnih institucija.

	<p>Proces sertifikacije semena na Kosovu je nejasan, jer je ovaj segment distribuiran u različitim digasterima, dok se testovi za uzgoj i korisničku vrednost (UKV) se realizuju u Poljoprivrednom institutu Kosova, terenska sertifikacija vrši se od fitosanitarnih inspektora Agencije za hranu i veterinu (AHV), dok sertifikate izdaje MPŠRR.</p>	<p>na kultivaciju i korisničku vrednost (KKV). Nedostatak rezultata eksperimentalnih polja Post-kontrole koji su neodvojiva karika procesa sertifikacije semena po standardima EU-a.</p>	
--	--	---	--

Praksa zemalja regiona u vezi sa upotrebom semena

Primer Republike Italije

Pravila za proizvodnju, trgovanje i promet semenskih proizvoda u skladu sa članom 11. Zakona od 04.10.2019. 117, za prilagođavanje nacionalnog zakonodavstva odredbama uredbe (EU) 2016/2031 i uredbe (EU) 2017/625. Ova Odredba (ZAKONODAVNA ODREDBA 2. februar 2021., n. 20.) reguliše proizvodnju za potrebe trgovine i promet semenskih proizvoda preuređivanjem, kroz koordinaciju i integraciju, relevantne regulatorne odredbe preuređuju u jedinstven tekst. U članu 2. ove Odredbe u tačkama 1. i 2. govori se o nadležnim državnim organima. Dok se kroz šest (6) poglavlja u različitim

članovima regulišu pitanja registracije sorti, kontrole i sertifikacije, uslova za odlučivanje na tržištu, isporuke i zabrane prometa semena, ekvivalencije sa trećim zemljama, kao i administrativnih sankcija i finansijska pravila.

Gore avedena poglavlja sa članovima su predstavljena na sledeći način:

- Poglavlje II govori o REGISTARIMA SORTE u članovima 7 do 16.
- Poglavlje III- KONTROLE I SERTIFIKACIJE, od čl.17 do 30.
- Poglavlje IV- USLOVI ZA ODLUČIVANJE NA TRŽIŠTU, od člana 31 do 42.
- Poglavlje V - IZVOZ I ZABRANE PROMETA SEMENA, od člana 43 do 46.
- Poglavlje VII - Ekvivalentnost TREĆE DRŽAVE, od člana 74 do 79.
- Poglavlje VIII - ADMINISTRATIVNE SANKCIJE I FINANSIJSKI PROPISI, od člana 80 do 83.

Takođe, kroz dodatka su regulisani i neki kriterijumi, kao što su: Spisak vrsta obuhvaćenih ovom uredbom (Dodatak I, član 4), Spisak vrsta za koje se kreiraju obavezni registri sorti (Dodatak II, tačke A, B i C) , Definicija maksimalne težine kontigenta, kao i spisak vrsta u tačkama: A, B, C, D, E, F, G i H, za dozvoljenu količinu semena (Dodatak IV), Mala pakovanja (Dodatak V), kao i uslove koje seme mora da ispunjava (Dodatak VI), govori o različitim parametrima semena i uslovima koji moraju biti ispunjeni, kao što su: analitička čistoća semena (%), kljavost (%) i vlaga (%), za seme različitih vrsta predstavljenih kroz različite tačke (A, B, C, D, E, F, G i H)

Primer Republike Hrvatske

Na osnovu zakona BB 110/2021 (13.10.2021.) ZAKON O SEMENU, SADNOM MATERIJALU I PRIZNAVANJU SORTI POLJOPRIVREDNOG BILJA, koji reguliše proizvodnju, stavljanje na tržištu i uvozu poljoprivrednog reproduktivnog materijala pojedinih grupa biljaka, proizvodnju semena od poljoprivrednih ekonomija, prepoznavanje sorti poljoprivrednog bilja, registraciju sorti poljoprivrednog bilja u sortne liste, održavanje poljoprivrednih proizvoda, sorte biljaka, nadležnosti pojedinih organa u radu ovog zakona i propisa donetih na na osnovu ovog zakona, inspeksijski nadzor,

kao i druga pitanja od značaja za sprovođenje jedinstvenog sistema proizvodnje poljoprivrednog semena i proizvodnje sadnica.

U ovom zakonu, od poglavlja II do V i od člana 4 do 33, govori se o nadležnim organima, stručnim programima, savetodavnim organima, nacionalnom programu za očuvanje i održivo korišćenje biljnih genetičkih resursa, registri dobavljača i uzorkovača poljoprivrednih reproduktivnih materijala, upis u registre dobavljača i uzorkovača poljoprivrednog reproduktivnog materijala, Uslove za upis u registre dobavljača i uzorkovača poljoprivrednog reproduktivnog materijala, Registar ovlašćenih i referentnih laboratorija za kontrolu kvaliteta poljoprivrednog reproduktivnog materijala, Proizvodnja semena, Prerada semena, Kvalitet semena, Pakovanje, Pečaćenje i etiketiranje semena, Prepakovanje, Izdavanje sertifikata semena, Službeni nadzor, Sprovođenje službenog nadzora, Priznavanje semenske kulture, Stavljanje semena na tržištu, Trgovanje semena, Post-kontrola semena, Uvoz semena.

Takođe, u ovom zakonu je regulisan REGISTRACIJA SORTE U LISTU SORTE - Lista sorti iz člana 53. do člana 71., kao i ADMINISTRATIVNI I INSPEKCIJSKI NADZOR iz člana 73. do člana 82., dok su kaznene mere - Novčane kazne uređene od člana 83. 85.

Primer Republie Češk

Predlog da Češki zakon o semenu je ocenjen u okviru prakse kako su zemlje EU-a zakonom regulisale pitanje institucionalnih nadležnosti, u ovom slučaju Centralni institut za inspekcije i poljoprivredna ispitivanja u Češkoj, koja je poslednjih godina ostvarila odličnu saradnju sa Poljoprivrednim institutom Kosova, konkretno sa Nacionalnom referentnom laboratorijom za kvalitet semena.

Uz kontinuiranu saradnju između dve gore navedene institucije, razmenjena su različita iskustva u pogledu znanja o upotrebi standarda za ispitivanje semena i njihovog poređenja sa metodama koje se primenjuju na Kosovu, koje se takođe realizuju prema protokolima od standard ISTA. Dok smo u ovom periodu u kojem se nalazimo, u okviru

pripreme Koncept dokumenta za seme, direktno su upoređeni i identifikovani nedostaci koje imamo u sadašnjem Zakonu o semenu u odnosu na Češki Zakon o semenu. Svi ovi identifikovani zakonski nedostaci biće prikazani u ovom Koncept dokumentu za seme, koji se uglavnom odnose na kriterijume kvaliteta semena koje se uvozi ili proizvodi u našoj zemlji, kao i će se pojaviti potreba za razjašnjenje institucionalnih nadležnosti. Još jednom treba naglasiti da predlog u vezi Institucije (nacionalni referent) za ispitivanje (terenska i laboratorijska) kvalitet i sertifikaciju semena, koja bi trebalo da bude u okviru Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja (MPŠRR), zasnovan na „moć i referencu“ koju Češki institut ima u Zakonu o semenu, a koja se odnosi na laboratorijska ispitivanja, ispitivanje za uzgoj i upotrebnu vrednost, Post - kontrole i sertifikaciju semena. Na osnovu slučaja Zakona o semenu Češke Republike kao referentne, podrazumeva da Laboratorija za ispitivanje semena, koji funkcioniše u okviru Kosovskog poljoprivrednog instituta (PIK), treba da bude Nacionalna referentna laboratorija za Republiku Kosovo. Neke od procenjenih tačaka koje su uzete kao referentna iz Češkog Zakona o semenu, predložene su i zasnovane na Zakonu br. 219/2003 Kol., (Zakon za promet semena i sadnica uzgojnih biljaka). Član 36, Inspekcija sorti i hibrida nakon upisa u listu semena (Zakon br. 2019/2003 - Član 36), tačka koja se odnosi sa poništenjem registracije (Zakon br. 2019/2003 - Član 37). U tački koja se odnosi sa ulogom i sastavom komisije za seme, treba dodati tačku koja predviđa ovlašćenje za predlaganje i imenovanje sastava komisije za seme (Zakon br. 2019/2003 - član 31), kao i da se predvidi odluka registracije (Zakon br. 2019/2003 - član 32), kao i odluka poništenja u listi semena (Zakon br. 2019/2003 - član 37).

Primer Republike Albanije

U okviru primera jedne zemlje iz regiona uzeta je Albanija, koja kroz Zakon br. 10416, od dt. 7.4.2011, za sadni i umnožavajući biljni materijal (izmenjen Zakonom br. 67/2013, od dt. 14.2.2013), u međuvremenu (izmenjen Zakonom br. 105/2015, od dt. 1.10.2015)

Republike Albanije. U ovom Zakonu identifikovano je nekoliko tačaka koje smo u Koncept dokumentu predstavili kao pravne nedostatke, koje se mogu koristiti kao referentne za našu zemlju. Zadaci dobavljača, u svojstvu proizvođača semena, regulisani su članom 11. tač. 1. do 8. i raznim podtačkama koje obavljaju delatnost proizvodnje sadnog i umnožavajućeg biljnog materijala određene ovim zakonom, za licence, ovlašćenja i dozvole u Republici Albaniji. U vezi sa procesom sertifikacije semena, član 14. tačka 1. Državno telo semena i sadnica je nadležani organ za sertifikaciju sadnog i razmnožavajućeg biljnog materijala. Član 14. tačka 3. Postupci i kriterijumi za provođenje sertifikacije za pojedine vrste određuje se odlukom Saveta ministara na prijedlog ministra.

U POGLAVLJE V - UVOZ SADNOG I RAZMNOŽAVAJUĆEG BILJNOG MATERIJALA, posebnim članovima su uređeni postupci uvoza semena i drugog biljnog sadnog materijala. U POGLAVLJE VI - POSTUPCI REGISTRACIJE SORTA U NACIONALNI KATALOG, u članu 32 i 33 govori se za uzgojnu i upotrebnu vrednosti (UUV) i testiranje sorti.

U Članu 35 govori se za registraciju sorte u nacionalni katalog, dok u članu 36, odjavljivanje sorte iz nacionalnog kataloga, stav 1. tačka c, kada se primećuje da sorta nije očuvana i održavana radi ujednačenosti i stabilnosti od strane odgovornog lica i izgubio je vrednosti za uzgoj i korišćenje, i tačku ç, kada se predstavljeni podaci od aplikanta rezultiraju da su falsifikovani, dok u stavu 3. procedure odjavljivanja sorti iz nacionalnog kataloga određuju se administrativnim uputstvom od ministra.

Član 53. Upravni prekršaji za prekršaje i član 54. za sankcije - Za upravne prekršaje iz člana 53. Zakona, od Inspektorata daju se kazne za prekršaje predviđene pojedinim tačkama koje su određene.

Poglavlje 2: Ciljevi

Relevantni ciljevi Vlade

Opšti cilj politike – Unapređenje politike za seme u poljoprivrednoj proizvodnji kako bi se obezbedio ekonomski prosperitet zemlje	
<p>Strateški cilj: Obezbeđivanje i obezbeđenje kvalitetnog semena za poljoprivrednu proizvodnju.</p> <p>Specifični ciljevi:</p> <ul style="list-style-type: none">• Pобољшanje fitosanitarne kontrole kvaliteta semena prema međunarodnim standardima (ISTA, UPOV, OECD);• Određivanje institucije odgovorne za sertifikaciju semena, vršenje ispitivanja semena na kultivaciju i upotrebnu vrednost (KUV), prepoznatljivost, ujednačenost i stabilnost (DUS) i nakon kontrole u skladu sa standardima UPOV i ISTA;• Podizanje kapaciteta za sprovođenje zakona i inspekciju sorti i hibrida nakon registracije u Kosovskoj listi semena.• Zaštita lokalnih farmera od uvoza i trgovine nekvalitetnim semenom i podizanje svesti o ulozi i značaju kvalitetnog semena.	<p>- Program Vlade Republike Kosovo 2021-2025 2.10. Poljoprivreda, šumarstvo i ruralni razvoj 2.10.3 Održivo upravljanje prirodnim resursima (<i>poljoprivredno zemljište, šume i voda za navodnjavanje</i>)</p> <p>- Nacionalni plan razvoja, razvojni cilj i strateški cilj: - 1.9 Izgradnja održivih veza između farmera, prerađivača i trgovaca na malo - Strateška mera: Ispunjavanje zahteva za bezbednu i zdravu hranu. - Aktivnost: Izrada idejnog dokumenta za seme.</p> <p>- Nacionalna strategija za razvoj 2030 Stub I – Održivi ekonomski razvoj: Razvojni cilj: Digitalna, cirkularna i konkurentna ekonomija: Strateški cilj: 1.9 Izgradnja održivih veza između farmera, prerađivača i trgovaca na malo.</p>
Specifični ciljevi Opcija 2:	Izrađeno za potrebe ovog Koncept dokument-KD

<ul style="list-style-type: none"> • Povećanje budžeta za obuku fitosanitarnih inspektora za sertifikaciju semena; • Bolja međuinstitucionalna koordinacija između MPŠRR, PIK, AHV, Poljoprivredno-veterinarskog fakulteta (PVF), Carine, kompanija za proizvodnju semena, kao i udruženja za uvoz semena u cilju usaglašavanja i unapređenja politika za sektor semena; • Podizanje svesti poljoprivrednika kroz organizaciju kampanje i senzibiliziranje nadležnih institucija o ulozi semenskog sektora. 	
<p>Specifični ciljevi Opcija 3: Specifični ciljevi</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pобољшanje fitosanitarne kontrole kvaliteta semena prema međunarodnim standardima (ISTA, UPOV, OECD); • Određivanje institucije odgovorne za sertifikaciju semena, realizovanje ispitivanja semena na kultivaciju i upotrebnu vrednost (KUV), prepoznatljivost, ujednačenost i stabilnost (DUS) i nakon kontrole u skladu sa standardima UPOV i ISTA; • Podizanje kapaciteta za sprovođenje zakona i inspekciju sorti i hibrida nakon registracije u Kosovskoj listi semena. • Zaštita lokalnih farmera od uvoza i trgovine nekvalitetnim semenom i 	<p>Izrađeno za potrebe ovog Koncept dokument-KD</p>

podizanje svesti o ulozi i značaju kvalitetnog semena.	
--	--

Poglavlje 3: Opcije

U ovom koncept dokumentu su predstavljene tri opcije, počevši od opisa postojećeg stanja bez ikakvih promena u primeni zakonskog okvira koji je na snazi. Gledajući trenutnu situaciju u implemenntaciji pravnog okvira za seme, pokušali smo da zadovoljimo potrebe za unapređenjem zakona samo kroz Administrativna uputstva, ali izgleda da se svrha ciljeva ne postiže. Dok, sa trećom opcijom smo predvideli izradu novog Zakona za seme. Potreba za izradu novog Zakona za seme neophodna je zbog dinamike u semenskom sektoru, kao i popunjavanje vakuma u izradi zakona.

3.1: Opcija nijednu promenu

Prva opcija je da se nastavi sa primenom trenutne politike i pravnog okvira za seme. Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja nastavila bi sa primenom važećeg Zakona za seme. Ali, primena ovog zakona u praksi je izazovna za MPŠRR, PIK i AHV, stoga nastavkom opcije bez promena će se nastaviti sa prikazanim poteškoćama.

3.2: Opcija za poboljšanje primene i izvršenja

Ova opcija predviđa dopunu-izmenu Zakona br. 2003/5, Zakona za seme Kosova, koji bi eliminisao uzroke i posledice pomenute u definiciji problema.

Departament za poljoprivrednu politiku i tržišta - Divizija za biljnu proizvodnju i navodnjavanje, Poljoprivredni institut Kosova, Agencija za hranu i veterinu, kao i Komisija za seme u MPŠRR, su odgovorni za nadzor nad sprovođenjem Zakona. o semenu preko ovlašćenih fitosanitarnih službenika i inspektora.

Za poboljšanje sektora semena opcije 2, očekuje se da će se preduzeti ove mere:

- Povećanje budžeta za obuku i profesionalizaciju fitosanitarnih inspektora za sertifikaciju semena;
- Bolja međuinstitucionalna koordinacija između MPŠRR, PIK, AHV, Poljoprivredno-veterinarskog fakulteta (PVF), Carine, kompanija za proizvodnju semena, kao i udruženja za uvoz semena u cilju usaglašavanja i unapređenja politika za sektor semena;
- Svesti poljoprivrednika kroz organizaciju kampanje i senzibiliziranje nadležnih institucija o ulozi semenskog sektora.

3.3: Treća opcija [određuje se odvojeno za svaki konceptni dokument]

Ova opcija predviđa izradu Zakona za Seme, koji će ukloniti uzroke i posledice pomenute u definiciji problema.

Novi nacrt zakona će odrediti:

- Regulisanje i određivanje standarda za kvalitet semena postavljanjem kriterijuma za različite agronomske parametre za seme koje imaju za cilj njihovo korišćenje u biljnu proizvodnju, ili koje će se koristiti kao proizvodi za industrijsku preradu u Republici Kosovo;
- Neophodni zahtevi MPŠRR-a prema proizvođačima semena, u vezi sa kriterijuma ispitivanja za DUS, VKP i Post-kontrolu, koji moraju biti u skladu sa UPOV-ima i ISTA standardima;
- Određivanje kriterijuma za dozvoljenu količinu semena koje imaju za cilj njihovo istraživanje i testiranje u Republici Kosovo;
- Određivanje kriterijuma u vezi sa ovlašćenjima između proizvodnih preduzeća i semenskih reprezentativnih preduzeća, u kojima se moraju izneti tačke saglasnosti obe strane, kao i sadržina važenja ovlašćenja na određeno vreme, to će se uraditi sa ciljem da ako semenska preduzeća ne mogu da promene reprezentativno društvo u roku navedenom u preliminarnom ovlašćenju, osim u slučajevima kada se primeti da je reprezentativno društvo zloupotrebilo naziv određene sorte ili hibrida, tada se seme proizvodna kompanija će pismeno obavestiti MPŠRR za ovaj slučaj, kako bi se razvile procedure za suspenziju prava ovlašćenja, uprkos roku koji može imati;
- Promene kriterijuma za godine testiranja za sorte ili hibride koji će se testirati za uzgoj i korisničku vrednost (UKV), u cilju njihovog upisa u Listu dozvoljenog semena u Republici Kosovo, u ovom slučaju treba napomenuti da su administrativna uputstva (AU) različitih poljoprivrednih useva koja su trenutno na snazi, regulisala kriterijume godina testiranja samo za period od dve (2) godine, ali je u određenim slučajevima traži se i treća godina ispitivanja zbog različitih rezultata u odnosu na vrednosti standardno-uporednih sorti ili hibrida;
- Kontinuirano praćenje sorti ili hibrida posle njihove registracije u Listu dozvoljenog semena;
- Formiranje komisija, Komisije za spisak semena i Komisije za žalbe semena, koje su u ovom slučaju različite, prva komisija će imati članove iz različitih

zainteresovanih strana kao što su: DPPT, PIK, FPV i razna udruženja koja se bave semenom, koji ima zadatak da ocenjuje rezultate UKV-a iz izveštaja Poljoprivrednog instituta Kosova, takođe je odgovoran za registraciju i uklanjanje sorte ili hibrida sa Dozvoljene liste semena, dok će druga komisija ocenjivati žalbe nezadovoljnih strana nakon ocene rezultata UKV-a i davanja preporuka Komisije za seme;

- Određivanje roka za izveštavanje rezultata dobijenih od testiranja uzgojnih i korisničkih vrednosti (UKV) različitih poljoprivrednih useva koje sprovodi Poljoprivredni institut Kosova, rok treba da bude dovoljno vremena da se dođe do kraja laboratorijskih, statističkih analiza, kao i izradu finalnog izveštaja za svaku poljoprivrednu kulturu posebno;
- Određivanje roka za izradu odluka za sorte ili hibride prihvaćene u Listi semena Republike Kosovo od dana davanja preporuka od strane Komisije za Listu semena;
- Određivanje odgovornog državnog mehanizma (Nacionalne referentne institucije za ispitivanje i sertifikaciju semena) koji će imati glavnu ulogu za ispitivanje, sertifikaciju i licenciranje semena koje se proizvodi ili se prodaje u našoj zemlji, što bi u ovom slučaju morao da bude Poljoprivredni Institut Kosova (PIK), koji funkcioniše u okviru Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja (MPŠRR);
- Rregulaciju i pojašnjavanje nadležnosti institucije nadležne za sertifikaciju semena, koja je trenutno raspoređena u tri različite institucije (MPŠRR, AHV i PIK), dok je prema preporukama stručnjaka i praksi zemalja EU-a institucija nadležna za sertifikaciju od semena bi morao da bude Poljoprivredni institut Kosova (PIK), koji će u okviru ovog procesa takođe biti odgovoran za realizaciju post-kontrolnih eksperimentalnih polja, koja su neodvojiva karika u procesu sertifikacije semena;
- Standardizacija broja inspektora sa brojem površina za sertifikaciju semena, prema praksi zemalja EU-a;
- Povećanja kontrola preko fitosanitarnih inspektora na carini i na teritoriji zemlje u pogledu necertifikovanog semena koje se proizvode od neovlašćenih operatera;
- Regulacija kriterijuma koji se odnose na mere protiv fizičkih ili pravnih lica koji postupaju u suprotnosti sa Zakonom za seme;
- Neophodnost obuke za seme koja će se sprovoditi u različitim periodima za stručno osoblje za seme iz Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja, semenske inspektore Agencije za hranu i veterinu, kao i stručno osoblje Poljoprivrednog Institut Kosova, koji se bavi terenskim-poljskim i laboratorijskim ispitivanjem semena;

- Promocija kvalitetnog semena kroz savetodavne usluge organizovane na centralnom i lokalnom nivou, sa ciljem distribucije informacija u vezi sa ulogom i značajem kvalitetnog semena koje se nalazi u registru Kosovske liste semena, kao i znanja o njihovom proizvodnom potencijalu i tehnologije uzgoja za povećanje biljne proizvodnje na nivou zemlje.
- Direktive EU-a za seme:
 - Direktiva Saveta 2002/53/EC datuma 13. juna 2002. o zajedničkom katalogu sorti poljoprivrednih biljnih vrsta;
 - Direktiva Saveta 66/401/EEC datuma 14. juna 1966. o prometu semena krmnog bilja;
 - Direktiva Saveta 66/402/EEC datuma 14. juna 1966. o prometu semena žitarica;
 - Direktiva Saveta 2002/56/ES datuma 13. juna 2002. o prometu semena krompira;
 - Direktiva Saveta 2002/54/ES datuma 13. juna 2002. o prometu semena repe;
 - Direktiva Saveta 2002/57/ES datuma 13. juna 2002. o prometu uljarica i vlaknastih biljaka;
 - Direktiva Saveta 2002/55/ES datuma 13. juna 2002. o prometu semena povrća;
 - Direktiva Saveta 2008/72/ES datuma 15. jula 2008. o stavljanju na tržište reprodukcijskog i sadnog materijala povrća, osim semena;
 - Direktiva Saveta 98/56/ES datuma 20. jula 1998. o prometu sadnog materijala ukrasnog bilja;
 - Direktiva Saveta 2008/90/ES datuma 29. septembra 2008. o stavljanju u promet sadnog materijala voćaka i voćaka namenjenih za proizvodnju voća;
 - Direktiva Komisije 2008/62/ES datuma 20. juna 2008. koja predviđa određene izuzetke za prihvatanje landrasa (divlje vrste poljoprivrednih kultura) i sorti koje su prirodno prilagođene lokalnim i regionalnim uslovima i ugrožene genetskom erozijom i za marketing semena i semenskog krompira tih landrasa i sorti.

Praksa zemalja regiona, koj mogu naći primenu u Republici Kosovo i koja će se uzeti u obzir tokom izrade novog zakona, su:

Praksa Republike Italije

Pravila za proizvodnju, trgovanje i promet semenskih proizvoda u skladu sa članom 11. Zakona od 04.10.2019. 117, za prilagođavanje nacionalnog zakonodavstva odredbama uredbe (EU) 2016/2031 i uredbe (EU) 2017/625. Ova Odredba (ZAKONODAVNA ODREDBA 2. februar 2021., n. 20.) reguliše proizvodnju za potrebe trgovine i promet semenskih proizvoda preuređivanjem, kroz koordinaciju i integraciju, relevantne regulatorne odredbe preuređuju u jedinstven tekst. U članu 2. ove Odredbe u tačkama 1. i 2. govori se o nadležnim državnim organima. Dok se kroz šest (6) poglavlja u različitim članovima regulišu pitanja registracije sorti, kontrole i sertifikacije, uslova za odlučivanje na tržištu, isporuke i zabrane prometa semena, ekvivalencije sa trećim zemljama, kao i administrativnih sankcija i finansijska pravila.

Gore avedena poglavlja sa članovima su predstavljena na sledeći način:

- Poglavlje II govori o REGISTARIMA SORTE u članovima 7 do 16.
- Poglavlje III- KONTROLE I SERTIFIKACIJE, od čl.17 do 30.
- Poglavlje IV- USLOVI ZA ODLUČIVANJE NA TRŽIŠTU, od člana 31 do 42.
- Poglavlje V - IZVOZ I ZABRANE PROMETA SEMENA, od člana 43 do 46.
- Poglavlje VII - Ekvivalentnost TREĆE DRŽAVE, od člana 74 do 79.
- Poglavlje VIII - ADMINISTRATIVNE SANKCIJE I FINANSIJSKI PROPISI, od člana 80 do 83.

Takođe, kroz dodatka su regulisani i neki kriterijumi, kao što su: Spisak vrsta obuhvaćenih ovom uredbom (Dodatak I, član 4), Spisak vrsta za koje se kreiraju obavezni registri sorti (Dodatak II, tačke A, B i C) , Definicija maksimalne težine kontigenta, kao i spisak vrsta u tačkama: A, B, C, D, E, F, G i H, za dozvoljenu količinu semena (Dodatak

IV), Mala pakovanja (Dodatak V), kao i uslove koje seme mora da ispunjava (Dodatak VI), govori o različitim parametrima semena i uslovima koji moraju biti ispunjeni, kao što su: analitička čistoća semena (%), klijavost (%) i vlaga (%), za seme različitih vrsta predstavljenih kroz različite tačke (A, B, C, D, E, F, G i H)

Praksa Republike Hrvatske: Na osnovu zakona NN 110/2021 (13.10.2021.), ZAKONA O SEMENU, SADNOM MATERIJALU I PRIZNAVANJU SORTA POLJOPRIVREDNOG BILJA, koji reguliše proizvodnju, stavljanje u promet i uvoz proizvodnog reproduktivnog poljoprivrednog materijala pojedinih grupa biljaka, proizvodnja semena poljoprivrednih ekonomija, priznavanje sorti poljoprivrednog bilja, upis sorti poljoprivrednog bilja u sortne liste, održavanje poljoprivrednih proizvoda. Sorte biljaka, kompetentnost pojedinih organa u radu ovog zakona i propisa donetih na osnovu ovog zakona, inspekcijski nadzor, kao i druga pitanja od značaja za sprovođenje jedinstvenog sistema poljoprivrednog semena i proizvodnje sadnica. U ovom zakonu od poglavlja II do V i od člana 4 do 33 govori se o kompetentnim organima, stručnim programima, savetodavnim telima, nacionalnom programu za očuvanje i održivo korišćenje biljnih genetičkih resursa, registrima dobavljača i uzorkovača poljoprivrednog reproduktivnog materijala, registrovanje u registre dobavljača i uzorkovača poljoprivrednog reproduktivnog materijala, Uslovi za upis u registre dobavljača i uzorkovača poljoprivrednog reproduktivnog materijala, Registar ovlašćenih i referentnih laboratorija za kontrolu kvaliteta poljoprivrednog reproduktivnog materijala, Proizvodnja semena, Prerada semena, Kvalitet semena, Pakovanje, Pečaćenje i obeležavanje semena, Prepakovanje, Izdavanje sertifikata o semenu, Službeni nadzor, Sprovođenje službenog nadzora, Priznavanje semenske kulture, Stavljanje semena u promet, Promet semena, Naknadna kontrola semena, Uvoz semena.

Takođe, u ovom zakonu je reegulisan REGISTRACIJA SORTE U SORTNOJ LISTI - Lista sorti iz člana 53. do člana 71., kao i ADMINISTRATIVNI I INSPEKCIJSKI NADZOR iz člana 73. do člana 82., dok su kaznene mere - novčane kazne regulisane iz člana 83. do 85.

Praksa Češke Republike: Kroz Zakon br. 219/2003 Kol, za promet semena i sadnica gajenog bilja i za izmenu više zakona (Zakon o prometu semena i sadnica), koji obuhvata relevantne propise Evropske unije, reguliše promet semena i sadnica i sadnice uzgojnih bilja, registraciju sorti uzgojnih biljnih vrsta navedenih u Listi vrsta (u daljem tekstu „Spisak vrsta“), i sorti ukrasnih vrsta, nadzor nad poštovanjem obaveza iz ovog zakona prema pravnim i fizičkim licima i novčane upravne kazne za njihovo kršenje.

Na osnovu ovog zakona (Zakon br. 219/2003 Kol.), neke od zakonskih nedostataka u pojedinim tačkama koje smo gore pomenuli, te iste možemo ih popuniti uzimajući ih kao reference od države koja posluje po kriterijumima EU-a.

Praksa Republike Albanije: Na osnovu ZAKONA br. 10 416 od 7.4.2011. O SADNOM I RAZMNOŽNOM BILJNOM MATERIJALU*, dopunjenog i izmenjenog Zakonom br. 67/2013, od 14.2.2013, kao i dopunom i izmenom Zakona br. 105/2015 od 1.10.2015, regulisane su neke tačke na koje se možemo pozvati, kao što su: Dužnosti kvalitetnog dobavljača semena proizvođači, u članu 11. tač. 1. do 8. i nekoliko podtačaka, koje govore o delatnosti proizvodnje sadnog i biljnog materijala za razmnožavanje utvrđene ovim zakonom, za licence, ovlašćenja i dozvole u Republici Albaniji. U vezi postupka sertifikacije semena, član 14. tačka 1. Državna agencija semena i sadnica je organ nadležan za sertifikaciju sadnog i razmnožnog biljnog materijala. Član 14. tačka 3. Procedure i kriterijumi vršenja sertifikacije za pojedine vrste određuje Savet ministara odlukom na predlog ministra. Član 36. ispisivanje sorte iz nacionalnog kataloga, stav 1. tačka c, kada se primeti da sorta nije očuvana i održavana radi ujednačenosti i stabilnosti od strane odgovornog lica i da je izgubila vrednosti za uzgoj i upotrebu, i Tačka ç, kada se ispostavi da iznošeni podaci od aplikanta falsifikovani, dok se u stavu 3 procedure za ispisivanje sorti iz nacionalnog kataloga određuju Administrativnim uputstvom od ministra. Član 53. Upravni prekršaji za prekršaje i član 54. za sankcije – Za upravne prekršaje iz člana 53. Zakona, od strane Inspektorat i izriču se kazne za prekršaje predviđene pojedinim tačkama koje su određene.

Poglavlje 4: Identifikacija i procena budućih uticaja
Najvažniji uticaji identifikovani za kategoriju uticaja

Kategorije uticaja	Identifikovani relevantni uticaji
Ekonomski uticaji	Uticaj na pristup poslovnim finansijama; Uklonjaju se sa tržišta određeni (nekvalitetni) proizvodi; Dozvoljavaju se na tržištu određeni (kvalitetni) proizvodi; Će se uspostave nova preduzeća.
Administrativni teret	Pojednostavljenje obaveza za pružanje informacija preduzećima.
Tržište	Promena tekućih tokova uvoza; Promena tekućih izvoznih tokova.
Investicije-ulaganja	Očekivanja od kompanija da investiraju u nove aktivnosti; Povećanje ulaganja iz dijaspore; Povećanje direktnih stranih ulaganja.
Konkurentnost	Promovisanje inovacija i istraživanja.
Regionalni ekonomski uticaji	Uticaj na posebne poslovne sektore.
Opšti ekonomski razvoj	Uticaj na budući ekonomski rast.
Društveni uticaji	Uticaj na obrazovanje radnika i učenje tokom celog života.
Upravljanje-vladavina	Tretiranje svake osobe na jednak način; Bolje informisanje javnosti u vezi sa određenim pitanjima.
Javno zdravlje i bezbednost ¹	Uticaj na živote ljudi, kao što je životni vek ili stopa mortaliteta; Uticaj u kvalitetu hrane.
Uticaji na životnu sredinu Dobrobit životinja	Uticaj na zdravlje životinja; Uticaj na kvalitet i bezbednost stočne hrane.
Uticaj na osnovna prava Jednak tretman ⁴	Uticaj na zaštitu opcije za princip jednakosti pred zakonom.
Dobro upravljanje	To utiče na način na koji administracija donosi odluke (transparentnost, proceduralni rok, pravo na pristup dosijeu, itd.).

¹ Kada ima uticaj na javno zdravlje i bezbednost, onda redovno ima uticaj na životnu sredinu.

EKONOMSKI UTICAJI

Uticao na pristup u finansijama za biznis

Uspostavljanjem ovih politika ili izmenom Zakona o semenu, cilja se poboljšanje tržišta kvalitetnim semenom, koje će nesumnjivo uticati na biljnu proizvodnju, će se koristiti bolje radne površine zemljišta, uticati na rast i stimulisanje produktivnih farmera, promena stanja veličine farme i stabilizacija tržišta semena. Sa ovom politikom deo poljoprivrednih proizvoda biće konkurentni na tržištu u pogledu kvaliteta i bezbednosti hrane.

Uklanjanje sa tržišta određenih proizvoda

Minimiziranje prometa i upotrebe nekvalitetnog semena zavisi od proizvodnje i prometa kvalitetnog semena i njihove distribucije na tržištu, koje će imati uticao u uklanjanju nekvalitetnog semena sa tržišta i njihovo nekorišćenje od strane proizvodnih farmera.

Dozvola za tržište određenih proizvoda

Dozvola tržišta semena će ostati slobodna, unapred podvrgavajući njihovim procedurama za ispitivanje njihovih kvaliteta, koje moraju biti po kriterijumima-standardima definisanim Zakonom o semenu, i njihovu dozvolu za promet na tržištu.

Stvaranje novih preduzeća

Proizvodnja i plasman kvalitetnog semena može da podstakne interesovanje određenih strana za proizvodnju kvalitetnog semena, koji mogu biti registrovani kao operateri (proizvodna preduzeća) za proizvodnju semena, ili može uticati na povećanje broja poljoprivrednika koji će biti na usluzi kompanijama za proizvodnju semena.

Pružanje informacija za preduzeća

Pružanje informacija za preduzeća, u vezi sa svim procedurama i kriterijumima za registraciju sorte ili hibrida na listi semena na Kosovu, biće pojednostavljeno, informisanjem zainteresovanih strana (preduzeća) putem distribucije informacija u vidu raznih elektronskih, uključujući i web stranicu MPŠRR-a.

Promenljivost-varijabilnost tekućih uvoznih tokova

Promena toka sadašnjeg uvoza semena biće moguća kroz podršku lokalnim proizvođačima semena koji će moći da snabdevaju poljoprivrednike kvalitetnim semenom koje daje visoku proizvodnju i kvalitet, komponentnost ova koja će uticati na minimiziranje potražnje poljoprivrednika za uvoznim semenom.

Promenljivost tekućih izvoznih tokova

Podrška i izgradnja kapaciteta lokalnih proizvođača semena na Kosovu ima za cilj snabdevanje farmera kvalitetnim semenom, pokrivanje tržišta lokalnim semenom, takođe će moći da stvore prostor u njihovom izvozu van zemlje.

Ulaganja kompanija u novim delatnostima

Trenutno na Kosovu postoje dva licencirana ekonomska operatera za proizvodnju semena, uglavnom semena sorti pšenice koje se nalaze na Listi semena na Kosovu, međutim iste kompanije takođe imaju za cilj proizvodnju semena drugih poljoprivrednih useva. Ali, treba naglasiti da je razvoj ostalih sektora za proizvodnju semena usko vezan za ulaganja u povećanje stručno-tehničkih kapaciteta u semenskim kompanijama u našoj zemlji.

Ulaganja iz dijaspore

Kroz pravnih procesa sa izradom novog Zakona o semenu na Kosovu, stvoriće se prostor za stranke koje imaju za cilj da investiraju u razvoj semenskog sektora u našoj zemlji, a to mogu biti i spoljni operateri iz dijaspore koji će imati mogućnost ulaganja u sektor proizvodnje i plasmana semena različitih poljoprivrednih kultura.

Ulaganja u sektor semena iz dijaspore u našoj zemlji imaće uticaja u podizanju standarda kvaliteta proizvodnje i plasmana semena na osnovu prakse različitih zemalja sveta iz kojih dolaze investitori.

Direktne strane investicije

Dalja strana ulaganja u sektor semena biće moguća, jer je trenutno nemoguće pokriti naše tržište domaćim semenom, tako da ova situacija može da podstakne strane proizvođače

kompanije semena da se direktno ulažu bilo u proizvodnju ili njihovu trgovinu, koja će u našoj zemlji plaćati porez na svaku delatnost koju budu obavljali, istovremeno će snabdevati poljoprivrednike kvalitetnim semenom.

Promovisanje inovacija i istraživanja

Istraživanje i identifikacija novih sorti ili hibrida koji su kvalitetni i pogodni za različite klimatske uslove biće sprovedeni kroz različita terenska i laboratorijska ispitivanja, a stvoriće se i mogućnosti za promociju njihovih kvaliteta kroz savetodavne usluge poljoprivrednicima.

Uticao na poslovne sektore

Poboljšanje zakonske regulative za seme stvoriti će mogućnosti za uspešan razvoj semenskog sektora, stvarajući prostor za poslove koji proizvode i plasiraju kvalitetno seme za poljoprivrednike, što će uticati na uspešan razvoj poslovanja u semenskom sektoru.

Uticao na budući ekonomski rast

Snabdevanje tržišta kvalitetnim semenom će uticati na ekonomski razvoj na nivou zemlje, utičući na povećanje biljne proizvodnje u našoj zemlji, prvo promenom blagostanja farmera ali i kompanija koje se bave proizvodnjom i trgovanjem semena.

DRUŠTVENI UTICAJI

Uticao na obrazovanje

Razvoj i obrazovanje stručnog i tehničkog kadra biće završeno kroz pohađanje obuka koje organizuju relevantne institucije u cilju pripreme stručnih kadrova, koji će doprineti razvoju semenskog sektora u budućnosti.

Tretman i ravnopravnost pojedinaca

Fizička ili pravna lica koja će se baviti proizvodnjom ili trgovanjem semena, biće ravnopravna bez pola, etničke pripadnosti ili veroispovesti, poštujući pravila koja će biti definisana Zakonom o semenu Republike Kosovo.

Javno informisanje

Sve zainteresovane strane (javnost) biće obavешtene o pravilima ili kriterijumima koji će biti predstavljeni u novom Zakonu o semenu na Kosovu, koji će biti predstavljen na web stranici Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja.

Uticaj na živote ljudi

Snabdevanje poljoprivrednika kvalitetnim semenom podrazumeva proizvodnju njihovih proizvoda visoke nutritivne vrednosti i kvaliteta, koji nesumnjivo utiču na zdravu ishranu stanovništva i uticaj na dugovečnost.

Uticaj na kvalitet hrane

Od dobijeni proizvoda će imati uticaj na obezbeđivanje primarne ishrane stanovništva i bezbednost koja će uticati na opšte javno zdravlje, što podrazumeva da je to nacionalni interes u našoj zemlji.

UTICAJI NA ŽIVOTNU SREDINU

Uticaj na zdravlje životinja

Kontinuirana upotreba semena tretiranog hemijskim preparatima (pesticidima) će uticati na zagađenje zemljišta i vode, kao rezultat akumulacije hemijskog otpada koji može da promeni ravnotežu živih bića koja žive na zemlji.

Uticaj na kvalitet i bezbednost stočne hrane

Poboljšanje i upravljanje sistemom kontrole semena na tržištu podrazumeva obezbeđivanje kvalitetnog semena iz kojeg će se dobijati zdravi biljni proizvodi visoke

nutritivne vrednosti, što će direktno uticati na poboljšanje zdravlja životinja ali i proizvedene od njih.

OSNOVNA PRAVA

Princip i jednakost

Pravne garancije i društvene odredbe obezbediće jednaka prava za sve strane.

Uticao na osnovna prava i dobro upravljanje

Unapređenjem ove politike administrativne procedure će biti transparentnije, eliminisaće se preterane birokratske procedure i utvrditi proceduralni rokovi za rešavanje predmeta.

Poglavlje 4.1: Izazovi prikupljanja podataka

Uticao na izradu koncept dokumenta (prikupljanje podataka)

Tokom izrade koncept dokumenta za seme, uslužili smo se sa podacima koje za izvor informacija imali Departament za ekonomsku analizu i poljoprivrednu statistiku, zadnji popis poljoprivrede 2019, 2020. i 2021. godine od agencije za statistiku Kosova i Zeleni izveštaj 2021.

Pošto, obezbeđivanje podataka iz oblasti poljoprivrede odvija otežano, posebno kao ankete gde je u toku godine obuhvaćeno oko 4 do 5% ukupnog broja porodičnih ekonomija na Kosovu, dok registracija poljoprivrede realizuje se svakih 10 godina, može se reći da ovi podaci ne ispunjavaju uslove za detaljniju i tačniju analizu. Postojeći podaci ne mogu predstavljati sa ovim niskim procentom realno stanje poljoprivrednih porodičnih ekonomija.

Agencia za statistiku Kosova je najovlašćeniji generator podataka, gde svake godine sprovodi anketu za poljoprivredna domaćinstva metodom slučajnog odabira, uključujući oko 4-6% postojećih poljoprivrednih domaćinstava. Dok, svakih 10 godina planirano je da se organizuje registracija poljoprivrede.

Podaci izveštaja Popisa poljoprivrede o korišćenju zemljišta, koji se sprovode svakih 10 godina, obuhvataju registraciju svih varijabli korišćenja zemljišta porodične ekonomije,

kao: površine, struktura poljoprivrednih useva, prinosi, agrotehničke mere kao što su navodnjavanje i tretman sa đubrivima i pesticidima itd. Dok, iako se podaci istraživanja sprovode svake godine, zbog niskog procenta uključenosti poljoprivrednih ekonomija u anketi, ne možemo reći da su reprezentativni.

Registracija poljoprivrede, koja se sprovodi u saradnji sa MPŠRR i ASK, ostaje najpouzdaniji izvor podataka o korišćenju zemljišta i korišćenje poljoprivrednih inputa.

Poglavlje 5: Komunikacija i konsultacije

Rezime komunikacijskih aktivnosti i izvršenih konsultacija za koncept dokument

Proces konsultacija ima za cilj: <ul style="list-style-type: none"> - [Dajte informacije ovde]; - [Kad se KD pošalje na javnu konsultaciju, kolonu za budžet treba izbrisati]; - [Kada se KD pošalje na javnu konsultaciju, naslov kolone 'Indikativni rok' treba da se promeni u 'Vremenski rok']. 						
Glavni cilj	Ciljna grupa	Aktivnost	Komunikacija/obaveštenje	Indikativni rok	Ptrebni budžet	Odgovorno lice
Konsultacije za definisanje problema	Sve zainteresovane strane	Prvi javni sastanak	Obaveštenje poslato putem zvanične elektronske pošte	26.04.2023	MPŠRR	Bali Lestrani
Preliminarne međuministarske konsultacije	Relevantni podsticaji prema članu 7. pravilnika o radu Vlade	Slanje nacrtu KD-a	Preko zvanične elektronske pošte			
Pismena javna konsultacija	Relevantne institucije, zainteresovane strane	Objavljivanje nacrtu KD-a na portalu za javne konsultacije	Publikacija na web stranici i na Fejsbuk nalogu MPŠRR-a kao i obaveštenje za lokalne medije			

Rezime javnih aktivnosti za Koncept dokument

1. Početna organizacija sa zainteresovanim stranama 26.04.2023. godine, pozivi za učešće su upućeni sledećim institucijama: MPŠRR, PIK, AHV, Poljoprivredni fakultet, Carina, Preduzeća za proizvodnju semena, kao i Uvoznim-trgovinskim udruženja semena.

U međuvremenu, poziv za učešće su se odazvale sledeće institucije: Udruženje Privredne komore Kosova za poljoprivredne agro - inpute, Udruženje mlinara Kosova, kompanija za proizvodnju semena „Agroelita“, kompanija za proizvodnju semena „Koal Seeds“, Poljoprivredni institut Kosova (PIK).

Radna grupa je učesnicima predstavila početak rada Koncept dokumenta, koji ima za cilj kreiranje politike za bolje upravljanje i kontrolu semena uopšte, koje se proizvodi ili trguje iz inostranstva na Kosovu.

Tokom sastanka sa zainteresovanim stranama, preporučeno je da svi njihovi predlozi budu prosleđeni putem njihovih e-mail adresa.

2. Preliminarne međuministarske konsultacije od datuma: 10.10.2023 – 30.10.2023

3. Objava na onlajn platformi od datuma: 31.10.2023 – 20.11.2023.

Objava za društvenu mrežu Fcb MPŠRR-a, a zajedno sa ovim i izrada oglasa (vesti) za web stranicu MPŠRR-a i medije.

Sve publikacije u medijima u vezi sa temom koncept dokumenta biće priložene putem linkova u ovom konceptu.

Poglavlje 6: Poređenje opcija

- Ne promenjeno sadašnje stanje, nastaviće se uvozom, prometom i korišćenjem nekvalitetnog semena, a kao rezultat toga biće niska prosečna proizvodnja po jedinici površine.
- Niska prosečna proizvodnja poljoprivrednih kultura koje se gaje preko agronomskog semena, utiče na niske ekonomske prihode sa efektom smanjenja interesovanja poljoprivrednika za gajenje poljoprivrednih kultura, a takođe povećava zavisnost od uvoznih proizvoda.

Poglavlje 6.1: Planovi sprovođenja za različite opcije

Za ispunjavanje obaveza koje proizilaze iz Zakona o semenu i rešavanja nekih od uzroka problema, **Opcija 2** predviđa:

Povećanje budžeta za obuku i profesionalizaciju fitosanitarnih inspektora za sertifikaciju semena;

- Bolja međuinstitucionalna koordinacija između MPŠRR-a, PIK-a, AHV-a, Poljoprivrednog i veterinarskog fakulteta (PVF), carine, kompanija za proizvodnju semena, kao i udruženja za uvoz semena u cilju harmonizacije i unapređenja politika za sektor semena;
- Svest poljoprivrednika kroz organizaciju kampanje i senzibiliziranje odgovornih institucija o ulozi semenskog sektora.

Plan sprovođenja za Opciju 2

PLAN SPROVOĐENJA OPCIJE 2								
Svrha Politike	Korišćenje kvalitetnog semena kao agronomski resurs i opšteg dobra zasnovano na principima održivog razvoja za poljoprivrednu proizvodnju radi obezbeđivanja ekonomskog prosperiteta.							Iznos očekivnih troškova
Strateški cilj	Obezbeđivanje i obezbednost kvalitetnog semena za poljoprivrednu proizvodnju.							
	Proizvod, delatnost, godina i organizacija/odgovorni departament							
Specifični cilj br. 1 Izgradnja kapaciteta za sprovođenje Zakona	Proizvod 1.1	Bolja institucionalna koordinacija između centralnog nivoa (MPŠRR, PIK, AHV i drugih relevantnih institucija)						Institucija /odgovorni departament
		Godina 1	Godina 2	Godina 3	Godina 4	Godina 5		
	Aktivnost 1.1.1 Bolja međuinstitucionalna koordinacija između MPŠRR-a, PIK-a, AHV-a, Poljoprivredno-veterinara	X	X	X	X	X	MPŠRR DPPT / PIK/AHV itd.	

	rskog fakulteta (PVF), Carine, kompanija za proizvodnju semena, kao i udruženja za uvoz semena i trgovinu semenom u cilju da uskladi i unapredi politike za sektor semena..								
Proizvod 1.2	5 obuka osoblja MPŠRR-a i 5 stručnog osoblja PIK-a								
	Aktivnost 1.2.1 Stručne obuke osoblja u MPŠRR, PIK.	X	X	X	X	X			
	Aktivnost 1.2.2 Organizacija		X				MPŠRR DPPT/ PIK		

		prve i druge obuke.							
		Aktivnost 1.2.3 Organizacija treće, četvrte i pete obuke.			X				MPŠRR DPPT/ PIK
Specifični cilj Br.2	Proizvod 2.1	Bolja institucionalna koordinacija između centralnog nivoa i zainteresovanih strana							
Svest poljoprivrednika o značaju kvalitetnog semena.		Aktivnost 2.1.1 Organizacija kampanje i senzibilizacija institucija odgovornih za ulogu semenskog sektora.	X	X	X	X	X		MPŠRR DPPT/ PIK
Specifični cilj Br.3	Proizvod 3.1	5 obuka za inspektore sertifikacije semena							
Obuka i profesionalizacija fitosanitarnih inspektora za		Aktivnost 3.1.1 Obuka za sertifikaciju semena		X	X				MPŠRR DPPT/ PIK

sertifikacij u semena.		proizve denog u zemlji.							
		Aktivno st 3.1.2 Organiz acija prve i druge obuke.						MPŠRR DPPT/ PIK	
		Aktivno st 3.1.3 Organiz acija treće, četvrte i pete obuke.						MPŠRR DPPT/ PIK	

Plan sprovođenja za Opciju 3

PLAN SPROVOĐENJA ZA OPCIJU 3								
Svrha Politike	Korišćenje kvalitetnog semena kao agronomskog resursa i opšteg dobra, zasnovano na principima održivog razvoja za poljoprivrednu proizvodnju za obezbeđivanje ekonomskog prosperiteta.							
Strateški cilj	Obezbeđivanje i obezbednost kvalitetnog semena za poljoprivrednu proizvodnju.							
Specifični cilj 1: Poboljšanje fitosanitarne kontrole kvaliteta semena prema međunarodnim standardima (ISTA, UPOV, OECD)	Proizvod 1.1	Zakon za Seme je izrađen					Institucija/Odgovorni Departament	
			2024	2025	2026	2027		2028
		Aktivnost 1.1 Izrada Zakona	X					
				X				MPŠRR / DPPT
								MPŠRR / DPPT
								MPŠRR / DPPT
	Proizvod 1.2	Određivanje državnih kriterijuma za kvalitet semena na Kosovu					MPŠRR / DPPT PIK/AHV	
		Aktivnost 1.2.1 Regulisanje i određivanje standarda za kvalitet semena, postavljanje kriterijuma za različite agronomske parametre za seme koje je namenjeno za biljnu proizvodnju, ili koje će se koristiti kao proizvodi za industrijsku preradu u Republici Kosovo.		X				
		Aktivnost 1.2.2 Neophodni zahtevi MPŠRR-a prema		X	X			

	proizvođačima semena, u vezi kriterijuma ispitivanja za DUS, UKV i Post-kontrolu, koji moraju biti u skladu sa UPOV-ima i ISTA standardima.						
	Aktivnost 1.2.3 Određivanje kriterijuma za dozvoljenu količinu semena koje imaju za cilj njihovo istraživanje i testiranje u Republici Kosovo.		X				MPŠRR / DPPT PIK/AHV
	Aktivnost 1.2.4 Određivanje kriterijuma u vezi sa ovlašćenjima između preduzeća za proizvodnju i reprezentativnih preduzeća-uvoznika semena.		X				MPŠRR/AHV
Proizvod 1.3	Izmene kriterijuma za godine ispitivanja za sorte ili hibride koji će se ispitivati za uzgoj i korisničku vrednost (UKV).						
	Aktivnost 1.3.1 Promene perioda testiranja UKV-a sa najmanje dve godine stabilnih rezultata uporedivih sa standardnim sortama ili hibridima, u periodima		X				MPŠRR/PIK

	ispitivanja do 3 godine.						
	Aktivnost 1.3.2 Kontinuirano prćenje sorti ili hibrida posle njihove registracije u Dozvoljenu listu semena.		X	X	X	X	MPŠRR/AHV/PIK
Proizvod 1.4	Uloga i sastav dve komisije za seme na Kosovu						
	Aktivnost 1.4.1 Formiranje Komisije semena, koja svojim preporukama omogućava registraciju ili uklanjanje sorti ili hibrida sa Kosovske liste semena.		X		X		MPŠRR/ DPPT/ PIK/ FPV/ Udruženja koja se bave semenom.
	Aktivnost 1.4.2 Formiranje Komisije za ocenu žalbi, koja će se baviti slučajevima žalbi nezadovoljnih strana nakon ocene rezultata UGV-a i davanja preporuka od		X		X		MPŠRR/PIK/FPV

		strane Komisije semena.					
Proizvod 1.5	Određivanje rokova za prijavljivanje rezultata UKV-a, i priprema rešenja za registraciju sorti ili hibrida u Kosovsku listu semena						
	Aktivnost 1.5.1 Određivanje roka za izveštavanje o rezultatima dobijenim od testiranja uzgojnih i korisničkih vrednosti (UKV), različitih poljoprivrednih useva realizovana od strane Poljoprivrednog Instituta Kosova.		X				MPŠRR/PIK
	Aktivnost 1.5.2 Određivanje roka za izradu odluka za sorte ili hibride primljenim u Listi semena Republike Kosovo, od dana davanja preporuke od strane Komisije Liste semena.		X				MPŠRR/DPPT
Specifični cilj 2:	Proizvod 2.1	Određivanje Nacionalne referentne institucije za testiranje i sertifikaciju semena na Kosovu					

	Aktivnost 3.1.2 Dodavanje kontrola preko fitosanitarnih inspektora na carini i unutar teritorije zemlje u vezi nesertifikovanog semena koje proizvode od neovlašćenih operatera.		X				MPŠRR/AHV
	Aktivnost 3.1.3 Regulacija kriterijuma koji se odnose na mere protiv fizičkih ili pravnih lica koja postupaju suprotno Zakonu o semenu.		X				MPŠRR/DPPT/AHV
Proizvod 3.2	Podizanje kapaciteta za stručno osoblje						
	Aktivnost 3.2.1 Organizacija prve i druge obuke.		X	X			MPŠRR/AHV
	Aktivnost 3.2.2 Organizacija treće, četvrte i pete obuke.			X	X	X	MPŠRR/AHV
	Aktivnost 3.2.3 Organizacija prve i druge obuke.		X	X			MPŠRR/PIK
	Aktivnost 3.2.4 Organizacija treće, četvrte i pete obuke.			X	X	X	MPŠRR/PIK

Specifični cilj 4: Zaštita lokalnih farmera od uvoza i prometa nekvalitetnog semena i podizanje svesti o ulozi i značaju kvalitetnog semena.	Proizvod 4.1	Kampanja za promociju kvalitetnog semena i njegove uloge u biljnoj proizvodnji					
		Aktivnost 4.1.1 Promocija kvalitetnog semena kroz savetodavne usluge organizovane na centralnom i lokalnom nivou, sa ciljem distribucije informacija u vezi sa ulogom i značajem kvalitetnog semena koje se nalazi u registru Kosovske liste semena, kao i znanja o njihovom proizvodnom potencijalu i tehnologije gajenja za povećanje biljne proizvodnje na nivou zemlje.			X	X	X

Poglavlje 6.2: Tabela poređenja sa tri opcije

[Dajte kratak narativni pregled tri opcija. Takođe, predstavite izabranu opciju i glavne razloge zašto je ona izabrana].

Poređenje opcija

Metod poređenja:			
Relevantni pozitivni uticaji	Opcija 1: Bez promene	Opcija 2: Poboljšanje sprovođenja i izvršenja.	Opcija 3:

		Povećanje budžeta za obuku i profesionalizaciju fitosanitarnih inspektora za sertifikaciju semena;	Unapređenje fitosanitarne kontrole kvaliteta semena prema međunarodnim standardima (ISTA, UPOV, OECD);
		Bolja međuinstitucionalna koordinacija između MPŠRR-a, PIK-a, AHV-a, Poljoprivrednog i veterinarskog fakulteta (PVF), carine, kompanija za proizvodnju semena, kao i udruženja za uvoz semena u cilju usaglašavanja i unapređenja politika za sektor semena;	Određivanje institucije nadležne za sertifikaciju semena, vršenje ispitivanja semena na kultivaciju i upotrebnu vrednost (UKV), prepoznatljivost, ujednačenost i stabilnost (DUS) i post- kontrola u skladu sa standardima UPOV i ISTA;
		Stručne obuke osoblja u MPŠRR-a, PIK-a, AHV-a itd.;	Podizanje kapaciteta za sprovođenje Zakona i inspekciju sorti i hibrida nakon registracije u Kosovskoj listi semena;
		Svesnost poljoprivrednika kroz organizaciju kampanje i senzibilisanje odgovornih institucija o ulozi semenskog sektora.	Zaštita lokalnih farmera od uvoza i prometa nekvalitetnog semena i podizanje svesti o ulozi i značaju kvalitetnog semena.
Relevantni negativni uticaji			
Relevantni troškovi			

Procena očekivanog uticaja na budžet	Godina 1	Godina 2	Godina 3	Godina 1	Godina 2	Godina 3	Godina 1	Godina 2	Godina 3
Zaključak									

Poglavlje 7: Zaključci i sledeći koraci

Opcija 3 predviđa izradu Zakona o semenu, koji će eliminisati uzroke i posledice određene u definiciji problema.

Novi nacrt zakona će odrediti:

- Regulisanje i utvrđivanje standarda za kvalitet semena, postavljanje kriterijuma za različite agronomske parametre za seme koje je namenjeno za biljnu proizvodnju, ili koje će se koristiti kao proizvodi za industrijsku preradu u Republici Kosovo;
- Neophodni zahtevi MPŠRR-a prema proizvođačima semena, koji se odnose na kriterijume ispitivanja za DUS, UKV i Post-kontrolu, koji moraju biti u skladu sa UPOV i ISTA standardima;
- Određivanje kriterijuma za dozvoljenu količinu semena u cilju njihovog istraživanja i testiranja u Republici Kosovo;
- Određivanje kriterijuma u vezi sa ovlašćenjima između proizvodnih preduzeća i semenskih reprezentativnih preduzeća, u kojima se moraju izneti tačke saglasnosti obe strane, kao i sadržina važenja ovlašćenja na određeno vreme, ovo će biti učinjeno kako bi se sprečilo da semenske proizvodne kompanije promenu reprezentativne kompanije unutar roka navedenom u preliminarnom ovlašćenju, izuzev u slučajevima kada se primeti da reprezentativna kompanija zloupotrebila naziv određene sorte ili hibrida, ondâ će semenska proizvodna kompanija će obavestiti MPŠRR pismeno u ovom slučaju, u cilju razvoja procedure za suspenziju prava ovlašćenja, i uprkos roka koje može imati;
- Izmene kriterijuma za godine ispitivanja za sorte ili hibride koji će se ispitivati za uzgoj i korisničku vrednost (UKV), koji imaju za cilj njihovu registraciju na

Dozvoljenoj listi semena u Republici Kosovo, u ovom slučaju treba napomenuti da administrativna uputstva (AU) različitih poljoprivrednih useva koja su trenutno na snazi regulišu kriterijume samo za godine testiranja na period od dve (2) godine, međutim, u određenim slučajevima je potrebna i treća godina ispitivanja zbog različitih rezultata u odnosu na vrednosti standardno-uporednih sorti ili hibrida;

- Kontinuirano praćenje sorti ili hibrida nakon upisa u Listu dozvoljenog semena;
- Formiranje komisija, Komisije za listu semena i Komisije za žalbe semena, koje su u ovom slučaju različite, prva komisija će imati članove iz različitih zainteresovanih strana kao što su: DPPT, PIK, FPV i udruženja koja se bave sa semenom, koja ima zadatak da ocenjuje rezultate UKV-a iz izveštaja Poljoprivrednog instituta Kosova, takođe ima odgovornosti u registraciji i uklanjanje sorte ili hibrida sa dozvoljene liste semena, dok će druga komisija razmatrati žalbe nezadovoljnih nakon ocene rezultata UKV-a i davanja preporuka od strane Komisije za seme;
- Određivanje roka za izveštavanje rezultata dobijenih iz testova uzgoja i korisničkih vrednosti (UKV), različitih poljoprivrednih useva realizovane od Poljoprivrednog Instituta Kosova, rok treba da bude dovoljan da se dođe do kraja laboratorije, statističku analizu, kao i izradu završnog izveštaja za svaku pojedinu poljoprivrednu kulturu;
- Određivanje roka za donošenje odluka za sorte ili hibride prihvaćene u Listi semena Republike Kosovo od dana davanja preporuka od strane Komisije za Liste semena;
- Određivanje odgovornog državnog mehanizma (Nacionalne referentne institucije za ispitivanje i sertifikaciju semena) koji će imati glavnu ulogu za ispitivanje, sertifikaciju i licenciranje semena proizvedene ili plasirane u našoj zemlji, što u ovom slučaju bi trebao da bude Poljoprivredni Institut Kosova (PIK), koji funkcioniše u okviru Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja (MPŠRR);
- Regulisanje i pojašnjavanje nadležnosti institucije odgovorne za sertifikaciju semena, koji je trenutno raspoređen u tri različite institucije (MPŠRR, AHV i PIK), dok prema preporukama eksperata i praksi zemalja EU-a, institucija odgovorna za sertifikaciju semena treba da bude Kosovski poljoprivredni institut (PIK), koji će u okviru ovog procesa biti odgovoran i za realizaciju eksperimentalnih polja Post-kontrola koja je neodvojiva karika u procesu sertifikacije semena;
- Standardizacija broja inspektora sa brojem površina za sertifikaciju semena, prema praksi zemalja EU-a;

- Povećanje kontrole preko fitosanitarnih inspektora na carini i unutar teritorije zemlje u vezi sa necertifikovanim semenom koje proizvode od neovlašćenih operatera;
- Rregulisanje kriterijuma za mere protiv fizičkih ili pravnih lica koja postupaju suprotno sa Zakonom za seme;
- Neophodnost realizacije obuka za seme koja će se realizovati u različitim periodima za stručno osoblje za seme iz Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja, semenske inspektore Agencije za hranu i veterinu, kao i stručno osoblje poljoprivrednog instituta Kosova, koji se bavi poljskim i laboratorijskim ispitivanjem semena;
- Promocija kvalitetnog semena kroz savetodavne usluge organizovane na centralnom i lokalnom nivou, sa ciljem distribucije informacija u vezi sa ulogom i značajem kvalitetnog semena koje se nalazi u registru Kosovske liste semena, kao i znanja o njihovom proizvodnom potencijalu i tehnologije uzgoja za povećanje biljne proizvodnje na nivou zemlje.

Dodatak 1: Forma procene za ekonomski uticaj

Kategorija ekonomskih uticaja	Glavni uticaj	Da li se očekuje da će se dogoditi ovaj uticaj?		Broj pogođenih organizacija, kompanija i/ili pojedinaca	Očekivana korist ili trošak uticaja	Željeni nivo analize
		Da	Ne			
Radna mesta ²	Dali će se trenutni broj radnih mesta povećati?	Da	Ne	Visok/nizak	Visok/nizak	Nizak
	Dali će se trenutni broj radnih mesta smanjiti?		Ne			
	Da li će uticati na nivou plaćanja?	Da		Nizak		
	Da li će uticati na lakoću nalaženja radnog mesta?	Da		Nizak		
Vršenje biznisa	Da li će uticati na pristup finansijama za biznis?	Da				
	Da li će određeni proizvodi biti povučeni sa tržišta?	Da				
	Da li će određeni proizvodi biti dozvoljeni na tržištu?	Da				
	Da li će biti prinuđeni da se zatvore preduzeća?		Ne			
Administrativni teret	Da li će se stvaraju nova preduzeća?	Da				
	Da li će preduzeća biti prinuđena da ispunjavaju obaveze davanja novih informacija?	Da		Nizak		
	Da li su obaveze pojednostavljene davanja informacija preduzećima?	Da				

² Kada utiče na radna mesta, takođe će imati i socijalne uticaje.

Tržište	Da li se očekuje da se promene trenutni uvozni tokovi?	Da				
	Da li se očekuje da se promene trenutni izvozni tokovi?	Da				
Transport	Da li će biti uticaja na način prevoza putnika i/ili tereta?		Ne			
	Da li će biti promene u potrebnom vremenu za prevoz putnika i/ili robe?		Ne			
Investicije	Da li se očekuje da kompanije investiraju u nove aktivnosti?	Da				
	Da li se očekuje da kompanije otkazu ili odložu za kasnije investicije?		Ne			
	Da li će se povećati ulaganja iz dijaspore?	Da				
	Da li će se smanjiti ulaganja iz dijaspore?		Ne			
	Da li će se povećati direktne strane investicije?	Da				
	Da li će se smanjiti direktne strane investicije?		Ne			
Konkurentnost	Da li će porasti cena poslovnih proizvoda, poput električne energije?		Ne			
	Da li će se smanjiti cena poslovnih inputa, poput električne energije?		Ne			
	Da li ima šanse da se promovišu inovacija i istraživanje?	Da				
	Da li ima šanse da inovacija i istraživanje da se ometaju?		Ne			
Uticaj u MSP	Da li su pogodena preduzeća uglavnom mala i srednja preduzeća-MSP?		Ne			
Cene i konkurentnost	Da li će se povećati broj roba i usluga dostupnih preduzećima ili potrošačima?		Ne			
	Da li će se smanjiti broj roba i usluga dostupnih preduzećima ili potrošačima?		Ne			

	Da li će porasti cene roba i postojećih usluga?		Ne			
	Da li će se smanjiti cene roba i postojećih usluga?		Ne			
Regionalni ekonomski uticaji	Dali će to uticati na neki poseban poslovni sektor?	Da				
	Da li je ovaj sektor koncentrisan u određenom regionu?		Ne			
Opšti ekonomski razvoj	Da li će to uticati na budući ekonomski rast?	Da				
	Da li može imati neki uticaj na stopu inflacije?		Ne			

Dodatak 2: Forma procene za društvene uticaje

Kategorija ekonomskih uticaja	Glavni uticaj	Da li se očekuje da će se dogoditi ovaj uticaj?		Broj pogođenih organizacija, kompanija i/fili pojedinaca	Očekivana korist ili trošak uticaja	Željeni nivo analize
		Da	Ne			
Radna mesta ³	Hoće li se povećati trenutni broj radnih mesta?	Da		Visok/nizak	Visok/nizak	
	Hoće li se smanjiti trenutni broj radnih mesta?		Ne			
	Da li su pogođena radna mesta u određenom poslovnom sektoru?	Da		Nizak		
	Da li će biti uticaja na nivo plaćanja?	Da		Nizak		

³ Kad utiče na radna mesta, takođe imaće i ekonomske uticaje.

	Da li će to uticati na olakšanje nalaženja radnog mesta?	Da		Nizak	
Regionalni društveni uticaji	Da li su društveni uticaji koncentrisani u određenom regionu ili u određenim gradovima?		Ne		
	Da li su pogodena prava radnika?		Ne		
Uslovi rada	Da li su predviđeni ili uklanjaju standardi za rad u opasnim uslovima?		Ne		
	Da li će to uticati na način razvoja socijalnog dijaloga između zaposlenih i poslodavaca?		Ne		
	Da li će to uticati na siromaštvo?	Da		Nizak	
Socijala obuhvatanja	Da li je pogodan pristup programima socijalne zaštite?	Da		Nizak	
	Da li će se promeniti cena osnovnih dobara i usluga?		Ne		
Obrazovanje	Da li će imati uticaj na finansiranje ili organizaciju šema socijalne zaštite?		Ne		
	Da li će imati uticaj na osnovno obrazovanje?		Ne		
	Da li će imati uticaj na srednje obrazovanje?	Da		Nizak	
	Da li će imati uticaj na visoko obrazovanje?	Da		Nizak	
	Da li će biti uticaja na stručno osposobljavanje?	Da		Nizak	
	Da li će to uticati na obrazovanje radnika i učenje tokom celog života?	Da			
	Da li će imati uticaja na organizaciju ili strukturu obrazovnog sistema?		Ne		

Kultura	Da li će imati uticaja na akademske slobode i samoupravu?		Ne			
	Da li opcija utiče na kulturnu raznolikost?		Ne			
	Da li opcija utiče na finansiranje kulturnih organizacija?		Ne			
	Da li opcija utiče na mogućnosti da ljudi imaju koristi od kulturnih aktivnosti ili učestvuju u njima?		Ne			
	Da li opcija utiče na očuvanje kulturnog nasleđa?		Ne			
	Upravljanje	Da li opcija utiče na sposobnost građana da učestvuju u demokratskom procesu?		Ne		
		Da li se sva lica tretiraju jednako?	Da			
		Da li će javnost biti bolje informisana u vezi određenih pitanja?	Da			
		Da li opcija utiče na način kako funkcionišu političke partije?		Ne		
Da li će imati nekog uticaja na civilno društvo?			Ne			
Javno zdravlje i bezbednost ⁴	Da li će imati nekog uticaja na živote ljudi, kao što je životni vek ili stopa smrtnosti?	Da				
	Da li će imati uticaj na kvalitet hrane?	Da			Smanjuje se	
	Da li će se zdravstveni rizik povećati ili smanjiti zbog štetnih materija?	Da				
	Da li će biti zdravenih uticaja zbog promena nivoa buke ili kvaliteta vazduha, vode i/ili zemljišta?		Ne			

⁴ Kad ima uticaj na javno zdravlje i bezbednost, onda redovno ima uticaja na životnu sredinu.

	Da li će biti posledica po zdravlje usled promena u upotrebi energije?		Ne				
	Da li će biti posledica po zdravlje usled promena u odlaganju otpada?		Ne				
	Da li će imati uticaja na način života ljudi, kao što je nivo interesovanja za sport, promene u ishrani ili promene u upotrebi duvana ili alkohola?		Ne				
	Da li postoje posebne grupe koje se suočavaju sa mnogo većim rizicima od drugih (određeni faktorima kao što su starost, pol, invaliditet, društvena grupa ili region)?		Ne				
Kriminal i bezbednost	Da li utiče šanse da se uhvate kriminalci?		Ne				
	Da li utiče mogući profit od kriminala?		Ne				
	Da li utiče na nivo korupcije?		Ne				
	Da li utiče kapacitet sprovođenja zakona?		Ne				
	Da li to utiče na prava i bezbednost žrtava kriminala?		Ne				

Dodatak 3: Forma procene za uticaje životne sredine

Kategorija ekonomskih uticaja	Glavni uticaj	Da li se očekuje da će se dogoditi ovaj uticaj?		Broj pogođenih organizacija, kompanija i/ili pojedinaca	Očekivana korist ili trošak uticaja	Željeni nivo analize
		Da	Ne			
				Visok/nizak	Visok/nizak	

Klima i održiva sredina	Da li će imati uticaja na emisiju gasova staklene bašte (ugljen-dioksid, metan, itd.)?		Ne			
	Da li će to uticati na potrošnju goriva?		Ne			
	Da li će se promeniti raznolikost resursa koji se koriste za proizvodnju energije?		Ne			
	Da li će imati neku razliku u ceni za prihvatljivije proizvode prema životnoj sredini?		Ne			
	Da li će određene aktivnosti postati manje zagađujuće?	Da		Nizak		
	Da li će to uticati na emisiju zagađivača vazduha?		Ne			
	Da li utiče opcija na kvalitet slatke vode?	Da		Nizak		
	Da li utiče opcija na kvalitet podzemnih voda?	Da		Nizak		
Kvalitet vode	Da li utiče opcija na izvore pitke vode?	Da		Nizak		
	Da li će imati uticaja na kvalitet zemljišta (u vezi sa zakiseljavanjem, zagađenjem, upotrebom pesticida ili herbicida)?	Da		Nizak		
	Da li će imati uticaja u eroziji tla-zemlje?		Ne			
	Da li će se izgubiti zemljište (kroz izgradnju itd.)?		Ne			
	Da li će se dobiti zemljište (kroz dekontaminaciju, itd.)?		Ne			
Kvalitet zemljišta i korišćenje zemljišta						

	Da li će biti promena u korišćenju zemljišta (npr. od šumskog korišćenja u poljoprivrednoj ili urbanoj upotrebi)?	Da	Ne	Nizak	
Otpad i reciklaža	Da li će se promeniti količina generisanog otpada?		Ne		
	Da li će se promeniti načini u kojima se tretiraju otpadi?		Ne		
	Da li će biti uticaja na mogućnosti za reciklažu otpada?		Ne		
	Da li opcija utiče na korišćenje obnovljivih izvora (riblji fond, hidroenergija, solarna energija, itd.)?		Ne		
	Da li opcija utiče na korišćenje izvora koje nisu neobnovljivi (podzemne vode, minerali, uglji, itd.)?		Ne		
Stepen opasnosti životne sredine	Da li će biti bilo kakvog uticaja na verovatnoću opasnosti, kao što su požari, eksplozije ili nezgode?		Ne		
	Da li će uticati na spremnost u slučaju prirodne katastrofe?		Ne		
	Da li je zaštita društva pogodena od prirodnih katastrofa?		Ne		
	Da li će imati uticaja na vrste zaštićene ili ugrožene ili u područjima u kojima one žive?		Ne		
Biodiverzitet, flora i fauna	Da li će se ugroziti veličina ili veze između prirodnih područja?		Ne		
	Da li će imati nekog uticaja na broj vrsta na određenom području?		Ne		
	A do te ndikohet trajtimi i kafshëve?		Ne		
Dobrobit životinja					

	Da li će biti pogodeno zdravlje životinja?	Da			
	Da li će biti pogodeno kvalitet i bezbednost stočne hrane?	Da			

Dodatak 4: Forma procene za uticaj osnovnih prava

Kategorija ekonomskih uticaja	Glavni uticaj	Da li se očekuje da će se dogoditi ovaj uticaj?		Broj pogođenih organizacija, kompanija i/ili pojedinaca	Očekivana korist ili trošak uticaja	Željeni nivo analize
		Da	Ne			
Dostojanstvo	Da li utiče opcija na dostojanstvo ljudi, u njihovo pravo na život ili u integritetu jedne osobe?		Ne			
Sloboda	Da li utiče opcija na pravo slobode pojedinaca?		Ne	Visok/nizak	Visok/nizak	
	Da li utiče opcija na pravo jedne osobe za privatnost?		Ne			
	Da li utiče opcija na pravo na sklapanje braka ili stvaranje porodice?		Ne			
	Da li utiče opcija na pravnu, ekonomsku ili socijalnu zaštitu pojedinaca ili porodice?		Ne			
	Da li utiče opcija na slobodu misli, savesti ili veroispovesti?		Ne			
	Da li utiče opcija na slobodu izražavanja?		Ne			
	Da li opcija utiče na slobodu okupljanja ili udruživanja?		Ne			
Lični podaci	Da li obuhvata opcija obradu ličnih podataka?		Ne			

	Da li su prava pojedinca na pristup, ispravku i prigovor zagarantovana?	Ne			
	Da li je jasan i dobro zaštićeno način na koji se lični podaci obrađuju?	Ne			
Azil	Da li utiče ova opcija pravo na azil?	Ne			
Imovinska prava	Da li će uticati na imovinska prava?	Ne			
	Da li utiče opcija na slobodu poslovanja?	Ne			
Jednak tretman ⁵	Da li štiti opcija princip jednakosti pred zakonom?		Da		
	Da li ima šanse da određene grupe biti oštešene direktno ili indirektno od diskriminacije (npr. bilo kakva diskriminacija na osnovu pola, rase, boje kože, etničke pripadnosti, političkog ili drugog mišljenja, starosti ili seksualne orijentacije)?	Ne			
	Da li utiče opcija na prava osoba sa invaliditetom?	Ne			
Dečija prava	Da li utiče opcija na prava deteta?	Ne			
Dobra administracija	Da li će postati administrativne procedure komplikovanije?	Ne			
	Da li se utiče način na koji administracija donosi odluke?		Da		

⁵ Rodna ravnopravnost se tretira u proceni i rodnog uticaja

	(transparentnost, proceduralni rok, pravo pristupa dosijeju, itd.)?							
	O krivičnom pravu i propisanim kaznama: da li su prava okrivljenog ugrožena?			Ne				
	Da li utiče pristup pravdi?			Ne				

REPUBLIKA E KOSOVËS/REPUBLIKA KOSOVA/REPUBLIC OF KOSOVO
Qeveria e Kosovës / Vlada Kosova / Government of Kosovo
Ministria e Financave / Ministarstvo za Finansije
Ministry of Finance
Arkiva - Arhiva - Archive

Nr. i faqeve
Broj stranica
No. pages: 2-2
Data
Datum
Date: 15.12.2023

Nr. Prot.
Br. Prot.
Prot. No: 2708-1/2023

Nr. i fashës
Org. Jedin.
Org. Unit: 06/401

Dalësi
PRISHTINE/A

REPUBLIKA E KOSOVËS/REPUBLIKA KOSOVA/REPUBLIC OF KOSOVO
QEVERIA E KOSOVËS - VLADA KOSOVA - GOVERNMENT OF KOSOVO
MINISTRIA E BUJQËSISË, PYLLTARISË DHE ZHVILLIMIT RURAL
MINISTARSTVO POLJOPRIVREDE, ŠUMARSTVA I RURALNOG RAZVOJA
MINISTRY OF AGRICULTURE, FORESTRY AND RURAL DEVELOPMENT
Arkiva - Arhiva - Centralna Arhiva - Central Archive

Nr./Br./No. 4266/2

Nr. i fq./Br. Str./No. p. 2+2+2

Data/Datum/Date: 18.12.2023

PRISHTINE - PRISTINA - PRISTINA

Republika e Kosovës
Republika Kosova-Republic of Kosovo
Qeveria - Vlada-Government

Ministria e Financave, Punës dhe Transfereve
Ministarstvo za Finansije, Rada i Transfera, Ministry of Finance, Labour and Transfers
Departamenti i Buxhetit - Odeljenje Budžeta- Budget Department

DATË/A:	14.12.2023
REFERENCË	MB-295/2023
PËR/ZA/TO:	Z. Isah Rudaku, Zv. Drejtor, Departamenti Ligjor, Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural
CC:	
PËRMES/PREKO/THROUGH:	Z. Enis Spahiu, Zv. Sekretar i Përgjithshëm, Ministria e Financave, Punës dhe Transfereve
NGA/OD/FROM:	Z. Salvador Elmazi, Drejtor i Departamentit të Buxhetit, Ministria e Financave, Punës dhe Transfereve
TEMA/SUBJEKAT/SUBJECT:	Opinion i Departamentit të Buxhetit për vlerësimin e ndikimit buxhetor të Draft Koncept Dokumentit për Farëra

I nderuari z. Rudaku,

Bazuar në kërkesën për Vlerësimin e Ndikimit Buxhetor për Draft Koncept Dokumentin për Farëra, të përgatitur nga propozuesi - Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural (MBPZHR), obligimin sipas nenit 9 të Ligjit Nr. 03/L-221 për Ndryshimin dhe Plotësimin e Ligjit Nr. 03/L-048 për Menaxhimin e Financave Publike dhe Përgjegjësitë dhe nenit 18 të Ligjit Nr. 08/L-193 Mbi Ndarjet Buxhetore për Buxhetin e Republikës së Kosovës për vitin 2023,

Departamenti i Buxhetit të Kosovës, paraqet me sa vijon:

I. ASPEKTE TË PËRGJITHSHME TË DRAFT KONCEPT DOKUMENTIT

Në draft koncept dokument janë shtjelluar dhe paraqitur tri opsione nga të cilat si opcion i rekomanduar është paraqitur opsioni i tretë i cili parasheh nxjerrjen e Ligjit për Farëra, i cili do të përcaktoj: Rregullimin dhe përcaktimin e standardeve për cilësi të farërave duke i vendosur kriteret për parametra të ndryshëm agronomik për farërat që kanë qëllim përdorimin e tyre në prodhimtari bimore apo që do të përdoren si produkte për përpunim industrial në Republikën e Kosovës; Kërkesat e domosdoshme të MBPZHR-së ndaj prodhuesve të farërave lidhur me kriteret e testimave dhe Pas-kontroll, të cilat duhet të jenë në përputhje me standardet ndërkombëtare; Përcaktimin e kriterëve për sasinë e lejuar të farërave që kanë për qëllim hulumtimin dhe testimin e tyre në Republikën e Kosovës; Përcaktimin e kriterëve në mes të kompanive prodhuese dhe kompanive përfaqësuese të farërave; etj.

II. OPINIONI PËR VLERËSIMIN E NDIKIMIT BUXHETOR (VNB) PËR DRAFT KONCEPT DOKUMENTIN

Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural si organ propozues ka përgatitur vlerësimin e ndikimit buxhetor të Draft Koncept Dokumentit për Farërat dhe e ka paraqitur përmes formularit të vlerësimit të ndikimit buxhetor sipas të cilit vlerësohet se opsioni i rekomanduar i draft koncept dokument, i cili parasheh nxjerrjen e Ligjit për Farëra nuk do të ketë kosto shtesë buxhetore mbi ndarjet buxhetore të parapara me projeksionet buxhetore për vitet 2024-2026 për MBPZHR, përkatësisht për nën programin-Departamenti i Politikave Bujqësore dhe Tregjeve, si zbatues i opsionit të rekomanduar të këtij draft koncept dokumenti.

Ndarjet buxhetore për zbatimin e opsionit të rekomanduar të këtij draft koncept dokumenti, të parapara me projeksionet buxhetore për vitet 2024-2025, për nën-programin e lartcekur, janë në shumë prej 2,033,258 euro, të shpërndara sipas viteve dhe kategorive të shpenzimeve si vijon:

Vitet	2024	2025	2026	Total
Paga dhe Mëditje	156,768	164,606	172,836	494,210
Mallra dhe Shërbime	513,016	513,016	513,016	1,539,048
Gjithsej	669,784	677,622	685,852	2,033,258

Ndër aktivitetet kryesore të parapara me opsionin e rekomanduar të draft koncept dokument që parasheh nxjerrjen e Ligjit për Farëra, janë: Rregullimi dhe përcaktimi i standardeve për cilësi të farërave duke i vendosur kriteret për parametra të ndryshëm agronomik për farërat që kanë qëllim përdorimin e tyre në prodhimtari bimore apo që do të përdoren si produkte për përpunim industrial në Republikën e Kosovës; Përcaktimi i kriterëve për sasinë e lejuar të farërave që kanë për qëllim hulumtimin dhe testimin e tyre në Republikën e Kosovës; Përcaktimin e kriterëve në mes të kompanive prodhuese dhe kompanive përfaqësuese të farërave; Shtimi i kontrollit përmes inspektorëve fitosanitar në Doganë brenda dhe jashtë vendit lidhur me farërat e pa certifikuar të cilat prodhohen nga operatorë të pa autorizuar; Realizimi i trajnimeve për farëra të cilat do të realizohen në periudha të ndryshme për stafin profesional për farëra nga MBPZHR, inspektorët e farërave nga Agjencioni i Ushqimit dhe Veterinës si dhe stafit profesional të Institutit Bujqësor të Kosovës, etj.

Departamenti i Politikave Bujqësore dhe Tregjeve koordinon zbatimin e aktiviteteve të cilat rrjedhin nga opsioni i rekomanduar i draft koncept dokumentit, së bashku me Agjencinë e Ushqimit dhe Veterinës së Kosovës dhe Institutin Bujqësor të Kosovës.

Përfundim

Ministria e Financave, Punës dhe Transfereve - Departamenti i Buxhetit vlerëson se opsioni i rekomanduar i draft Koncept Dokumentit për Farëra, i cili parasheh nxjerrjen e Ligjit për Farëra, nuk do të ketë kosto shtesë buxhetore mbi projeksionet buxhetore për vitet 2024-2026 për MBPZHR. Me rastin e hartimit dhe zbatimit të projektligjit për Farërat sipas opsionit të rekomanduar, MBPZHR duhet të zbatojnë në praktikë të gjitha aktivitetet të cilat dalin nga Ligji për Farëra, duke u bazuar në ndarjet buxhetore të parapara me projeksionet buxhetore për vitet 2024-2025 për MBPZHR, përkatësisht për nën programin-Departamenti i Politikave Bujqësore dhe Tregjeve.

Përgatitur nga: Albulena Blaku, Analiste e Lartë e Buxhetit Blaku
Konfirmoi: Milaim Aliu, Udhëheqës i Divizionit të Buxhetit Qendror Aliu

Republika e Kosovës
Republika Kosova-Republic of Kosovo
Qeveria - Vlada-Government
Ministria e Financave, Punës dhe Transfereve
Ministarstvo za Finansije, Rada i Transfera, Ministry of Finance, Labour and Transfers
Departamenti i Buxhetit - Odeljenje za budžet- Budget Departament

DATË/A:	14.12.2023
REFERENCË	NR - 295/2023
PËR/ZA/TO:	g. Isah Rudaku, zam. diektora, Pravno odeljenje,Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja
CC:	
PËRMES/PREKO/THROUGH:	g. Enis Spahiu, zam. generalni sekretar, Ministarstvo finansija, rada i transfera
NGA/OD/FROM:	g. Salvador Elmazi, direktor Odeljenja za budžet, Ministarstvo finansija, rada i transfera
TEMA/SUBJEKAT/SUBJECT:	Mišljenje Odeljenja za budžet o proceni uticaja na budžet Nacrta Koncept dokumenta o semenu

Poštovani g. Rudaku!

Na osnovu zahteva za procenu uticaja na budžet za Nacrt koncept dokumenta za seme, koji je izradio predlagač – Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja (MPŠRR), obaveze iz člana 9. Zakona br. 03/L-221 o izmenama i dopunama Zakona br. 03/L-048 o upravljanju javnim finansijama i odgovornosti i člana 18 Zakona br. 08/L-193 o budžetskim izdvajanjima za budžet Republike Kosovo za 2023. godinu, Odeljenje za budžet Kosova predstavlja sledeće:

I. OPŠTI ASPEKTI NACRTA KONCEPT DOKUMENTA

U Nacrtu koncept dokumenta razradene su i predstavljene tri opcije, od kojih je treća opcija predstavljena kao preporučena, koja predviđa donošenje Zakona o semenu, kojim će se utvrditi: uređenje i utvrđivanje standarda kvaliteta semena utvrđivanjem kriterijuma za različite agronomske parametre za seme koji imaju za cilj njihovo korišćenje u biljnoj proizvodnji ili koje će se koristiti kao proizvodi za industrijsku preradu u Republici Kosovo; Neophodni zahtevi MPŠRR prema proizvođačima semena u pogledu kriterijuma ispitivanja i naknadne kontrole, koji moraju biti u skladu sa međunarodnim standardima; Određivanje kriterijuma za dozvoljenu količinu semena u cilju njihovog istraživanja i testiranja u Republici Kosovo; Utvrđivanje kriterijuma između proizvodnih kompanija i reprezentativnim kompanijama za semena; itd.

II. PISLOČENJE O PROCENI UTICAJA NA BUDŽET (I OD) O NACRTU KONCEPT I DOKUMENTA

Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja kao predlagač pripremi je procenu uticaja na budžet Nacrta koncept dokumenta o semenu i podnelo kroz obrazac za procenu uticaja na budžet prema kojem se procenjuje da preporučena opcija Nacrta koncept dokumenta, koja predviđa donošenje Zakona o semenu, neće stvarati dodatni budžetski trošak u odnosu na budžetska izdvajanja predviđenih budžetskim projekcijama za period 2024-2026 za MPŠRR, odnosno za potprogram – Odeljenje za poljoprivredne politike i tržišta, kao sprovodioca ovog Nacrta koncept dokumenta.

Budžetska izdvajanja za sprovođenje preporučene opcije ovog Nacrta koncept dokumenta, predviđena budžetskim projekcijama za period 2024-2025. za navedeni potprogram su u iznosu od 2.033.258 evra, raspoređenih po godinama i kategorijama rashoda, kako sledi:

Godine	2024	2025	2026	Total
Plate i dnevnice	156,768	164,606	172,836	494,210
Robe i usluge	513,016	513,016	513,016	1,539,048
Ukupno	669,784	677,622	685,852	2,033,258

Među glavnim aktivnostima predviđenim preporučenom opcijom Nacrta koncept dokumenta koji predviđa donošenje Zakona o semenu su: uređenje i definisanje standarda kvaliteta semena utvrđivanjem kriterijuma za različite agronomske parametre za seme koje je namenjeno za korišćenje u biljnoj proizvodnji ili koji će se koristiti kao proizvodi za industrijsku preradu u Republici Kosovo; određivanje kriterijuma za dozvoljenu količinu semena u cilju njihovog istraživanja i testiranja u Republici Kosovo; utvrđivanje kriterijuma između proizvodnih kompanija i reprezentativnih kompanija za semena; povećanje kontrole preko fitosanitarnih inspektora na Carini unutar i van zemlje u vezi sa nesertifikovanim semenom proizvedenim od strane neovlašćenih operatera; Realizacija obuka za seme koja će se realizovati u različitim periodima za stručno osoblje za seme iz Ministarstva poljoprivrede, Agencije za hranu i veterinu i stručno osoblje Poljoprivrednog instituta Kosova, itd.

Odeljenje za poljoprivrednu politiku i tržišta koordinira sprovođenje aktivnosti koje proizilaze iz preporučene opcije Nacrta koncept dokumenta, zajedno sa Agencijom za hranu i veterinu Kosova i Poljoprivrednim institutom Kosova.

Zaključak

Ministarstvo finansija, rada i transfera –Odeljenje za budžet procenjuje da preporučena opcija Nacrta koncept dokumenta o semenu, koja predviđa donošenje Zakona o semenu, neće stvarati dodatni budžetski trošak u odnosu na budžetske projekcije za period 2024-2026. za MPŠRR. Povodom izrade i sprovođenja Nacrta zakona o semenu prema preporučenoj opciji, MPŠRR mora u praksi da sprovede sve aktivnosti koje proizilaze iz Zakona o semenu, na osnovu budžetskih izdvajanja predviđenih budžetskim projekcijama za period 2024-2025 za MPŠRR, odnosno za potprogram - Odeljenje za poljoprivredne politike i tržišta.

Pripremila: Albulena Blaku, viši analitičar za budžet _____.

Potvrdio: Milaim Aliu, rukovodilac Odseka za centralni budžet _____.

Republika e Kosovës
Republika Kosova-Republic of Kosovo
Qeveria - Vlada - Government
Ministria e Financave, Punës dhe Transfereve
Ministarstvo za Finansije, Rada i Transfera, Ministry of Finance, Labour and Transfers
Departamenti i Buxhetit - Odeljenje Budžeta- Budget Department

DATE	14.12.2023
REFERENCE	NRG-295/2023
PËR/ZA/TO:	Mr. Isah Rudaku, Deputy Director, Legal Department, Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development
CC:	
PËRMES/PREKO/THROUGH:	Mr. Enis Spahiu, Deputy Secretary General, Ministry of Finance, Labor and Transfers
NGA/OD/FROM:	Mr. Salvador Elmazi, Director of the Budget Department, Ministry of Finance, Labor and Transfers
TEMA/SUBJEKAT/SUBJECT:	Opinion of the Budget Department on the assessment of the budget impact of the Draft Concept Document for Seeds

Dear Mr. Rudaku,

Based on the request for the Budgetary Impact Assessment for the Draft Concept Document for Seeds, prepared by the proposer- Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development (MAFDR), the obligation under Article 9 of Law No. 03/L-221 on Amendment and Supplement to Law No. 03/L-048 on Public Finance Management and Responsibilities and Article 18 of Law no. 08/L-193 On Budget Allocations for the Budget of the Republic of Kosovo for 2023,

The Budget Department of Kosovo presents the following:

I. GENERAL ASPECTS OF THE DRAFT CONCEPT DOCUMENT

In the draft concept document, three options have been elaborated and presented, of which the third option is presented as the recommended option, which provides for the issuance of the Law on Seeds, which will determine: Regulation and determination of seed quality standards by establishing the criteria for different agronomic parameters for seeds that are intended to be used in plant production or that will be used as products for industrial processing in the Republic of Kosovo; The necessary requirements of the MAFRD to seed producers regarding the testing and post-control criteria, which must be in accordance with international standards; Determining the criteria for the allowed amount of seeds for the purpose of their research and testing in the Republic of Kosovo; Determination of criteria between production companies and seed representative companies; etc.

II. OPINION ON THE BUDGETARY IMPACT ASSESSMENT (BIA) FOR THE DRAFT CONCEPT DOCUMENT

The Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development as the proposing body has prepared the budgetary impact assessment of the Draft Concept Document for Seeds and presented it through the budget impact assessment form according to which it is estimated that the recommended option of the draft concept document, which provides issuing the Law on Seeds, there will be no additional budget costs over the budget allocations foreseen with the budget projections for the years 2024-2026 for the MAFRD, respectively for the sub-program - Department of Agricultural Policies and Markets, as the implementer of the recommended option of this draft concept the document.

The budget allocations for the implementation of the recommended option of this draft concept document, foreseen with the budget projections for the years 2024-2025, for the aforementioned sub-program, are in the amount of 2,033,258 euros, distributed according to years and categories of expenses as follows:

Years	2024	2025	2026	Total
Wages and Salaries	156,768	164,606	172,836	494,210
Goods and Services	513,016	513,016	513,016	1,539,048
Total	669,784	677,622	685,852	2,033,258

Among the main activities foreseen with the recommended option of the draft concept document that envisages the issuance of the Law on Seeds, are: Regulating and defining the standards for seed quality by establishing the criteria for different agronomic parameters for seeds that are intended to be used in plant production or that will be used as products for industrial processing in the Republic of Kosovo; Determining the criteria for the allowed amount of seeds for the purpose of their research and testing in the Republic of Kosovo; Determination of criteria between production companies and seed representative companies; Increasing control through phytosanitary inspectors at Customs inside and outside the country regarding uncertified seeds produced by unauthorized operators; Realization of trainings for seeds which will be realized in different periods for the professional staff for seeds from the Ministry of Agriculture, Food and Veterinary Agency and the professional staff of the Agricultural Institute of Kosovo, etc.

The Department of Agricultural Policies and Markets coordinates the implementation of activities derived from the recommended option of the draft concept document, together with the Food and Veterinary Agency of Kosovo and the Agricultural Institute of Kosovo.

Conclusion

The Ministry of Finance, Labor and Transfers - Budget Department estimates that the recommended option of the draft Concept Document for Seeds, which foresees the issuance of the Law on Seeds, will not have additional budget costs over the budget projections for the years 2024-2026 for the MAFRD. On the occasion of the drafting and implementation of the draft Law on Seeds according to the recommended option, the MAFRD must implement in practice all activities that arise from the Law on Seeds, based on the budget allocations foreseen with the budget projections for the years 2024-2025 for the MAFRD, respectively for the sub-program - Department of Agricultural Policies and Markets.

Prepared by: Albulena Blaku, Senior Budget Analyst _____.

Confirmed by: Milaim Aliu, Head of Central Budget Division _____.

Republika e Kosovës
Republika Kosovo-Republic of Kosovo
Qeveria - Vlada – Government

**Ministria e Bujqësisë, Pylltarisë dhe Zhvillimit Rural/Ministarstvo Poljoprivrede,
Šumarstva i Ruralnog Razvoja/Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development**

DRAFT CONCEPT DOCUMENT ON SEEDS

Prishtina 2023

CONTENT

Introduction.....	3
Chapter 1: Problem definition	6
Plant production	9
Grains	9
Vegetables.....	12
Farm size	16
Chapter 2: Objectives.....	41
Chapter 3: Options	43
3.1: No change option	43
3.2: Option to improve implementation and execution	43
3.3: Third option [defined separately for each concept document]	44
Chapter 4: Identification and assessment of future impacts.....	50
ENVIRONMENTAL IMPACTS.....	55
Impact on animal health	55
FUNDAMENTAL RIGHTS.....	56
Principle and equality	56
Legal guarantees and social provisions will ensure equal rights for all parties.....	56
Impact on fundamental rights and good governance.....	56
Chapter 5: Communication and consultation	58
Chapter 6: Comparing Options.....	59
Chapter 6.1: Implementation plans for the different options.....	60
Chapter 7: Conclusions and next steps.....	70
Appendix 1: Economic impact Assessment Form	73
Appendix 2: Social Impact Assessment Form	75
Appendix 3: Environmental Impact Assessment Form.....	78
Annex 4: Fundamental Rights Impact Assessment Form.....	81

Introduction

The concept document on seeds has been prepared by the Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development in accordance with the Guide and handbook for Drafting Concept Document No. 95/2018 dated 21/03/2018 and in accordance with the rules and procedures of the Government.

The seed sector is of particular importance for farmers producing agricultural crops, which has a direct impact on their social well - being, as well as an impact on the development of a sustainable agriculture with economic impact in any country, each time considering the fulfilment of the needs of the population for quality food.

In the Republic of Kosovo, the problems in the seed sector are numerous, starting with the institutional organizational structure in which the responsibilities of this sensitive and special sector should be clearly defined.

In the legislative aspect, the seed sector in Kosovo developed in the period of 2003, when the seed law was approved (Law No. 2003/5), which in the meantime had only one change and addition to the penal provisions (Law No. 08/L-080), but not in other substantive aspects.

The law has been supplemented with administrative instructions (AIs) from time to time, but which do not meet the current dynamic needs of the seed sector.

As well as, the current law belongs to the time of temporary self - governing institutions, therefore even its completion with administrative instructions in the current period, represents legal vacuums that must be changed.

Based on the current state of the seed sector in our country, the Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development (MAFRD) has drawn up this concept document (KD), in which the shortcomings of the current legislation are identified and analysed, which have an impact on the development of the seed sector, and which will precede the new Law on seeds in the Republic of Kosovo.

The general aim of this concept document is to create the appropriate legal framework which enables: (i) the import of quality seeds, which are necessary for the protection of farmers from low – quality seeds; (ii); impact on the development of the plant production sector; (iii) increasing average yields at the country level; (iv) the benefit of quality products which will have an impact on the public health

The specific objectives defined by this concept document are: (i) the transposition of EU legislation ('acquis') from the seed sector into local legislation; (ii) improving phytosanitary control of seed quality according to international standards (ISTA, OPOV, OECD); (iii) determining the institution responsible for seed certification, performing seed testing for Cultivation and Use Value (CUV), Distinctiveness, Uniformity and Stability (DUS), and Post - control in accordance with UPOV and ISTA standards; (iv) capacity building for the implementation of the Law and inspection of varieties and hybrids after registration in the Kosovo Seed List; (v) protecting local farms from the importation and trading of low – quality seeds and raising awareness of the role and importance of quality seeds.

After all the analyses about the impacts on the seed sector, three (3) different options were obtained which were examined to achieve these objectives, and in the end, it was concluded that the most suitable option is "Option 3", which means the design of the new law on seeds in the Republic of Kosovo.

In the following tables, the basic data of the concept document for seeds are represented in a summarized form.

Table with general information about the concept document

Title	Concept Document on Seeds
Ministry in charge	Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development Department for Agricultural Policy and Markets Division of Plant Production and Irrigation
Contact person	Bali Lestrani, tel: +383 38 200 38418 ; +383 44 140 711
National Development Plan	Developmental and strategic purpose: - 1.9 Building sustainable links between farmers, processors and retailers

	<ul style="list-style-type: none"> - Strategic measure: Meeting the requirements for safe and healthy food - Activity - Drafting Concept Document on Seeds
Strategic priority	<ul style="list-style-type: none"> • Program of the Government of the Republic of Kosovo 2021-2025 2.10. Agriculture, Forestry and Rural Development 2.10.5 Food safety • National Development Strategy 2030 Pillar I - Sustainable Economic Development Development Goal: Digital, circular and competitive economy Strategic Goal: 1.9 Building sustainable links between farmers, processors and retailers <p>Strategic objective: Ensuring and securing quality seeds for agricultural production.</p> <p>Specific objectives:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Improving phytosanitary control of seed quality according to international standards (ISTA, UPOV, OECD); • Determining the institution responsible for seed certification, performing seed testing Value for Cultivation and Use (VCU), Distinctiveness, Uniformity and Stability (DUS), and Post-control in accordance with UPOV and ISTA standards; • Capacity building for the implementation of the Law and inspection of varieties and hybrids after registration in the Kosovo Seed List. • Protecting local farmers from the importation and trading of low-quality seeds and raising awareness of the role and importance of quality seeds.
Working group	<p>With Decision No. 119, Ref.ZSP 149/23 dated 28.02.2023, the Secretary General of the MAFRD appoints the Working Group for the drafting of the Concept Document on Seeds: Bali Lestrani-Chairman, Kasum Morina-Deputy Chairman, Hysen Muzliukaj, Sanije Qelaj, Bajram Seferaj, Arton Bekolli, Fatmire Tahiri-Mirena, Veton Çoçaj, Leonora Arifi, Merita Ramaxhiku, Ekrem Ahmeti, Valbona Fetahu, Albulena Blaku, Arben Osmanaj, Dukagjin Zeka, Valdete Avdiu.</p>

Chapter 1: Problem definition

The Concept Document aims to address issues that could not be covered by the current legal regulation on seeds.

The development of the agricultural sector, as the main basis for achieving one of the strategic goals set by the government - food safety and security, which is not possible without the development of the seed sector.

Seeds are an important part of the plant production sector, therefore the gradual improvement of the seed system will enable the increase of local production of agricultural products to improve the economic and social conditions of farmers and rural areas.

This concept of the development of the seed sector in the Republic of Kosovo will be realized to achieve the aforementioned goals and to define a strategic policy for the country in order to improve the seed sector. The concept includes tasks and goals for the improvement of the sector, directions for development and improvement of all parts of the seed chain.

Legislation. The seed sector in the Republic of Kosovo in the legislative aspect has been developed since 2003, when the seed law was approved (Law No. 2003/5), for which there was only one amendment and supplement to the punitive provisions (Law No. 08/L-080) but not in other substantive aspects. The law has been supplemented with administrative instructions from time to time, but which do not meet the current dynamic needs of the seed sector. Also, the current law belongs to the time of temporary self-governing institutions, therefore even its completion with AI currently represents legal vacuums.

We did not cultivate locally hybrids in our market. Farmers use seeds from imports, local production companies (wheat seed) and commercial seed. Based on the data of some

official documents, it appears that the share of seed from import is 7,736 t, the amount which covers about 35,000 ha of cultivated area with wheat, while the seed produced by local companies is about 2,925 t, with which the amount can be cultivated about 13,000 ha, while the rest of the wheat cultivated surface is covered with commercial seed which does not pass any certification or licensing procedure. According to statistics, in 2021, Kosovo exported 546 tons of wheat.

The corn seed is mainly imported, excluding a relatively small area which is cultivated with local populations. Imported corn seeds belong only to hybrids that have high genetic production potential. Likewise, the seeds of other cereals, such as barley and tritcals are imported. Also, a considerable amount of potato seed is imported, while the rest is propagated and used for cultivation by the farmers themselves. Meanwhile, industrial plant seeds are imported.

A significant amount of vegetable crop seeds are imported and then propagated by farmers. Mostly the vegetable seeds that are propagated by the farmers themselves are hybrid seeds, which in the second year lose their productive effect, which means a decline in yield.

Seed Quality Control is intended to be realized for the seeds that will be used for their planting, which will affect the increase in yield in plant production, but also for the evaluation of the quality of the seeds used as food or for other technical purposes, according to the testing methods by the rules of the International Seed Testing Association (ISTA). The institution responsible for seed testing is the Agricultural Institute of Kosovo (KAI) in Peja. The seeds that are subject to testing Value for Cultivation and Use (VCU) are: wheat, corn, barley, triticale and potato, the form of testing for these crops is regulated by Administrative Instructions in accordance with international standards. The certification of seeds in Kosovo is unclear, because this segment is distributed in different departments, while the CUV is carried out at the Kosovo Agricultural Institute, the certification is carried out by the phytosanitary inspectors of the Food and Veterinary Agency (FVA). Phytosanitary inspectors are

general, we do not have a specific inspector only for seed certification. According to international experts, ISTA rules recommend that seed certification be carried out in an institution such as KAI. And for this purpose, phytosanitary inspectors must carry out additional training related to seed certification and be independent as well as without additional duties.

Fragmentation of agricultural lands in Kosovo is quite pronounced, this argument can be observed by referring to the size of the farms in surface area (ha) and the number of farmers expressed in percentage (%) which are officially documented, referring to the sources from the published data from the Department of Economic Analysis and Agricultural Statistics (DEAAS), as well as other sources, such as the organizational units of the MAFRD, the Agricultural Development Agency (ADA) and the Kosovo Agency of Statistics (KAS), it appears that in 2020 the total the utilized area of agricultural land was 420,210 ha with a % distribution as follows: Meadows and pastures 52%, Arable land-fields 43%, Vegetables (in open field and greenhouses as first crop), Gardens and nurseries 2 %, Tree plantations 2% and Vineyard plantations 1%. Regarding the size of the farm, taking into account the area of arable land - fields, 35% of the area is in farms with a size of 5 to less than 10 ha, 21% of the area in farms of 2 to less than 5 ha , 16% of the area in farms with a size of 1 to less than 2 ha and the rest of the area is in other sizes. As for the number of farms, 91% of them have an area of less than 5 ha, while these farms cover 46% of the total area of arable land - fields. As a result, farmers' interest in quality seeds is low, and as a result, as seen from the data on seed import and production, as well as the cultivated areas with wheat, more than 40% of the wheat seed is commercial, which results in low yield per unit area and extensive continuation of production. The situation with corn hybrids is better, because despite fragmentation, farmers use hybrid seed which absolutely comes from imports.

Seed producers in Kosovo, there are two companies licensed for the production of wheat seed, which import the basic seed (B), while from it they produce the seed of the first category (C1) and the second category (C2), which they sell locally country, but they can also export it. Despite the production capacity of wheat seed by local companies, the

amount produced covers about 16% of the wheat cultivation areas. The potato seed is produced by a local company, but due to its propagation characteristics, the quantities produced are based on the requirements of the cooperative farmers. We have neither licensed producers of corn seed nor other seeds.

Genetic seed enhancers in our country, according to the data, there are no local Varieties or hybrids offered to farmers. The lack of local seed Varieties or hybrids means absolute dependence on the import of seeds.

Advisory Service is organized within the Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development (MAFRD) and at the municipal level, but which rather has an organizational role, through which all information related to the role and importance of quality seeds should be disseminated are in the List of Kosovo Seeds, their production potential and cultivation technologies. Due to the limited capacities of advisory service personnel and the lack of inter-institutional cooperation, the dissemination of information to farmers about seeds in our country is limited.

Development of institutions and seed companies is an important component which would aim to complete the chain of assurance and safety of the seed for local needs. In this aspect, the role of institutions such as: MAFRD, DAPT, KAI, FVA, Customs, Seed Production Companies and Faculties of Agriculture, is key in the advancement of the seed sector in Kosovo.

The cooperation of the aforementioned institutions is not at a satisfactory level.

Plant production

Grains

In 2021, 124,477 ha were cultivated with grains in Kosovo, or 237 ha less compared to 2020. In the areas with grains, wheat culture dominates with 64.2% or 79,970 ha of the total area cultivated with grains. Cultivation trends with the wheat crop have no significant changes per area. About 48,000 ha were cultivated with quality and certified seed, while commercial seed was used on the other surface.

The corn crop in 2021 had an increase in area by 0.1% compared to 2020 or 39,710 ha, as well as other cereals had an increase in the cultivation area as seen in the following table. The cultivation of corn is mainly realized by hybrid seed (F1) which is entirely imported, while several tens of hectares may have been cultivated with autochthonous seeds. Whereas, other cereals are mainly cultivated with imported seeds and in some cases such as barley culture, the surfaces are contracted in advance and the barley production requirements also provide the seed.

Table 1: Grains area, production and yield, 2017-2021

Culture	2017	2018	2019	2020	2021	Difference 2021/2020 in %
Area	ha					
Grain	120,746	123,869	124,199	124,714	124,477	-0.2
Wheat	80,519	81,123	80,273	80,473	79,970	-0.6
Corn	35,951	38,453	39,441	39,684	39,710	0.1
Barley	1,605	1,948	1,954	1,982	2,060	3.9
Rye	318	434	420	425	555	30.7
Oat	2,320	1,797	1,975	2,009	2,030	1.1
Other cereals Grain	33	113	136	141	153	8.4
Production	t					
Grain	477,880	441,757	459,404	529,112	504,371	-4.7
Wheat	320,136	280,616	284,999	341,818	322,018	-5.8
Corn	147,200	151,921	163,930	175,180	170,393	-2.7
Barley	4,687	5,124	5,159	5,764	5,610	-2.7
Rye	866	1,049	1,010	1,153	1,409	22.2
Oat	4,862	2,751	3,954	4,769	4,500	-5.7
Other cereals Grain	129	296	352	427	441	3.3
Yield	t/ha					
Wheat	3.98	3.46	3.55	4.25	4.03	-5.2
Corn	4.09	3.95	4.16	4.41	4.29	-2.8
Barley	2.92	2.63	2.64	2.91	2.72	-6.3
Rye	2.72	2.41	2.41	2.71	2.54	-6.5
Oat	2.10	1.53	2.00	2.37	2.22	-6.6
Other cereals Grain	3.87	2.62	2.59	3.03	2.89	-4.7

Source: KAS – Survey of agricultural economies ('17,'18,'19,'20,'21)

The total domestic wheat production was 322,018 tons, which covers 69.6% of domestic needs. Most of the grain was used for human consumption and the rest was sold and used for animal feed. The value of local wheat production was €64.4 million, while the trade balance continues to be negative, and its value has increased due to the increase in prices in the international market but also because the imported amount of wheat and wheat products has increased in 2021.

In 2021, the average per capita consumption of wheat, including wheat-containing products that have been converted into wheat through conversion coefficients, was 207 kg.

Table 2: Supply balance for wheat seed, 2017-2021

	Unit	2017	2018	2019	2020	2021
Surface with grain	ha	120,746	123,869	124,199	124,714	124,477
Surface with wheat	ha	80,519	81,123	80,273	80,473	79,970
Share of wheat	%	66.7	65.5	64.6	64.5	64.2
Yield	t/ha	4.0	3.5	3.6	4.2	4.0
Production	t	320,136	280,616	284,999	341,818	322,018
Import of wheat seed	t	7,850	6,535	5,288	8,724	7,736
Export of wheat seed	t	328	130	75	298	546

Source: KAS - Survey of agricultural economies ('17,'18,'19,'20,'21); ASK - Foreign Trade Statistics; calculations by DEAAS - MAFRD

Clarification: For all trade data (export and import), the year presented in the table includes the period July-December of that year and January-June of the following year; p.e - means product equivalents, i.e. any product containing wheat converted into wheat; *Import of wheat and wheat equivalents and export of wheat and wheat equivalents, means the export or import of the amount of wheat as well as all other products containing wheat that are converted into wheat through conversion coefficients.

In 2021, 39,684 ha or 31.9% of the total area planted with corn were cultivated with corn. With the produced quantity of 170,393 tons, Kosovo covers 78% of its needs, where the greater part is used as animal feed. To meet general needs, corn is also imported, and the trade balance continues to remain negative in the amount of € 15.6 million, which deepened due to higher prices in 2021, despite the fact that the amount imported was lower compared to 2020. Average consumption per capita for corn, including products containing corn in 2021 it was 44 kg.

From the statistical data, Kosovo exports corn seed, but according to the data on the registration of seed producers, we do not have any licensed and certified hybrid seed producer or multiplier.

Table 19: Balance of supply with corn seed, 2017-2021

	Unit	2017	2018	2019	2020	2021
Surface with grain	ha	120,746	123,869	124,199	124,714	124,477
Surface with wheat	ha	35,951	38,453	39,441	39,684	39,710
Share of wheat	%	29.8	31.0	31.8	31.8	31.9
Yield	t/ha	4.09	3.95	4.16	4.41	4.29
Production	t	147,200	151,921	163,930	175,180	170,393
Import of wheat seed	t	661	589	635	571	521
Export of wheat seed	t	91	28	81	157	54

Source: KAS - Survey of agricultural economies ('17,'18,'19,'20,'21); ASK - Foreign Trade Statistics; calculations by DEAAS - MAFRD

Clarification: For all trade data (export and import), the year presented in the table includes the period July-December of that year and January-June of the following year; p.e - means product equivalents, i.e. any product containing wheat converted into wheat; *Import of wheat and wheat equivalents and export of wheat and wheat equivalents, means the export or import of the amount of wheat as well as all other products containing wheat that are converted into wheat through conversion coefficients.

Vegetables

Vegetable crops have special characteristics compared to the grains cultivated in Kosovo, their cultivation environments and propagation methods. Vegetable seeds, with the exception of potatoes, are not subject to field tests, but only phytosanitary and laboratory tests.

The areas with vegetables in Kosovo cultivated in open fields, in greenhouses and in gardens are calculated to be a total of 19,399 ha during the year 2021. The crops that make up the largest part of this area are: potato (3,854 ha), pepper (3,146 ha), pumpkin (2,612 ha), beans (2,914 ha), onion (1,369 ha), watermelon (1,309 ha), cabbage (923 ha), corn squash (918 ha), tomato (800 ha), melon (321 ha), cucumber (305 ha) and other vegetable crops which share a smaller area compared to the crops presented above.

If the difference between 2020 and 2021 is analyzed, in the areas with vegetable crops, it can be observed that almost all crops have recorded a slight increase in the area, except for cucumber, tomato and garlic, which have recorded a decrease in the area. Seen in the general aspect, the total area with vegetables has increased by 0.8%, compared to 2020.

Table 3: Surface with vegetables, 2017 - 2021

Crop	2017	2018	2019	2020	2021	Difference 2021/2020 in %
Area	ha					

Vegetable	19,643	17,886	18,911	19,243	19,399	0.8
Potato	4,290	3,606	3,688	3,771	3,854	2.2
Tomato	862	757	794	815	800	-1.8
Black eggplant	8	6	8	7	8	11.7
Pepper	3,035	3,038	3,108	3,134	3,146	0.4
Pumpkin	2,270	2,255	2,502	2,577	2,612	1.4
Corns squash	684	810	898	913	918	0.5
Cucumber	305	273	304	313	305	-2.7
Watermelon	1,201	1,182	1,216	1,303	1,309	0.4
Melon	388	298	313	318	321	0.9
Cabbage	917	832	906	918	923	0.5
Cauliflower	47	46	53	50	52	3.8
Spinach	161	160	197	150	154	2.8
Salad	92	78	88	79	82	3.7
Red beet	-	9	9	7	7	2.1
Radish	-	5	5	5	5	2.7
Parsley	10	11	11	11	12	8.9
Leek	73	72	75	76	78	2.7
Onions	1,465	1,185	1,354	1,367	1,369	0.1
Garlic	138	146	234	264	263	-0.6
Legume	3,406	2,845	2,888	2,904	2,914	0.3
Peas	99	55	67	68	69	1.6
Other legumes	54	69	42	43	46	5.4
Carrots	107	112	121	126	129	2.6
Other vegetables	32	37	29	22	23	5.3

Source: KAS - Survey of agricultural economies ('17,'18,'19,'20,'21)

Table 4: Vegetable production, 2017 - 2021

Crops	2017	2018	2019	2020	2021	Difference 2021/2020 in %
Production	t					
Vegetable	358,394	265,420	300,559	290,555	282,734	-2.7

Potato	118,250	68,790	73,816	74,508	73,984	-0.7
Tomato	24,698	22,639	22,466	20,242	19,163	-5.3
Black Eggplant	204	107	155	137	144	5.0
Pepper	62,934	49,907	59,404	53,889	52,381	-2.8
Pumpkin	25,564	20,208	23,050	22,535	22,326	-0.9
Corn	16,220	18,376	21,570	21,712	20,896	-3.8
Squash						
Cucumber	10,204	7,009	9,173	9,055	8,480	-6.4
Watermelon	28,740	22,918	25,209	26,324	25,971	-1.3
Melon	6,113	4,141	4,409	4,335	4,103	-5.3
Cabbage	25,184	21,997	25,259	24,850	24,123	-2.9
Cauliflower	911	725	1,004	905	885	-2.2
Spinach	1,546	1,348	2,053	1,452	1,408	-3.1
Salad	1,186	683	835	677	635	-6.2
Red beet	-	73	80	56	51	-8.8
Radish	-	39	52	49	45	-7.1
Parsley	143	87	125	123	130	5.7
Leek	1,671	1,303	1,440	1,425	1,398	-1.9
Onions	22,436	16,317	19,879	18,859	17,792	-5.7
Garlic	971	873	1,628	1,588	1,471	-7.4
Legume	8,687	5,688	6,713	5,708	5,349	-6.3
Peas	348	146	169	152	138	-9.5
Other Legumes	219	254	139	126	116	-8.3
Carrots	1,838	1,493	1,703	1,694	1,585	-6.4
Other Vegetables	326	298	227	155	162	4.2

Source: KAS - Survey of agricultural economies ('17,'18,'19,'20,'21)

Regarding the yield of vegetables for the year 2021, compared to the previous year, a decrease in yield is observed in all crops, the same situation is also present in the production, where compared to the year 2020, and the level of production is lower. These changes in yield have come as a result of changing climatic conditions (drought and hail).

Table 5: Vegetable yield, 2017 - 2021

Crops	2017	2018	2019	2020	2021	Difference in 2021/2020 %
Yield	t / ha					
Potato	27.56	19.08	20.01	19.76	19.20	-2.8
Tomato	28.67	29.90	28.29	24.84	23.95	-3.5
Black eggplant	26.32	16.90	19.19	18.44	17.34	-6.0
pepper	20.74	16.43	19.11	17.19	16.65	-3.2
Pumpkin	11.26	8.96	9.21	8.74	8.55	-2.3
Corn	23.71	22.70	24.01	23.77	22.76	-4.3
Squash						
Cucumber	33.50	25.66	30.20	28.91	27.82	-3.8
Watermelon	23.93	19.38	20.73	20.20	19.84	-1.8
Melon	15.77	13.92	14.08	13.64	12.80	-6.2
Cabbage	27.46	26.44	27.88	27.07	26.13	-3.4
Cauliflower	19.19	15.93	18.84	18.00	16.96	-5.8
Spinach	9.59	8.44	10.41	9.71	9.15	-5.7
Salad	12.82	8.79	9.47	8.58	7.76	-9.6
Red beet	-	8.43	8.99	7.97	7.13	-10.6
Radish	-	8.32	10.52	10.07	9.11	-9.5
Parsley	14.21	8.15	11.20	10.95	10.63	-2.9
Leek	23.05	18.00	19.29	18.82	17.97	-4.5
Onions	15.32	13.77	14.68	13.80	13.00	-5.8
Garlic	7.04	5.97	6.97	6.00	5.59	-6.9
Legume	2.55	2.00	2.32	1.97	1.84	-6.6
Peas	3.52	2.64	2.52	2.23	1.99	-11.0
Other legumes	4.02	3.67	3.27	2.91	2.53	-13.0
Carrots	17.21	13.35	14.09	13.46	12.28	-8.8
Other Vegetables	10.23	8.12	7.79	7.05	6.98	-1.1

Source: KAS - Survey of agricultural economies ('17,'18,'19,'20,'21)

In the total area planted with vegetables of 19,399 ha for 2021, the area with tomatoes participates with 4.1%. The area and production of tomatoes have decreased in 2021, compared to the previous year by 1.8%, while production by 5.3%, thus covering a total of 50.8% of consumption

needs. The rest is covered by import with 18,685 tons, while export marks 136 tons. The production value was € 9.6 mil., while the trade balance continues to be negative.

Farm size

The area of arable land used refers to the main area during a year of agricultural production. In 2020, the total utilized area of agricultural land was 420,210 ha, of this area the total arable land was 186,389 ha or 44%, where 103,723 agricultural economies are included.

Size of economies by area of arable land, 2020

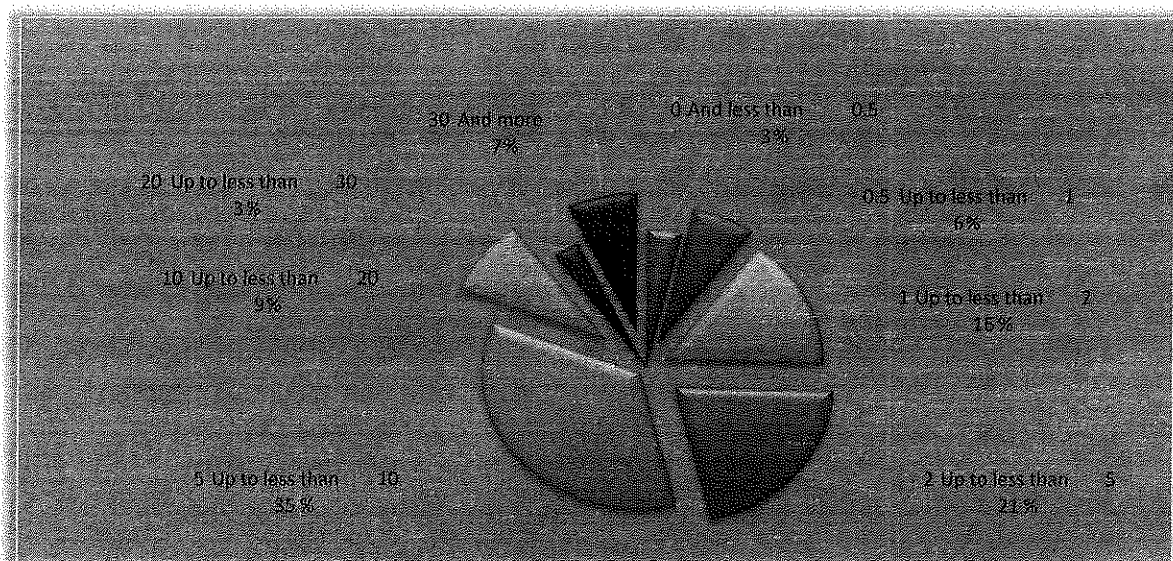
Farm size	area (ha)	Share (%)	No. of Agricultural Economies	Share (%)
0 and less than 0.5	6,453	3.5	31,290	30.2
0.5 to less than 1	11,999	6.4	17,560	16.9
1 to less than 2	29,005	15.6	22,560	21.8
2 to less than 5	38,665	20.7	23,383	22.5
5 to less than 10	64,819	34.8	7,063	6.8
10 to less than 20	16,800	9.0	1,429	1.4
20 to less than 30	5,255	2.8	240	0.2
30 and more	13,393	7.2	198	0.2
Total*	186,389	100%	103,723	100%

Source: KAS - Survey of agricultural economies 2020

* AEs of northern municipalities are not included

In Kosovo, the size of the farm from 5 to less than 10 ha represents 35% of the total area of arable land - fields, followed by the size of farms from 2 to less than 5 ha (21%), the size of 1 to less than 2 ha (16%), and other sizes with less participation where the size with the smallest surface is that of 0 to less than 0.5 ha.

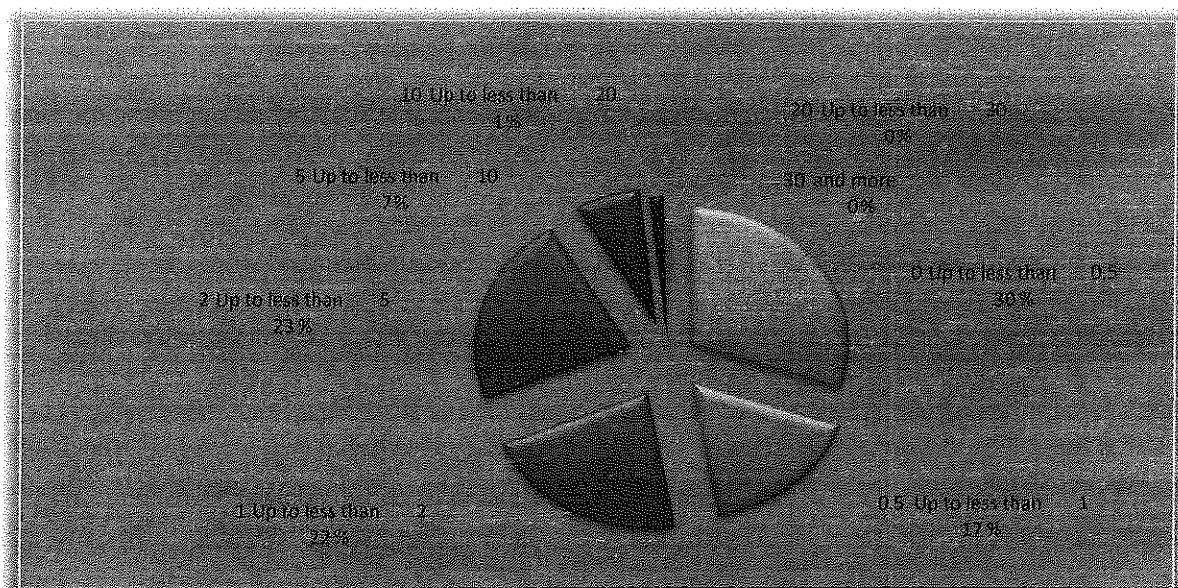
Farm size by area 2020, in %

Source: KAS - Survey of agricultural economies 2020

The largest number of agricultural economies in Kosovo mainly own farms, which in terms of size are dominated by farms with a small surface area. Thus farms with a size of 0 to less than 0.5 ha own 30% of agricultural economies, followed by a size of 2 to less than 5 ha (23%), a size of 1 to less than 2 ha (22%), and groups others that have smaller participation. The smallest number of agricultural economies or 0.2% had farms with a size of 20 to less than 30 ha, and 30 and more ha are represented by only 0.2% of agricultural economies.

Number of agricultural economies by farm size 2020, (%)

Source: KAS - Survey of agricultural economies 202

Relevant policy documents, laws and by-laws

Policy document, law or by-law	Link to the policy or planning document via the Internet or to the legal acts in the Official Gazette	State institution(s) responsible for implementation	Role and duties of the Institution(s)
Agriculture and Rural Development Strategy 2022-2028	https://www.MAFRD-ks.net/repository/docs/STRATEGJIA_20222028_FINAL_ALB_Web_Noprint_me_04.07.2022.pdf	MAFRD	The vision of ARDS 2022 - 2028 is the development of the competitive and innovative agro-rural sector based on knowledge, technology and modern standards, offering high quality products to the internal market, the region and the

			EU, as well as sustainable development of natural resources and the environment, providing economic activities and employment opportunities, social inclusion and quality of life for residents in rural areas.
LAW No. 2003/5 KOSOVO LAW ON SEEDS	https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2430	MAFRD	Drafting of seed policies and legislation and implementation of the Law.
LAW NO. 08/L-080 AMENDING AND SUPPLEMENTING LAW No. 2003/5 OF KOSOVO FOR SEEDS	https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2430	MAFRD	Drafting of seed policies and legislation and implementation of the Law
LAW NO. 03/L-029 ON AGRICULTURAL INSPECTION	https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2609	MAFRD	Overseeing implementation of the Law on Seeds
ADMINISTRATIVE INSTRUCTIONS	https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=41142	MAFRD	Setting taxes for the licensing of entities that deal with

<p>ON No. 05/2021 for the amendment and completion of the administrative instruction No. 08/2009 for setting the tax for registration of subjects, testing of varieties for CPV and printing of labels for cereal seeds.</p>			<p>testing varieties for Cultivating Production Value - CPV and printing labels for cereal seeds.</p>
<p>ADMINISTRATIVE INSTRUCTION NO. 01/2009 ON PACKAGING AND LABELING OF CERTIFIED SEED</p>	<p>https://gzk.rks.gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=7676</p>	<p>MAFRD</p>	<p>It defines the criteria of packaging and labelling of seeds that are used for multiplication and marketing and that are packaged and labelled according to the scheme of the Economic Organization for Cooperation and Development - OECD.</p>
<p>ADMINISTRATIVE INSTRUCTION</p>	<p>https://gzk.rks.gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2430</p>	<p>MAFRD FVA</p>	<p>Defining procedures to be applied for the field inspection of wheat,</p>

<p>ON NO. 26/2008 On the field inspections of white cereals.</p>			<p>barley and oat crops sown for seed.</p>
<p>ADMINISTRATIVE INSTRUCTION NO. 13/2008 on the recognition and acceptance of maize hybrids.</p>	<p>https://gzk.rks.gov.net/ActDetail.aspx?ActID=7579</p>	<p>MAFRD KAI</p>	<p>The way of researching corn hybrids in test fields and laboratories, statistical processing of data with the aim of recognition and acceptance of foreign hybrids in the Allowed List of Kosovo is defined.</p> <p>With the research of hybrids in test fields and laboratories, the cultivation and user value of hybrids is determined, such as: yield, grain moisture, resistance to diseases and pests.</p>
<p>ADMINISTRATIVE INSTRUCTION NO. 26/2008 On the field inspections of white cereals.</p>	<p>https://gzk.rks.gov.net/ActDetail.aspx?ActID=7575</p>	<p>MAFRD KAI</p>	<p>The method of researching Varieties of white grain wheat, barley, rye, triticale and oats in the test fields and laboratories, processing statistical data for</p>

			<p>the purpose of recognition and acceptance of foreign Varieties in the Kosovo Seeds List of is defined.</p> <p>With the research of the Varieties in the test fields and laboratories, the cultivation and user value - CUV of the Varieties is determined, such as: yield, grain moisture, resistance to diseases and pests</p>
<p>ADMINISTRATIVE INSTRUCTION NO. 12/2008 on testing of the Value of Cultivation and using-VCU of Potato varieties.</p>	<p>https://gzk.rks.gov.net/ActDetail.aspx?ActID=7576</p>	<p>MAFRD KAI</p>	<p>The method of researching potato varieties in test fields and laboratories, processing statistical data with the aim of recognition and acceptance of varieties in the Permitted Seeds List of Kosovo is defined.</p> <p>With the research of the Varieties in the test fields and laboratories, the cultivation and user</p>

			value -VCU of the varieties is determined, such as: yield of tubers, number of tubers per plant, resistance to diseases and pests, etc.
ADMINISTRATIVE INSTRUCTION MA - NO. 06/2007 on pricing fees of phytosanitary control services.	https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=7481	MAFRD FVA KAI	Phytosanitary control price services, performed by Phytosanitary Inspectors and laboratory analyses performed at the Kosovo Agricultural Institute in Peja, at the Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development are determined. In order to issue phytosanitary certificates for import and export of goods, inspection fees must be paid.
ADMINISTRATIVE INSTRUCTION MA - NO. 18/2006 on Trading Vegetable Seeds.	https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=7410	MAFRD	The qualities of vegetable seeds related to marketing are regulated such as: analytical purity, germination capacity and their health.

<p>ADMINISTRATIVE INSTRUCTION No. 04/2003 On Seeds Marketing in Kosovo.</p>	<p>https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=7185</p>	<p>MAFRD FVA KAI</p>	<p>Issues related to the marketing of seeds that meet quality standards in terms of variety, analytical purity, germination ability and health are regulated.</p>
<p>ADMINISTRATIVE INSTRUCTION No. 2003/05 On registration and licensing of seeds and their application in Kosovo.</p>	<p>https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=7186</p>	<p>MAFRD</p>	<p>Regulates the issue of registration of producers, traders, packers and processors of seeds. This Administrative Instruction also deals with the licensing of inspectors for agriculture crops.</p>
<p>ADMINISTRATIVE INSTRUCTION No. 2003/06 on Seed Potato Marketing in Kosovo.</p>	<p>https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=7187</p>	<p>MAFRD</p>	<p>Trading with potato seeds, official examination, packaging, certification and sampling as well as measures to prevent the spread of diseases or pests of potato seeds are regulated. In addition, this Administrative Instruction in its programs also defines the minimum conditions that</p>

			potato seed must meet in terms of quality, certification and official labelling of potato seed.
ADMINISTRATIVE INSTRUCTION No. 2003/10 on the Approval of Import and Trade of seeds that is not in the variety list of Kosovo.	https://gzk.rks.gov.net/ActDetail.aspx?ActID=7180	MAFRD	<p>In order to mitigate the lack of wheat seed in the Kosovo market - as a result of the drought that reigned in Kosovo during the summer of 2003, for which the yields of wheat production were low and in order to create more favourable conditions for Kosova farmers for planting planned areas of agricultural land with wheat, this Administrative Instruction allows the importation of wheat seeds produced and packaged outside Kosovo even in cases where:</p> <p>(a) The wheat seed is not in the List of Varieties of Kosovo, but it is in the List of neighbouring countries,</p> <p>(b) Wheat seed is imported from countries that are not members of the OECD, such as</p>

			Macedonia and Albania.
--	--	--	------------------------

Main problem, causes and effects

Problem tree, showing the main problem, its causes and effects

Effects	<p><u>Rules are not enforced properly - Rules are incomplete</u></p> <p>For the quality of imported, locally produced and marketed seeds :</p> <ul style="list-style-type: none"> • Failure to define standards (state criteria) for various agronomic parameters for seeds intended for their production or processing; • Changing the criteria for the years of testing Varieties or hybrids which will be tested for the cultivation and user value (CUV); • Lack of continuous control for varieties or hybrids that are registered in the List of Seeds and imported for the next ten years; • Incomplete control of uncertified local seeds produced by unauthorized operators; • Failure to harmonize the criteria between the number of inspectors and the number of areas for seed certification, according to the practices of EU countries; • Impossibility of covering the surfaces with field inspections in the plots of seed production companies in Kosovo; • Lack of results in the experimental areas of Post-control which are an inseparable link of the seed certification process according to EU standards; • Non-adjustment of criteria related to measures against natural or legal persons who act in violation of the Law on Seeds.
Main problem	<p>Advancing the legal infrastructure for seeds in harmony with that of the EU</p>
Causes	<p><u>The rules are not enforced properly :</u> Incomplete implementation of legislation on seeds</p> <ul style="list-style-type: none"> • Improper quality of seeds; • Low agricultural yields;

- Inadequate seeds for agricultural crops;
- Use of commercial seed;
- Non-implementation of sanctions by the courts.

Rules are incomplete

Amendments in seed legislation

- Current Law on Seeds (Law no. 2003/5) was developed in 2003 at the time of the temporary self-governing institutions. Since that time, there has been only one change and completion of the punitive provisions (Law No. 08/L-080), while from time to time it has been supplemented with administrative instructions, but which do not meet the current dynamic needs of the seed sector.

Shortcomings in the current legal framework on seeds

- Legal absence of defining standards (state criteria) for various agronomic parameters for seeds intended for their production or processing;
- Legal absence for the definition of a main state mechanism (National Referent Institution), for Testing and Certification of Seeds, which in this case in Kosovo should be the Kosovo Agricultural Institute (KAI);
- Legal absence for the determination of the third year of testing for CUV of varieties or hybrids, which during the two previous years of testing have not exceeded the values of standard-comparative varieties or hybrids;
- Legal absence of regulation and clarification of powers for the institution responsible for seed certification, which is currently distributed in three different institutions (MAFRD, FVA and KAI), and not according to the practices of EU countries;
- Absence of the law for determining the criteria related to the authorizations of production companies and seed representative companies;
- Legal absence for the formation of the Complaints Commission that will examine the complaints of parties dissatisfied with the decisions of the Seed List Commission;

	<ul style="list-style-type: none"> • Absence of law for determining the powers of the Seed List Commission and the Complaints Commission; • Absence of legal criteria for the quantity of seeds aimed at their research and testing; • Legal absence of defining the deadline for reporting the results obtained from the CUV tests carried out by the KAI; • Legal absence defining the deadline for drafting decisions for the varieties or hybrids accepted in the Seed List of the Republic of Kosovo from the day of the recommendations by the Seed List Commission.
--	--

Causes:

Inadequate seed quality

The use of low-quality seeds for planting is one of the factors that has an impact on achieving low yields in plant production, but also on the quality of their final products, whether for food or for other technical purposes. Seed quality assessments in our country are carried out by the institution responsible for seed testing, which in this case is the Kosovo Agricultural Institute (KAI) in Peja. The tests that are carried out are for the cultivation and user value (CUV), mainly for wheat, corn, barley, triticale and potato crops, but laboratory tests are also carried out for other types of agricultural plants. Some of the testing criteria are not regulated in the Law on Friars, but in the meantime they have been regulated and supplemented by administrative instructions (UA) in accordance with international standards. However, even after the adjustment of the testing criteria with administrative instructions, legal vacuums have been observed, mainly in the lack of setting standards (state criteria), for various agronomic parameters for seeds that are intended for their production or processing. Failure to define state standards or criteria for agronomic parameters creates opportunities for importing and trading poor quality seeds in our country. Also, in the administrative instructions for seed testing, a legal vacuum has been observed in the criteria of the years of testing varieties or hybrids that will be tested for cultivation and user value (CUV), which aim to register

them in the Kosovo Seed List. It should be noted that the legal vacuum in the years of testing has been observed mainly in cases where varieties or hybrids which in the first year of testing give results above the required standards and in the second year give results below the required standards, in these cases the year should be recommended the third test which will be decisive for the registration of a variety or hybrid in the Kosovo Seed List.

Low agricultural yields

In recent years in our country, most farms have saved seeds from their harvests, especially for cereals but also other agricultural crops. Over time, such seeds may lose their genetic production potential, which means reduced yields, poor seed quality and increased opportunities for the spread of diseases. To address these problems, competent authorities or Advisory Services should encourage the use of certified seeds through their explanations and recommendations to farmers. Seed processing and preparation for marketing is one of the most important steps in ensuring seed quality. The possibility to produce seeds of various agricultural crops in Kosovo is real, but this sector is currently operating with limited and insufficient capacities. In order to ensure a regular supply of high quality seeds, it is necessary to create varieties or hybrids with high quantitative and qualitative genetic potential. Therefore, for this purpose, motivation and support should be given to subjects or individuals who are engaged in the production of quality seeds. Currently, two seed production companies operate in Kosovo, which mainly produce wheat seed, but they cannot cover our market. The lack of coverage of the market with quality seeds produced in our country depends on a number of factors, such as: financial and technical difficulties of seed production companies in Kosovo, large import of seeds from countries in the region, low seed prices imported, incomplete control in the prevention of unauthorized seed producers, etc. Gathering all the above-mentioned factors, serious problems are created in our country in the development of the sector of the production of quality seeds, which are the key factor for increasing the yield at the country level. To encourage seed producers who are really capable of producing high quality seeds is to create and implement a seed certification system based on international

standards, which would affect the gradual reduction of seed use low quality and support for certified seeds. In the near future, the Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development (MAFRD) will legally support the creation of agricultural cooperatives and local seed companies in order to produce and sell seeds in accordance with international standards, a key step for the diversification of quality seed industry in the Republic of Kosovo.

Inadequate seeds for agricultural crops

In this case, it should be noted that inadequate seeds of agricultural crops result from the lack of continuous control of varieties or hybrids which are registered in the Permitted List of Seeds and imported for the following ten years. By seeds not adequate for agricultural crops, it should be meant the authenticity of the imported seed in relation to the seeds of the varieties or hybrids that are in the Permitted List of Seeds. This can be achieved through cooperation between seed certifying inspectors and the Kosovo Agricultural Institute as responsible-professional mechanisms that are in charge of seed quality control. In this case, it should be noted that the seed certification process in Kosovo is unclear, because this segment is distributed in different departments, while the tests for cultivation and user value (CUV) are carried out at the Kosovo Agricultural Institute, field certification is carried out by phytosanitary inspectors of the Food and Veterinary Agency (FVA), while certificates are issued by MAFRD. Also, it should be noted that phytosanitary inspectors are general who also perform inspections of other products, then the non-harmonization of the criteria between the number of inspectors and the number of surfaces for seed certification, which reflects the impossibility of covering surfaces with field inspections in plots of seed production companies in Kosovo. Also, the lack of results of the experimental areas of the Post-control which are an inseparable link of the seed certification process in the EU countries, while in our country it is currently not yet regulated in the Law on Seed. According to international experts, ISTA rules recommend that seed certification be carried out by an institution such as the Kosovo Agricultural Institute. And for this purpose, phytosanitary inspectors must carry

out additional training related to seed certification and be independent in their professional work in the function of seed monitoring and certification in our country.

Use of commercial seed

Without the possibility of covering the market with certified local seed, the import of low-quality seeds, high seed prices and uncertified local seeds produced by unauthorized operators, are the key factors that our farmers are forced to save the seed of own from their harvests which they use for planting. This seed produced by the farmers themselves, which is not subject to the certification process, is called commercial seed, and therefore its use in high quantities at the country level is one of the main elements that have an impact on achieving low yields in plant production. Also, it should be noted that in our country the seeds of varieties or hybrids that are currently included in the Permitted Seeds List of Kosovo have the right to be marketed for ten (10) years, and which are no longer subject to any testing or certification process. This may be one of the reasons for the poor quality control of the seed market in our country. Therefore, proper maintenance of the seed certification system can play an important role in overcoming this situation.

Not implementing sanctions by the courts

Registration of natural and legal persons who are officially engaged in the seed trade and bringing to justice those who engage in illegal activities will reduce the volume of low-quality and dubious seeds on the market. For this reason, stricter controls on the seed market should be implemented by the Food and Veterinary Agency in cooperation with the Kosovo Agricultural Institute, which operates within the Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development.

Effects:

Failure to set standards (state criteria)

The lack of state criteria for various agronomic parameters for seeds that are intended for their production or processing creates space for allowing and trading poor quality seeds, at the same time it presents a problem for the institutions responsible for testing and monitoring seeds because they are legally it prevents you from stopping poor quality

seeds that can circulate in our market, and then be used either by farmers or in the processing industry, and finally the products obtained from them are consumed by the population.

Changing the criterion for years of testing

Setting the criteria for the third year (3), for the testing of cultivars or hybrids which will be tested for Cultivation and Use Value (CUV), in certain cases is necessary, because in the current legislation it is specifically regulated two (2) years of testing for CUV, but there are frequent cases when a variety or hybrid during two years of testing gives different results compared to the values of standard varieties or hybrids, which means that one year they give higher values than the standards, while in the next year lower, and in this case the third year of testing is preferred, which will be decisive for allowing or not allowing a variety or hybrid in the Seed List of the Republic of Kosovo.

Lack of continuous control of varieties or hybrids

After the completion of the testing procedures, varieties or hybrids which are registered in the List of Seeds of the Republic of Kosovo, have the right to import and trade them for the following ten years without being subjected to their further testing, with the exception of varieties which are multiplied by seed production companies which will be obliged to undergo Post-Control testing. However, the lack of continuous monitoring and testing of imported seeds in our country creates opportunities for the misuse of the names of varieties or hybrids which actually pass their tests and are registered in the Seed List, while poor-quality seeds circulate on their behalf.

Incomplete control of non-certified local seeds

The use of commercial seeds in our country is mainly related to the production of seeds by unauthorized operators who illegally and without legal powers produce seeds outside the quality standards, and then the same are used for planting by our farmers, while the effect theirs is giving low yields in poor quality plant production.

Failure to harmonize the criteria between the number of inspectors and the number of areas

The harmonization of the number of inspectors for seed certification according to the planted areas is a key element for monitoring the seeds produced in our country, because according to the practices of EU countries, an inspector for seed certification must first be specifically trained for his work, he must also determine the number of surfaces that he will be able to monitor in different periods according to the practices mentioned above by the EU countries.

Impossibility of covering areas with field inspections

The limited number of seed inspectors creates the impossibility of carrying out inspections on seed cultivation areas, as well as making field evaluations impossible in different periods during the vegetation. This issue is related to the harmonization (standardization) of the number of inspectors and areas for monitoring in the plots of seed production companies in our country.

Lack of results of experimental areas of ex post control

Experimental areas are an inseparable link of the seed certification process according to EU standards. Regarding this case, it should be noted that the seed certification process in Kosovo is distributed among three institutions (MAFRD, FVA and KAI). The Ministry issues the certificate, the Food and Veterinary Agency performs the field certification, while the laboratory certification is performed at the Agricultural Institute of Kosovo. As for the experimental areas of the ex post control, they are still not officially realized in Kosovo due to legal deficiencies related to the process of seed certification, and that under normal conditions and according to the recommendations of an international expert, they should be realized in the Kosovo Agricultural Institute, while their results should serve the Phytosanitary Inspectorate or specifically inspectors for seed certification.

Not adjusting the criteria related to the measures against natural or legal persons who act in violation with the Law on Seed.

In the absence of rigorous measures against physical or legal persons who act in contravention of the law on seeds, there are opportunities for seeds produced by unauthorized operators in our market, as well as for the import and sale of poor quality seeds which are they may not be in the List of Seeds of the Republic of Kosovo. Therefore, in order to avoid these situations, it must be foreseen that the legal measures are regulated by the Law and in case of non-compliance by natural or legal persons, and then the same must be punished according to the criteria defined in the Law on Seed in Kosovo.

Interested party – (updated after precise definition of causes and effects)

Overview of stakeholders based on problem definition

Name of interested party	The cause(s) to which the party is related	Effect/s to which the party is attached	The way in which the party is related to this cause(s) or effect(s).
Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development	Inadequate seed quality Registration of natural and legal persons who are officially engaged in the seed trade and bringing to justice those who engage in illegal activities will reduce the volume of low-quality and dubious seeds on the market	The legal deficiency in setting the standards (state criteria) for various agronomic parameters for seeds intended for their production or processing Failure to regulate the criteria related to the measures against natural or legal persons who act in violation of the Law on Seed	MAFRD- is responsible for the drafting of policies and legislation related to the process of seed control and safety, as well as the definition of inter-institutional competences for seed testing and certification.
Food and Veterinary Agency	Seeds not suitable for agricultural crops	Lack of continuous control of varieties or hybrids which are registered in the	FVA- is responsible for the implementation of policies and legislation

	Use of commercial seed.	<p>List of Seeds and imported for the following ten years.</p> <p>Incomplete control of uncertified local seeds produced by unauthorized operators.</p> <p>Non-harmonization of the criteria between the number of inspectors and the number of areas for seed certification, according to the practices of EU countries.</p> <p>The impossibility of covering the surfaces with field inspections in the plots of seed production companies in Kosovo.</p>	drafted by MAFRD, in function of the general control and monitoring of the seed safety process at the country level.
Kosovo Agricultural Institute	<p>Inadequate seed quality.</p> <p>Low agricultural yields</p> <p>The process of seed certification in Kosovo is unclear, because this segment is distributed in</p>	<p>Failure to define standards (state criteria) for various agronomic parameters for seeds intended for their production or processing.</p> <p>Changing the criteria for the years of testing cultivars or hybrids which will be tested for cultivation and user value (CUV).</p> <p>The lack of results of experimental fields of Post-control which are an inseparable link of the process of certification of</p>	KAI- is responsible for carrying out field and laboratory testing of seeds, at the service of MAFRD, FVA, but also other parties that may be from state or private institutions.

	<p>different departments, while the tests for cultivation and user value (CUV) are carried out at the Agricultural Institute of Kosovo, field certification is carried out by the phytosanitary inspectors of the Food and Veterinary Agency (FVA), while certificates are issued by MAFRD.</p>	<p>seeds according to EU standards.</p>	
--	---	---	--

Practices of countries in the region regarding the use of seeds

Example of the Republic of Italy

Rules for the production, marketing and trading of seed products pursuant to Article 11 of the law dated October 4, 2019, no. 117, for the adaptation of national legislation to the provisions of regulation (EU) 2016/2031 and regulation (EU) 2017/625. This decree (LEGISLATIVE DECREE February 2, 2021, n. 20.) regulates the production for trading purposes and the trading of seed products by rearranging, through coordination and integration, the relevant regulatory provisions in a single text. In Article 2 of this Decree, in points 1 and 2, it talks about the competent national authorities. While through six (6) chapters in different articles, the issues of registration of varieties, control and certifications, conditions for decisions on the market, shipments and bans on seed trading, equivalence with third countries, as well as administrative sanctions and rules are regulated financial. The aforementioned chapters with articles are presented as follows:

- Chapter II tells about REGISTERS OF VARIETIES in Articles 7 to 16.

- Chapter III- CONTROLS AND CERTIFICATIONS, from Article 17 to 30.
- Chapter IV- CONDITIONS FOR DECISION IN THE MARKET, from Article 31 to 42.
- Chapter V - EXPORTS AND PROHIBITIONS OF THE TRADE OF SEEDS, from Article 43 to 46.
- Chapter VII - THIRD COUNTRY EQUIVALENCE, from Article 74 to 79.
- Chapter VIII - ADMINISTRATIVE SANCTIONS AND FINANCIAL REGULATIONS, from Article 80 to 83.

Also, through the appendices, some criteria are regulated, such as: List of species included in this decree (Appendix I, Article 4), List of species for which mandatory variety registers are created (Appendix II, points A ,B and C), Definition of the maximum weight of a lot, as well as the list of species in points: A, B, C, D, E, F, G and H, for the allowed amount of seeds (Appendix IV), Packaging small (Appendix V), as well as the conditions that the seeds must meet (Appendix VI), it talks about different parameters of the seeds and the conditions that must be met, such as: analytical purity of the seeds (%), germination (%) and moisture (%), for seeds of different species represented through different points (A, B, C, D, E, F, G and H)

Example of the Republic of Croatia

Based on the law NN 110/2021 (13/10/2021) LAW ON SEEDS, PLANTING MATERIAL AND RECOGNITION OF AGRICULTURAL PLANT VARIETIES, which regulates the production, placing on the market and import of agricultural reproductive material of certain groups of plants, the production of seeds from agricultural economies, recognition of varieties of agricultural plants, registration of varieties of agricultural plants in lists of varieties, maintenance of agricultural products, varieties of plants, competences of individual bodies in the work of this law and the regulations approved on the basis of this the law, inspection supervision, as well as other matters of importance for the implementation of the unified system of agricultural seed production and seedling production. In this Law from Chapters II to V and from Articles 4 to 33, it talks about competent bodies, professional programs, advisory bodies, the national program for the conservation and sustainable use of plant genetic resources, registers of suppliers and

samplers of agricultural reproductive material, registration in the registers of suppliers and samplers of agricultural reproductive material, Conditions for registration in the registers of suppliers and samplers of agricultural reproductive material, Register of authorized and reference laboratories for quality control of agricultural reproductive material, Seed production, Seed processing, Quality of seed, Packaging, Sealing and labelling of seeds, Repackaging, Issuance of seed certificates, Official supervision, Implementation of official supervision, Recognition of seed culture, Placement of seeds on the market, Trade of seeds, Post-control of seeds, Import of seeds. Also, this Law regulates the REGISTRATION OF VARIETIES IN THE LIST OF VARIETIES - List of varieties from Article 53 to Article 71, as well as ADMINISTRATIVE AND INSPECTION SUPERVISION from Article 73 to Article 82, while punitive measures - Fines are regulated from Article 83 to 85.

Example of the Czech Republic

The proposal that the Czech Law on Seed has been evaluated within the framework of the practices of how EU countries have regulated the issue of institutional competences by law, in this case the Central Institute for Agricultural Inspections and Testing in the Czech Republic, which in recent years has carried out an excellent cooperation with the Agricultural Institute of Kosovo, specifically with the National Reference Laboratory for Seed Quality.

With the continuous cooperation between the two above-mentioned institutions, different experiences have been exchanged in terms of knowledge about the use of standards for seed testing and their comparisons with the methods that are applied in Kosovo, which are also carried out according to the protocols from the ISTA standards. While in this period that we are in, within the framework of the preparation of the Concept Document for Seeds, the shortcomings that we have in the current Law on Seed in relation to the Czech Law on Seed have been directly compared and identified. All these identified legal deficiencies will be presented in this Concept Document on Seeds, which are mainly related to the criteria for the quality of seeds imported or produced in

our country, as well as the needs for clarification of institutional competences, will be presented.

Once again, it should be reiterated that the proposal regarding the Institution (National Reference) for Quality Testing (field and laboratory) and Seed Certification, which should be within the Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development (MAFRD), is based on the "power and reference" that the Czech Institute has in the Law on Seed, related to laboratory testing, testing for Cultivating and Use Value, ex post control and Certification of Seeds. Based on the case of the Law on Seeds of the Czech Republic as a reference, it means that the Seed Testing Laboratory, which operates within the framework of the Kosovo Agricultural Institute (KAI), should be the National Reference Laboratory for the Republic of Kosovo. Some of the evaluated points that are taken as a reference from the Czech Seed Law, are proposed and based on **Act no. 219/2003 Kol., (Law on the circulation of seeds and seedlings of cultivated plants)**. **Section 36**, Inspection of varieties and hybrids after registration in the list of seeds (**Act no. 2019/2003 - Section 36**), the point concerning cancellation of registration (**Act no. 2019/2003 - Section 37**). In the point about the role and composition of the seeds commission, a point should be added that foresees the proposing and appointing authority of the composition of the seeds commission (**Act no. 2019/2003 - Section 31**), as well as foreseeing the decision of registration (**Act no. 2019/2003 - Section 32**), as well as the decision to cancel the list of seeds (**Act no. 2019/2003 - Section 37**)

Example of the Republic of Albania

Albania was taken as an example of a country from the region, which through Law No. 10416, dated 7.4.2011, for Planting and Propagation Material (Amended by Law No. 67/2013, dated 14.2.2013), meanwhile (Amended by Law No. 105/2015, dated 1.10.2015) of the Republic of Albania. In this Law, several points have been identified which we have presented in Concept Document as legal deficiencies, which can be used as references for our country. The duties of the supplier, as seed producers, are regulated in Article 11, points 1 to 8 and various sub-items that carry out the activity of production of

planting and multiplying plant material defined in this Law, for licenses, authorizations and permits in Republic of Albania. Regarding the seed certification process, Article 14, point 1, the State Agency of Seeds and Saplings is the body responsible for the certification of planting and propagating plant material. Article 14, point 3, Procedures and criteria for carrying out certification for specific species is defined by the decision of the Council of Ministers on the proposal of the Minister. In CHAPTER V - IMPORT OF SEEDING AND PLANT PROPAGATION MATERIAL, special articles regulate the import procedures of seeds and other plant propagation materials.

In CHAPTER VI - VARIETIES REGISTRATION PROCEDURES IN THE NATIONAL CATALOG, Articles 32 and 33 talk about Cultivation and Use Value (CUV) and variety testing. Article 35 talks about Registration of the variety in the National Catalogue, while in Article 36, Deregistration of the variety from the National Catalogue, Paragraph 1, Point c, when it is observed that the variety is not preserved and maintained for Uniformity and Stability by the responsible person and has lost Values for Cultivation and Use, and Point ç, when the data submitted by the applicant turns out to be falsified, while in Paragraph 3, the procedures for de-registration of varieties from the National Catalogue are determined by Administrative Instruction from the Minister. Article 53, Administrative Misdemeanours for Violations, and Article 54, for Sanctions - For the administrative offenses provided for in Article 53 of the Law, the Inspectorate provides penalties for the violations provided for in specific points that are specified.

Chapter 2: Objectives

Relevant objectives of the Government

<p>Overall policy objective – Advancing seed policies in agricultural production to ensure economic prosperity of the country</p>	
<p>Strategic objective: Ensuring and securing quality seeds for agricultural production.</p> <p>Specific objectives:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Improving phytosanitary control of seed quality according to international standards (ISTA, UPOV, OECD); • Determining the institution responsible for seed certification, performing seed testing for Cultivation and Use Value (CUV), Distinctiveness, Uniformity and Stability (DUS) and Post-control in accordance with UPOV and ISTA standards; • Capacity building for the implementation of the Law and inspection of varieties and hybrids after registration in the Kosovo Seed List. • Protecting local farmers from the importation and trading of low-quality seeds and raising awareness of the role and importance of quality seeds. 	<p>- Program of the Government of the Republic of Kosovo 2021-2025 2.10. Agriculture, forestry and rural development 2.10.3 Sustainable management of natural resources (agricultural land, forests and water for irrigation)</p> <p>- National Development Plan, Development goal and strategic goal: -1.9 Building sustainable links between farmers, processors and retailers</p> <p>- Mass Strategy: Meeting the requirements for safe and healthy food.</p> <p>- Activity: Drafting the Concept Document for Seeds.</p> <p>- National Development Strategy 2030 Pillar I – Sustainable Economic Development: Development Goal: Digital, circular and competitive economy: Strategic Goal: 1.9 Building sustainable links between farmers, processors and retailers.</p>
<p>Specific objectives Option 2:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Increasing the budget for the training of phytosanitary inspectors for seed certification; 	<p>Drafted for the needs of this CD</p>

<ul style="list-style-type: none"> • Better inter-institutional coordination between MAFRD, KAI, FVA, Faculty of Agriculture and Veterinary Medicine (FAV), Customs, seed production companies, as well as seed import-trading associations with the aim of harmonizing and advancing policies for the seed sector; • Farmers' awareness through the organization of the campaign and sensitizing of the responsible institutions, on the role of the seed sector. 	
<p>Specific objectives Option 3: Specific objectives:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Improving phytosanitary control of seed quality according to international standards (ISTA, UPOV, OECD); • Determining the institution responsible for seed certification, performing seed testing for Cultivation and Use Value (VKP), Distinctiveness, Uniformity and Stability (DUS) and Post-control in accordance with UPOV and ISTA standards; • Capacity building for the implementation of the Law and the inspection of varieties and hybrids after registration in the Kosovo Seed List. • Protecting local farmers from the importation and trading of low-quality seeds and raising awareness of the role and importance of quality seeds. 	<p>Drafted for the needs of this CD</p>

Chapter 3: Options

In this Concept Document, three options are presented, starting with the description of the current situation without any changes in the implementation of the legal framework in force. While looking at the current situation in the implementation of the legal framework for seeds, we have tried to accommodate the needs for the advancement of the law only through Administrative Instructions, but it seems that the purpose of the objectives is not achieved. Whereas, with the third option, we envisioned the drafting of the new Law on Seed. The need to draft a new Law on Seed is imperative due to the dynamics in the seed sector, as well as to fill the vacuum in the drafting of the law.

3.1: No change option

The first option is to continue to implement the current policy and legal framework for seeds. The Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development would continue with the implementation of the current Law on seeds. However, the implementation of this law in practice is challenging for MAFRD, KAI and FVA, so with the continuation of the option without changes, the presented difficulties will continue.

3.2: Option to improve implementation and execution

This option foresees the addition-amendment of Law No. 2003/5, the Law of Kosovo on Seed, which would eliminate the causes and effects mentioned in the definition of the problem.

The Department for Agricultural Policy and Markets - Plant Production and Irrigation Division, the Kosovo Agricultural Institute, the Food and Veterinary Agency, as well as the Seeds Commission in MAFRD is responsible for supervising the implementation of the Law on Seeds through authorized phytosanitary officials and inspectors.

For the improvement of the Option 2 seed sectors, it is envisaged to undertake the following measures:

- Increasing the budget for the training and professionalization of phytosanitary inspectors for seed certification;
- Better inter-institutional coordination between MAFRD, KAI, FVA, Faculty of Agriculture and Veterinary (FAV), Customs, seed production companies, as well as seed import-trading associations with the aim of harmonizing and advancing policies for the seed sector;
- Farmers' awareness through the organization of the campaign and sensitizing of the responsible institutions, on the role of the seed sector.

3.3: Third option [defined separately for each concept document]

This option foresees drafting of the Draft Law on Seeds, which will eliminate the causes and effects mentioned in the definition of the problem.

New draft law will determine:

- Regulating and determining the standards for seed quality by setting the criteria for different agronomic parameters for seeds that are intended to be used in plant production, or that will be used as products for industrial processing in the Republic of Kosovo;
- MAFRD's necessary requirements to seed producers, regarding the testing criteria for DUS, VKP and Post-control, which must be in accordance with UPOV and ISTA standards;
- Determining the criteria for the Permitted Amount of Seeds for the purpose of their research and testing in the Republic of Kosovo;
- Determining the criteria related to authorizations between production companies and seed representative companies, in which the points of agreement from both parties must be presented, as well as the content of the validity of the authorization with a fixed term, this will be done in order to If the seed production companies are unable to change the representative company within the deadline presented in the preliminary authorization, except in cases where it is observed that the representative company has misused the name of a certain variety or hybrid, then

the seed production company will inform MAFRD- in writing for this case, in order to develop the procedures for the suspension of the right of authorization, despite the deadline it may have;

- Changes to the criteria for the years of testing for varieties or hybrids which will be tested for cultivation and user value (CUV), aimed at their registration in the List of Permitted Seeds in the Republic of Kosovo, in this case it should be noted that the administrative instructions (AI) of the various agricultural crops which are currently in force, have regulated the criteria of the years of testing only for a period of two (2) years, but in certain cases the third year of testing is also required due to different results in relation to the values of standard-comparative varieties or hybrids;
- Continuous monitoring of varieties or hybrids after their registration in the Permitted List of Seeds;
- Establishing commissions, the Commission of the List of Seeds and the Commission of Complaints of Seeds, which in this case are different, the first commission will have members from different stakeholders such as: DAPT, KAI, FVA and associations that deal with seeds, which has the task of evaluating the results of the VKP from the reports of the Kosovo Agricultural Institute, is also responsible for the registration and removal of a cultivar or hybrid from the List of Permitted Seeds, while the commission of second, it will assess the complaints of dissatisfied parties after evaluating the results of the CUV and giving recommendations by the Seeds Commission;
- Determining the deadline for reporting the results obtained from the testing of cultivation and user values (CUV) of different agricultural crops carried out by the Kosovo Agricultural Institute, the deadline should be enough time to reach the end of the laboratory, statistical analyses, as well as drafting the final report for each agricultural crops in particular;

- Determining the deadline for drawing up decisions for varieties or hybrids accepted in the Seed List of the Republic of Kosovo from the day of the recommendations by the Seed List Commission;
- Determination of a responsible State mechanism (National Referent Institution for Testing and Certification of Seeds), which will have the main role for testing, certification and licensing of seeds produced or traded in our country, which in this case would have to be the Kosovo Agricultural Institute (KAI), which operates within the Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development (MAFRD);
- Regulating and clarifying the powers for the institution responsible for seed certification, which is currently distributed in three different institutions (MAFRD, FVA and KAI), while according to the recommendations of experts and the practices of EU countries, the institution responsible for certification of the seeds would have to be the Kosovo Agricultural Institute (KAI), which within this process will also be responsible for the realization of the Post-control experimental fields, which are an inseparable link in the seed certification process;
- Standardization of the number of inspectors with the number of areas for seed certification, according to the practices of the EU countries;
- Increasing control through phytosanitary inspectors at Customs and within the territory of the country regarding uncertified seeds which are produced by unauthorized operators;
- Regulation of criteria related to measures against natural or legal persons who act in violation of the Law on Seeds;
- Necessity of training for seeds which will be carried out in different periods for the professional staff for seeds from the Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development, seed inspectors from the Food and Veterinary Agency, as well as the professional staff of the Agricultural Institute of Kosovo that deal with field and laboratory seed testing;
- Promotion of quality seeds through Advisory Services organized at the central and local level, with the aim of disseminating information about the role and

importance of quality seeds that are in the register of the Kosovo Seed List, as well as knowledge of their production potential and cultivation technologies to increase plant production at the country level.

➤ **EU Seed Directives (English):**

- Council Directive 2002/53/EC of 13 June 2002 on the common catalogue of varieties of agricultural plant species;
- Council Directive 66/401/EEC of 14 June 1966 on the marketing of fodder plant seed;
- Council Directive 66/402/EEC of 14 June 1966 on the marketing of cereal seed;
- Council Directive 2002/56/EC of 13 June 2002 on the marketing of seed potatoes;
- Council Directive 2002/54/EC of 13 June 2002 on the marketing of beet seed;
- Council Directive 2002/57/EC of 13 June 2002 on the marketing of seed of oil and fiber plants;
- Council Directive 2002/55/EC of 13 June 2002 on the marketing of vegetable seed;
- Council Directive 2008/72/EC of 15 July 2008 on the marketing of vegetable propagating and planting material, other than seed;
- Council Directive 98/56/EC of 20 July 1998 on the marketing of propagating material of ornamental plants;
- Council Directive 2008/90/EC of 29 September 2008 on the marketing of fruit plant propagating material and fruit plants intended for fruit production;
- Commission Directive 2008/62/EC of 20 June 2008 providing for certain derogations for acceptance of agricultural landraces and varieties which are naturally adapted to the local and regional conditions and threatened by genetic erosion and for marketing of seed and seed potatoes of those landraces and varieties.

The practices of the countries of the region, which can be applied in the Republic of Kosovo and which will be taken into account during the drafting of the new Law, are:

Practices of the Republic of Italy: Rules for the production, marketing and trading of seed products pursuant to Article 11 of the law dated October 4, 2019, no. 117, for the adaptation of national legislation to the provisions of regulation (EU) 2016/2031 and regulation (EU) 2017/625. This decree (LEGISLATIVE DECREE February 2, 2021, n. 20.) regulates the production for trading purposes and the trading of seed products by rearranging, through coordination and integration, the relevant regulatory provisions in a single text. In Article 2 of this Decree, in points 1 and 2, it talks about the competent national authorities. While through six (6) chapters in different articles, the issues of registration of varieties, control and certifications, conditions for decisions on the market, shipments and bans on seed trading, equivalence with third countries, as well as administrative sanctions and rules are regulated financial. The aforementioned chapters with articles are presented as follows:

- Chapter II talks about REGISTERS OF VARIETIES in Articles 7 to 16.
- Chapter III- CONTROLS AND CERTIFICATIONS, from Article 17 to 30.
- Chapter IV- CONDITIONS FOR DECISION IN THE MARKET, from Article 31 to 42.
- Chapter V - EXPORTS AND PROHIBITIONS OF THE TRADE OF SEEDS, from Article 43 to 46.
- Chapter VII - THIRD COUNTRY EQUIVALENCE, from Article 74 to 79.
- Chapter VIII - ADMINISTRATIVE SANCTIONS AND FINANCIAL REGULATIONS, from Article 80 to 83.

Also, through the appendices, some criteria are regulated, such as: List of species included in this decree (Appendix I, Article 4), List of species for which mandatory variety registers are created (Appendix II, points A ,B and C), Definition of the maximum weight of a lot, as well as the list of species in points: A, B, C, D, E, F, G and H, for the allowed amount of seeds (Appendix IV), Small packaging (Appendix V), as well as the conditions that the seeds must meet (Appendix VI), it talks about different parameters of the seeds and the conditions that must be met, such as: analytical purity of the seeds (%), germination (%) and moisture (%), for seeds of different species represented through different points (A, B, C, D, E, F, G and H)

Practice of the Republic of Croatia: Based on the law NN 110/2021 (13/10/2021), THE LAW ON SEEDS, PLANTING MATERIAL AND RECOGNITION OF AGRICULTURAL PLANT VARIETIES, which regulates the production, placing on the market and import of agricultural reproductive material of certain groups of plants, production of seeds from agricultural economies, recognition of varieties of agricultural plants, registration of varieties of agricultural plants in lists of varieties, maintenance of agricultural products. Plant varieties, the powers of individual bodies in the work of this law and the regulations adopted on the basis of this law, inspection supervision, as well as other matters of importance for the implementation of the unified system of agricultural seed production and seedling production. In this Law, from Chapters II to V and from Articles 4 to 33, it talks about competent bodies, professional programs, advisory bodies, the national program for the conservation and sustainable use of plant genetic resources, registers of suppliers and samplers of agricultural reproductive material, registration in the registers of suppliers and samplers of agricultural reproductive material, Conditions for registration in the registers of suppliers and samplers of agricultural reproductive material, Register of authorized and reference laboratories for quality control of agricultural reproductive material, Seed production, Seed processing, Quality of seed, Packaging, Sealing and Labelling of Seeds, Repackaging, Issuance of seed certificates, Official supervision, Implementation of official supervision, Recognition of seed culture, Placing seeds on the market, Trade of seeds, Post-control of seeds, Import of seeds. Also, this Law regulates the REGISTRATION OF VARIETIES IN THE LIST OF VARIETIES - List of varieties from Article 53 to Article 71, as well as ADMINISTRATIVE AND INSPECTION SUPERVISION from Article 73 to Article 82, while punitive measures - fines are regulated from Article 83 to 85.

Practice of the Czech Republic: Through Act no. 219/2003 Col., for the circulation of seeds and seedlings of cultivated plants and for the amendment of several laws (Law on the circulation of seeds and seedlings), which includes the relevant regulations of the European Union, regulates the circulation of seeds and seedlings of cultivated plants cultivated, registration of varieties of cultivated plant species listed in the list of species

(hereinafter "List of species"), and varieties of ornamental species, supervision of compliance with the obligations of this law to legal and natural persons and fines administrative for their violation. Based on this law (Act no. 219/2003 Kol.), some of the legal deficiencies in some points that we have mentioned above, we can fill them by taking them as references from a state that operates with criteria of EU.

The practice of the Republic of Albania: Based on LAW No. 10 416, dated 7.4.2011 ON PLANT PLANT AND PROPAGAL MATERIAL*, supplemented and amended by Law No. 67/2013, dated 14.2.2013, as well as with the addition and amendment by Law No. 105/2015, dated 1.10.2015, some points are regulated which we can refer to, such as: Duties of the quality supplier of seed producers, in Article 11 items 1 to 8 and several sub-items, which talk about the activity of production of planting and plant propagation material defined in this Law, for licenses, authorizations and permits in the Republic of Albania. Regarding the seed certification process, Article 14, point 1, the State Agency of Seeds and Saplings is the body responsible for the certification of planting and propagating plant material. Article 14, point 3, Procedures and criteria for carrying out certification for specific species are determined by the decision of the Council of Ministers on the proposal of the Minister. Article 36, Deregistration of the variety from the National Catalogue, Paragraph 1, Point c, when it is observed that the variety is not preserved and maintained for Uniformity and Stability by the responsible person and has lost Values for Cultivation and Use, and Point ç, when the data presented by the applicant are found to be falsified, while in Paragraph 3, the procedures for the de-registration of varieties from the National Catalogue are determined by an Administrative Instruction from the Minister. Article 53, Administrative Misdemeanours for Violations, and Article 54, for Sanctions - For the administrative offenses provided for in Article 53 of the Law, the Inspectorate provides penalties for the violations provided for in specific points that are specified.

Chapter 4: Identification and assessment of future impacts

The most significant impacts identified for the impact category

Categories of impacts	Relevant impacts identified
Economic impacts	Impact on access to business finance; Certain (non-quality) products are removed from the market; Certain (quality) products are allowed on the market; New businesses will be created.
Administrative burden	Simplification of obligations for providing information for businesses.
Business	Change in current import flows; Change in current export flows;
Investment	Expectation from companies to invest in new activities; Increase in investments from diaspora; Increase in foreign direct investment.
Competitiveness	Promotion of innovation and research.
Regional economic impacts	Impact on specific business sectors.
General economic development	Impact on future economic growth.
Social impacts	Impact on workforce education and lifelong learning.
Governance	Treating every person equally; Better informing the public about certain issues.
Public health and safety ¹	Impact on people's lives, such as life expectancy or mortality rates; Impact on food quality.
Environmental impacts	Impact on animal health;
Animal welfare	Impact on the quality and safety of animal food.
Animal welfare	Impact on the protection of the option for the principle of equality
Equal treatment ⁴	before the law.
Good administration	The way in which the administration makes decisions is affected (transparency, procedural deadline, right of access to a file, etc.).

ECONOMIC IMPACTS

Impact on access to business finance

With the establishment of these policies or with the amendment of the Seed Law, the aim will be to improve the market with quality seeds, which will undoubtedly have an effect on plant production, better use of the working surfaces of the land, influence on growth and stimulation of to productive farmers, change in the state of farm size and stabilization

¹ When there is an impact on public health and safety, then there are regularly environmental impacts.

of the seed market. With this policy, some agricultural products will be competitive in the market in terms of quality and food safety.

Removal from the market of certain products

Minimizing the circulation and use of low-quality seeds depends on the production and trade of quality seeds and their distribution in the market, which will have an impact on the removal of low-quality seeds from the market and their non-use by producer farmers.

Marketing authorization of certain products

The permission to trade seeds will remain free, in advance subjecting you to the procedures for testing their quality, which must be according to the criteria-standards defined by the Law on Seeds, and their permission for circulation on the market.

Creation of new businesses

The production and marketing of quality seeds can stimulate the interest of certain parties to produce quality seeds, who can be registered as operators (production companies) for the production of seeds, or it can have an impact on increasing the number of farmers who want to be at the service of seed production companies.

Providing information to businesses

Providing information to businesses, regarding all procedures and criteria for registering a cultivar or hybrid in the list of seeds in Kosovo, will be more simplified, informing stakeholders (businesses) through the distribution of information in the form of various electronic sources, including the MAFRD website.

Variability of current import flows

Changing the flow of the current import of seeds will be possible by supporting local seed producers who will be able to supply farmers with quality seeds that give high production and quality, a component that will influence the minimization of farmers' demands for imported seeds.

Variability of current export flows

The support and capacity building of local seed producers in Kosovo is aimed at supplying farmers with quality seeds, covering the market with local seeds, and I will also be able to create space for their export abroad.

Investments of companies in new activities

Currently in Kosovo there are two licensed economic operators for the production of seeds, mainly wheat cultivars seeds which are in the List of Seeds in Kosovo, however the same companies also aim to produce seeds of other agricultural crops. However, it should be noted that the development of other sectors for the production of seeds is closely related to investments in the increase of professional and technical capacities in seed production companies in our country.

Investments from the diaspora

Through the legal process with the drafting of the new Law on Seeds in Kosovo, spaces will be created for the parties who aim to invest in the development of the seed sector in our country, which may also be external operators from the diaspora who will have the possibility of investments in the sector of production and marketing of seeds of various agricultural crops. Investments in the seed sector from the diaspora in our country will have an impact on raising the quality standards for the production and marketing of seeds based on the practices of the different countries of the world from which the investors come.

Direct Foreign investments

Further foreign investments in the seed sector will be possible, because it is currently impossible to cover our market with local seeds, so this situation may encourage foreign seed producing companies to make direct investments either in production or marketing of which in each activity they will carry out will pay taxes in our country, at the same time they will supply farmers with quality seeds.

Promotion of innovation and research

The research and identification of new varieties or hybrids with high quality and suitable in different climatic conditions will be carried out through various field and laboratory tests, as well as opportunities will be created for the promotion of their qualities through advisory services to farmers.

Impact on business sectors

Improving the legal regulations for seeds will create opportunities for the successful development of the seed sector, creating space for businesses that produce and market quality seeds for farmers, which will influence the successful development of businesses in the seed sector.

Impact on future economic growth

Supplying the market with quality seeds will have an impact on economic development at the country level, having an effect on the growth of plant production in our country, initially by changing the well-being of farmers but also of companies that deal with the production and marketing of seeds.

SOCIAL IMPACTS

Impact on education

The development and education of the professional and technical staff will be able to be completed through attending trainings organized by relevant institutions with the aim of preparing professional staff, who will contribute to the development of the seed sector in the future.

Treatment and equality of individuals

Natural or legal persons, who will deal with the production or marketing of seeds, will be equal without gender, ethnic affiliation or religion, respecting the rules that will be defined in the Seed Law of the Republic of Kosovo.

Public information

All interested parties (the public) will be informed of the rules or criteria that will be presented in the new Law on Seeds in Kosovo, which will be presented on the website of the Ministry of Agriculture, Forestry and Development Rural.

Impact on people's lives

Supplying farmers with quality seeds means producing their products with high nutritional value and quality, which undoubtedly have an impact on the healthy nutrition of the population and impact on life expectancy.

Impact on food quality

The products obtained will have an impact on the provision of primary food for the population, and safety which will affect the general public health, which means that it is a national interest in our country.

ENVIRONMENTAL IMPACTS

Impact on animal health

The continuous use of seeds treated with chemical preparations (pesticides) will have an impact on soil and water pollution, as a result of the accumulation of chemical residues which can change the balance of organisms living in the soil.

Impact on the quality and safety of animal food

The improvement and management of the seed control system in the market means the provision of quality seeds from which healthy plant products with high nutritional value will be obtained, which will have a direct impact on improving the health of animals but also products produced by them.

FUNDAMENTAL RIGHTS

Principle and equality

Legal guarantees and social provisions will ensure equal rights for all parties.

Impact on fundamental rights and good governance

With the improvement of this policy, administrative procedures will be more transparent, excessive bureaucratic procedures will be eliminated and procedural deadlines for the resolution of cases will be determined.

Chapter 4.1: Challenges with data collection

Impact of data on the drafting of the Concept Document (data collection)

While drafting of the Concept Document for seeds, we were served with data from the Department of Economic Analysis and Agricultural Statistics, the last Agriculture Census of 2019, 2020 and 2021 from the Kosovo Statistics Agency and the 2021 Green Report.

Since securing data from the field of agriculture is carried out with difficulty, especially as a survey where about 4 to 5% of the total number of households in Kosovo are included within the year, while registration of agriculture is carried out every 10 years, we can say that these data do not meet the requirements for more detailed and accurate analysis. With this low percentage, the existing data cannot represent the real situation of agricultural households.

The Kosovo Agency of Statistics is the most authorized data generator, where every year it carries out the survey for agricultural households with the random selection method, including about 4-6% of the existing agricultural households. While, every 10 years it is planned to organize the registration of agriculture.

The data of the Agricultural Census report on land use, which are carried out every 10 years, include the registration of all land use variables of family economies, such as:

surfaces, structure of agricultural crops, yields, agro technical measures such as irrigation and treatment with fertilizers and pesticides, etc. Whereas, although the data of the surveys are carried out every year, due to the low percentage of the inclusion of agricultural economies in the survey, we cannot say that they are representative.

The Agricultural Registration, which is carried out in cooperation between MAFRD and KAS, remains the most reliable source of data on land use and the use of agricultural inputs.

Chapter 5: Communication and consultation

Summary of communication and consultation activities carried out for a concept document

Consultation process aims:						
Main purpose	Target group	Activity	Communication/information	Indicative deadline	Required budget	Responsible person
- [Provide information here];						
- [When the CD is sent for public consultation, the budget column should be deleted];						
- [When the KD is sent for public consultation, the heading of the column 'Indicative Deadline' should be changed to 'Time Limit'].						
Consultation on problem definition	All interested parties	First public meeting	Notification sent via official email	26.04.2023	MAFRD	Bali Lestrani
Preliminary Interministerial consultation	The relevant institutions according to Article 7 of the Government's Rules and Procedure	Sending draft CD	Through official e-mail			
Public consultation	Relevant institutions, interested parties	Publication of the draft CD on the public consultation portal	Publication on the MAFRD website and Facebook account and notification to the local media			

Summary of public activities on Concept Document

1. Initial organization with interested parties 26.04.2023, invitations to participate were sent to the following institutions: MAFRD, KAI, FVA, Faculties of Agriculture, Customs, Seed Production Companies, as well as Seed Import-Trade Associations.

While, the following institutions have responded to the invitation to participate: the Association of the Kosovo Chamber of Commerce for Agricultural Inputs, the Kosovo Millers Association, the seed production company "Agroelita", the seed production company " Koal Seeds", the Kosovo Agricultural Institute (KAI).

The working group presented to the participants the beginning of the work of the Concept Document, which aims to create a policy for the better management and control of seeds in general, which are produced or traded from abroad in Kosovo. During the meeting with the interested parties, it was recommended that all their proposals be forwarded through their e-mail addresses.

2. Preliminary inter-ministerial consultations from: 10.10.2023 – 30.10.2023

3. Publication on the online platform from: 31.10.2023 – 20.11.2023

The announcement of this on the social network Fcb of MAFRD, and with this also the drafting of the announcement (news) for the website of MAFRD and the media.

All media releases related to the topic of the concept paper will be attached via links to this concept.

Chapter 6: Comparing Options

- If the current situation does not change, the importation, trading and use of low-quality seeds will continue, and as a result, the average production per unit of area will be low.
- Low average production for agricultural crops that are cultivated through agronomic seeds, affects low economic income with the effect of reducing the interest of farmers in the cultivation of agricultural crops, and also increases the dependence on imported products.

Chapter 6.1: Implementation plans for the different options

In order to fulfil the obligations arising from the Law on Seeds and to address some of the causes of the problem, **Option 2** foresees:

- Increasing the budget for the training and professionalization of phytosanitary inspectors for seed certification;
- Better inter-institutional coordination between MAFRD, KAI, FVA, Faculty of Agriculture and Veterinary (FAV), Customs, seed production companies, as well as seed import-trading associations in order to harmonize and advance policies for the seed sector;
- Farmers' awareness through the organization of the campaign and sensitizing of the responsible institutions, on the role of the seed sector.

Implementation plan for **Option 2**

IMPLEMENTATION PLAN OF OPTION 2								
Policy purpose	The use of quality seeds as an agronomic resource and general good based on the principles of sustainable development for agricultural production to ensure economic prosperity.							Expected cost value
Strategic objective	Ensuring and securing quality seeds for agricultural production.							
	Product, activities, year and responsible organization/ department							
Specific Objective No. 1 Capacity building for the implementation of the Law	Product 1.1	Better institutional coordination between the central level (MAFRD, KAI, FVA and other relevant institutions)						
		Year 1	Year 2	Year 3	Year 4	Year 5	Responsible institution/ department	
	Activity 1.1.1 Better inter-institutional coordination between MAFRD, KAI, FVA, Faculty of Agriculture and Veterinary	X	X	X	X	X	MAFRD DAPT / KAI/FVA etc.	

		(FVA), Customs, seed production companies, as well as seed import- trading associations in order to harmonize and advance policies for the seeds sector.							
	Product 1.2	5 trainings of MAFRD staff and 5 of KAI professional staff							
		Activity 1.2.1 Professional training of staff at MAFRD, KAI.	X	X	X	X	X		
		Activity 1.2.2 Organization of the first and second training.		X				MAFRD DAPT/ KAI	
		Activity 1.2.3 Organization of the third, fourth and fifth training.			X			MAFRD DAPT / KAI	

Specific Objective No. 2 Farmers' awareness of the importance of quality seeds.	Product 2.1	Better institutional coordination between the central level and stakeholders							
		Activity 2.1.1 Organization of the campaign and sensitization of the institutions responsible for the role of the seed sector.	X	X	X	X	X	MAFRD DAPT / KAI	
Specific Objective No.3 Training and professionalization of phytosanitary inspectors for seed certification.	Product 3.1	5 trainings for seed certification inspectors							
		Activity 3.1.1 Training for the certification of locally produced seeds.		X	X			MAFRD FVA / KAI	
		Activity 3.1.2 Organization of the first and second training.						MAFRD FVA / KAI	
		Activity 3.1.3 Organization of the third, fourth and fifth training						MAFRD FVA / KAI	

Implementation plan for the Option 3

IMPLEMENTATION PLAN FOR OPTION 3								
Policy purpose	The use of quality seeds as an agronomic resource and general good, based on the principles of sustainable development for agricultural production to ensure economic prosperity.							
Strategic objective	Ensuring and securing quality seeds for agricultural production.							
Specific objective1: Improving phytosanitary control of seed quality according to international standards (ISTA, UPOV, OECD)	Product 1.1	Law on Seeds drafted						Responsible Institution/Department
			2024	2025	2026	2027	2028	
		Activity 1.1 Drafting the Law	X					
			X				MAFRD / DAPT	
	Product 1.2	Determination of State Criteria for Seed Quality in Kosovo						
		Activity 1.2.1 Regulating and determining the standards for seed quality, setting the criteria for different agronomic parameters for seeds that are intended to be used in plant production, or that will be used as products for industrial processing in the Republic of Kosovo.		X				MAFRD/DAPT/ KAI/FVA
Activity 1.2.2 The necessary requirements of MAFRD to seed producers, regarding the testing criteria for			X	X	X	X	MAFRD/DAPT/ KAI/FVA	

	DUS, CUV and ex post-control, which must be in accordance with UPOV and ISTA standards.					
	Activity 1.2.3 Determining the criteria for the Permitted Amount of Seeds for the purpose of their research and testing in the Republic of Kosovo.		X			MAFRD/DAPT/ KAI/FVA
	Activity 1.2.4 Determining the criteria related to the authorizations between the production companies and representative-importing companies of the seeds.		X			MAFRD/FVA
Product 1.3	Changes to the criteria for the years of testing for varieties or hybrids that will be tested for cultivation and user value (CUV).					
	Activity 1.3.1 Variations of CUV testing periods with at least two years of stable results comparable to standard cultivars or hybrids, in test periods of up to 3 years.		X			MAFRD/KAI

	<p>Activity 1.3.2 Continuous monitoring of varieties or hybrids after their registration in the Permitted List of Seeds.</p>		X	X	X	X	MAFRD/FVA/KAI
Product 1.4	Role and composition of the two Seed Commissions in Kosovo						
	<p>Activity 1.4.1 Formation of the Seed Commission, which through its recommendations enables the registration or removal of varieties or hybrids from the Kosovo Seed List.</p>		X		X		MAFRD/ DAPT/ KAI/ FAV/ Associations dealing with seeds.
	<p>Activity 1.4.2 Formation of the Committee for the Evaluation of Complaints, which will deal with the cases of complaints of dissatisfied parties after evaluating the results of the CUV and giving recommendations from the Seeds Commission.</p>		X		X		MAFRD/KAI/FAV
Product 1.5	Determining the deadlines for reporting the results of the CUV, and preparing decisions for the registration of varieties or hybrids in the Kosovo Seed List						
	<p>Activity 1.5.1 Determining the deadlines for reporting the results of the VUC, and preparing decisions for the registration of</p>		X				MAFRD/KAI

		varieties or hybrids in the Kosovo Seed List						
		Activity 1.5.2 Determining the deadlines for reporting the results of the VKP, and preparing decisions for the registration of varieties or hybrids in the Kosovo Seed List		X				MAFRD/DAPT
Specific objective 2: Determining the institution responsible for seed certification, performing seed testing for Cultivating and Use Value (CUV), Distinctiveness, Uniformity and Stability (DUS), and Post-control in accordance with UPOV and ISTA standards.	Product 2.1	Determination of the National Referent Institution for Seed Testing and Certification in Kosovo						
		Activity 2.1.1 The determination of a responsible state mechanism, which will have the main role for testing, certification and licensing of seeds produced or marketed in our country, which in this case should be KAI.		X				
	Product 2.2	Clarification of powers to the responsible institution regarding the seed certification process						
Activity 2.2.1 Regulation of legal powers for the responsible institution that will carry out the entire Seed Certification process, including the experimental areas of ex Post-control.			X	X				MAFRD/KAI/FVA
Specific objective3:	Product 3.1	Increasing the safety of seeds through phytosanitary inspectors in the territory of the Republic of Kosovo						

Capacity building for the implementation of the Law and the inspection of varieties and hybrids after registration in the Kosovo Seed List.	Activity 3.1.1 Standardization of the number of inspectors with the number of areas for seed certification, according to the practices of EU countries.		X				MAFRD/FVA
	Activity 3.1.2 Increasing control through phytosanitary inspectors at Customs and within the territory of the country regarding uncertified seeds that are produced by unauthorized operators.		X				MAFRD/FVA
	Activity 3.1.3 Regulation of criteria related to measures against natural or legal persons who act in violation of the Law on Seeds.		X				MAFRD/DAPT/FVA
	Product 3.2	Capacity building for professional staff					
	Activity 3.2.1 Organization of the first and second training.		X	X			MAFRD/FVA
	Activity 3.2.2 Organization of training of the third, fourth and fifth.			X	X	X	MAFRD/FVA
	Activity 3.2.3 Organization of the first and second training.		X	X			MAFRD/KAI

		Activity 3.2.4 Organization of training of the third, fourth and fifth.			X	X	X	MAFRD/KAI
Specific objective 4:	Product 4.1	The campaign to promote quality seeds and their role in crop production						
Protecting local farmers from the importation and trading of low-quality seeds and raising awareness of the role and importance of quality seeds.		Activity 4.1.1 Promotion of quality seeds through Advisory Services organized at the central and local level, with the aim of distributing information related to the role and importance of quality seeds that are in the register of the Kosovo Seed List, as well as knowledge of their production potential and technologies of cultivation to increase plant production at the country level.			X	X	X	X

Chapter 6.2: Comparison table with the three options

[Give a brief narrative overview of the three options. Also, state the option chosen and the main reasons why it was chosen].

Comparison of options

Comparison method:			
Relevant positive impacts	Option 1: No change	Option 2: Improving implementation and execution.	Option 3:
		Increasing the budget for the training and professionalization of phytosanitary inspectors for seed certification;	Improving phytosanitary control of seed quality according to international standards (ISTA, UPOV, OECD);
		Better inter-institutional coordination between MAFRD, KAI, FVA, Faculty of Agriculture and Veterinary (FAV), Customs, seed production companies, as well as seed import-trading associations in order to harmonize and advance policies for the seeds sector;	Determining the institution responsible for seed certification, performing seed testing for Cultivation and Use Value (CUV), Distinctiveness, Uniformity and Stability (DUS), and Post-control in accordance with UPOV and ISTA standards;
		Professional training of staff in MAFRD, KAI, FVA, etc.;	Capacity building for the implementation of the Law and inspection of varieties and hybrids after registration in the Kosovo Seed List;
		Raising the awareness of farmers through the organization of the campaign and sensitizing the responsible institutions on the role of the seed sector.	Protecting local farmers from the importation and trading of low-quality seeds and raising awareness of the role and importance of quality seeds.

Relevant adverse impacts									
Relevant costs									
Assessment of the expected budget impact	Year 1	Year 2	Year 3	Year 1	Year 2	Year 3	Year 1	Year 2	Year 3
Conclusion									

Chapter 7: Conclusions and next steps

Option 3 foresees the drafting of the Draft Law on Seeds, which will eliminate the causes and effects mentioned in the definition of the problem.

New draft law will define:

- Regulating and determining the standards for seed quality, setting the criteria for different agronomic parameters for seeds that are intended to be used in plant production, or that will be used as products for industrial processing in the Republic of Kosovo;
- MAFRD's necessary requirements to seed producers, regarding the testing criteria for DUS, CUV and Post-control, which must be in accordance with UPOV and ISTA standards;
- Determining the criteria for the Permitted Amount of Seeds for the purpose of their research and testing in the Republic of Kosovo;
- Determining the criteria related to authorizations between production companies and seed representative companies, in which the points of agreement from both parties must be presented, as well as the content of the validity of the authorization with a fixed term, this will be done in order to If the seed producing companies are unable to change the representative company within the deadline presented in the preliminary authorization, except in cases where it is observed that the

representative company has misused the name of a certain variety or hybrid, then the seed producing company will inform MAFRD -in writing for this case, in order to develop the procedures for the suspension of the right of authorization, despite the deadline that may have;

- Changes to the criteria for the years of testing for varieties or hybrids that will be tested for Cultivation and User Value (CUV), aimed at their registration in the List of Permitted Seeds in the Republic of Kosovo, in this case it should be noted that the administrative instructions (UA), of the various agricultural crops which are currently in force, have regulated the criteria of the years of testing only for a period of two (2) years, but in certain cases the third year of testing is also required due to different results in relation to the values of standard-comparative varieties or hybrids;
- Continuous monitoring of varieties or hybrids after their registration in the Permitted List of Seeds;
- Formation of commissions, the Commission of the List of Seeds and the Commission of Complaints on Seeds, which in this case are different, the first commission will have members from different stakeholders such as: DAPT, KAI, FAV and associations that deal with seeds, which has the task of evaluating the results of the CUV from the reports of the Agricultural Institute of Kosovo, is also responsible for the registration and removal of a cultivar or hybrid from the Permitted List of Seeds, while the commission of second, it will assess the complaints of dissatisfied parties after evaluating the results of the CUV and giving recommendations by the Seeds Commission;
- Determining the deadline for reporting the results obtained from the tests of cultivation and user values (CUV), of different agricultural crops carried out by the Agricultural Institute of Kosovo, the deadline should be enough time to reach the end of the laboratory, statistical analysis , as well as drafting the final report for each specific agricultural crop;
- Determination of the deadline for drawing up decisions for the varieties or hybrids accepted in the Seed List of the Republic of Kosovo from the day of the recommendations by the Seed List Commission;
- Determination of a responsible state mechanism (National Referent Institution for Testing and Certification of Seeds), which will have the main role for testing, certification and licensing of seeds produced or marketed in our country, which in this case would have to the Kosovo Agricultural Institute (KAI), which operates within the Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development (MAFRD);
- Regulating and clarifying the powers for the institution responsible for seed certification, which is currently distributed in three different institutions (MAFRD,

FVA and KAI), while according to the recommendations of experts and the practices of EU countries, the institution responsible for certification of seeds would have to be the Agricultural Institute of Kosovo (KAI), which within this process will also be responsible for the realization of experimental areas of Post-control which are an inseparable link in the seed certification process;

- Standardization of the number of inspectors with the number of areas for seed certification, according to the practices of the EU countries;
- Increasing control through phytosanitary inspectors at Customs and within the territory of the country regarding uncertified seeds that are produced by unauthorized operators;
- Regulation of criteria related to measures against natural or legal persons who act in violation of the Law on Seeds;
- Necessity of training for seeds which will be carried out in different periods for the professional staff for seeds from the Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development, seed inspectors from the Food and Veterinary Agency, as well as the professional staff of the Agricultural Institute of Kosovo, dealing with field and laboratory seed testing;
- Promotion of quality seeds through Advisory Services organized at the central and local level, with the aim of disseminating information about the role and importance of quality seeds that are in the register of the Kosovo Seed List, as well as knowledge of their production potential and cultivation technologies to increase plant production at the country level.

Appendix 1: Economic impact Assessment Form

Category of economic impacts	Main impact	Is this impact expected to occur?		Number of organizations, companies and/or individuals affected	Expected benefit or cost impact	Preferred level of analysis
		Yes	No			
Work places ²	Will the current number of jobs increase?	Yes	No	High/Low	High/Low	Low
	Will the current number of jobs be reduced?		No			
	Will it affect the level of payment?	Yes		Low		
Doing business	Will it affect the ease of finding a job?	Yes		Low		
	Will it affect access to business finance?	Yes				
	Will certain products be withdrawn from the market?	Yes				
	Will certain products be allowed on the market?	Yes				
	Will businesses be forced to close?		No			
Administrative burden	Will new businesses be created?	Yes				
	Will businesses be forced to fulfil the obligations of providing new information?	Yes		Low		
	Have the obligations of providing information for businesses been simplified?	Yes				
Trade	Are current import flows expected to change?	Yes				

² When it affects jobs, there will also be social impacts.

	Are current export flows expected to change?	Yes				
Transportation	Will there be an effect on the way passengers and/or goods are transported?		No			
	Will there be any difference in the time required to transport passengers and/or goods?		No			
Investment	Are companies expected to invest in new activities?	Yes				
	Are companies expected to cancel or postpone investments?		No			
	Will investments from the diaspora increase?	Yes				
	Will investments from the diaspora decrease?		No			
	Will foreign direct investment increase?	Yes				
Competitiveness	Will foreign direct investment decrease?		No			
	Will the price of business products, such as electricity, increase?		No			
	Will the price of business inputs, such as electricity, decrease?		No			
	Are innovation and research likely to be promoted?	Yes				
	Is innovation and research likely to be hindered?		No			
Impact on SMEs	Are the affected companies mainly SMEs?		No			
Pricing and competition	Will the number of goods and services available to business or consumers increase?		No			

	Will the number of goods and services available to business or consumers decrease?		No			
	Will the prices of existing goods and services increase?		No			
	Will the prices of existing goods and services decrease?		No			
Regional economic impacts	Will any particular business sector be affected?	Yes				
	Is this sector concentrated in a certain region?		No			
General economic development	Will future economic growth be affected?	Yes				
	Could it have any effect on the inflation rate?		No			

Appendix 2: Social Impact Assessment Form

Category of economic impacts	Main impact	Is this impact expected to occur?		Number of organizations, companies and/or individuals affected	Expected benefit or cost impact	Preferred level of analysis
		Yes	No			
Work places ³	Will the current number of jobs increase?	Yes	No	High/Low	High/Low	
	Will the current number of jobs be reduced?		No			
	Are jobs in a particular business sector affected?	Yes		Low		
	Will there be any impact on the level of payment?	Yes		Low		

³ When it affects jobs, there will also be economic impacts.

	Will it have an impact on the ease of finding a job?	Yes		Low	
Regional social impacts Work conditions	Are social influences concentrated in a particular region or city?		No		
	Are workers' rights affected?		No		
	Are standards for working in hazardous conditions provided for or repealed?		No		
	Will it have an impact on the way of developing the social dialogue between employees and employers?		No		
Social inclusion	Will it have an impact on poverty?	Yes		Low	
	Is access to social protection schemes affected?	Yes		Low	
	Will the price of basic goods and services change?		No		
Education	Will it have an impact on the financing or organization of social protection schemes?		No		
	Will it have an impact on primary education?		No		
	Will it have an impact on secondary education?	Yes		Low	
	Will it affect higher education?	Yes		Low	
	Will there be an impact on vocational training?	Yes		Low	
	Will it have an impact on worker education and lifelong learning?	Yes			

	Will it have an impact on the organization or structure of the education system?	No			
	Will it have an impact on academic freedom and self-governance?	No			
	Does the option affect cultural diversity?	No			
	Does the option affect the funding of cultural organizations?	No			
	Does the option affect opportunities for people to benefit from or participate in cultural activities?	No			
	Does the option affect the preservation of cultural heritage?	No			
	Does the option affect citizens' abilities to participate in the democratic process?	No			
	Is everyone treated equally?	Yes			
	Will the public be better informed about certain issues?	Yes			
	Does the option affect the way political parties work?	No			
	Will there be any impact on civil society?	No			
	Will it have any effect on people's lives, such as life expectancy or mortality rates?	Yes			
	Will it affect the quality of the food?	Yes			
	Will health risk increase or decrease due to harmful substances?	Yes		Reducing	
Culture					
Governance					
Public health and safety ⁴					

⁴ When there is an impact on public health and safety, then there are regularly environmental impacts.

	Will there be health effects due to changes in noise levels or air, water and/ or soil quality?		No				
	Will there be health effects due to changes in energy use?		No				
	Will there be health effects due to changes in waste disposal?		No				
	Will there be an impact on people's lifestyles, such as levels of interest in sport, changes in nutrition, or changes in tobacco or alcohol use?		No				
	Are there particular groups that face much higher risks than others (defined by factors such as age, gender, disability, social group or region)?		No				
Crime and security	Does it affect the likelihood that criminals will be caught?		No				
	Is potential profit affected by crime?		No				
	Does it affect corruption levels?		No				
	Is law enforcement capacity affected?		No				
	Does it have any effect on the rights and safety of crime victims?		No				

Appendix 3: Environmental Impact Assessment Form

Category of economic impacts	Main impact	Is this impact expected to occur?		Number of organizations, companies and/or individuals affected	Expected benefit or cost impact	Preferred level of analysis
		Yes	No			

Sustainable climate and environment	Will it have an impact on the emission of greenhouse gases (carbon dioxide, methane, etc.)?		No			
	Will fuel consumption be affected?		No			
	Will the variety of resources used to produce energy change?		No			
	Will there be any price difference for environmentally friendly products?		No			
	Will certain activities become less polluting?	Yes	No	Low		
	Will it affect the emission of air pollutants?		No			
Water quality	Does the option affect freshwater quality?	Yes		Low		
	Does the option affect groundwater quality?	Yes		Low		
	Does the option affect drinking water sources?	Yes		Low		
	Will there be an impact on soil quality (regarding acidification, pollution, use of pesticides or herbicides)?	Yes		Low		
Soil quality and land use	Will it affect soil erosion?		No			
	Will land be lost (through construction, etc.)?		No			
	Will land be acquired (through decontamination, etc.)?		No			
	Will there be any change in land use (e.g. from forest use to agricultural or urban use)?	Yes		Low		
	Will the amount of waste generated change?		No			

	Will the ways in which waste is handled change?		No			
	Will there be an impact on opportunities for waste recycling?		No			
Use of resources	Does the option affect the use of renewable resources (fish stocks, hydropower, solar energy, etc.)?		No			
	Does the option affect the use of non-renewable resources (groundwater, minerals, coal, etc.)?		No			
Degree of environmental risks	Will there be any effect on the likelihood of hazards, such as fires, explosions or accidents?		No			
	Will it affect natural disaster preparedness?		No			
	Is the protection of society affected by natural disasters?		No			
Biodiversity, flora and fauna	Will there be an impact on protected or endangered species or the areas where they live?		No			
	Will the size or connections between nature areas be affected?		No			
	Will it have any effect on the number of species in a given area?		No			
	Will the treatment of animals be affected?		No			
Animal welfare	Will animal health be affected?	Yes				
	Will the quality and safety of animal feed be affected?	Yes				

Annex 4: Fundamental Rights Impact Assessment Form

Category of economic impacts	Main impact	Is this impact expected to occur?		Number of organizations, companies and/or individuals affected	Expected benefit or cost impact	Preferred level of analysis
		Yes	No			
Dignity	Does the option affect people's dignity, their right to life or a person's integrity?		No	High/Low		
Freedom	Does the option affect the right to freedom of individuals?		No			
	Does the option affect a person's right to privacy?		No			
	Does the option affect the right to marry or create a family?		No			
	Does the option affect the legal, economic or social protection of individuals or families?		No			
	Does the option affect freedom of thought, conscience or religion?		No			
	Does the option affect freedom of expression?		No			
	Does the option affect freedom of assembly or association?		No			
Personal data	Does the option include the processing of personal data?		No			
	Are the individual's rights of access, rectification and objection guaranteed?		No			
	Is the way in which personal data is processed clear and well protected?		No			
Asylum	Does this option affect the right to asylum?		No			
	Will property rights be affected?		No			

Property rights	Does the option affect the freedom to do business?	No			
Equal treatment ⁵	Does the option protect the principle of equality before the law?	Yes			
	Are certain groups likely to be harmed directly or indirectly by discrimination (e.g. any discrimination based on sex, race, colour, ethnicity, political or other opinion, age or sexual orientation)?	No			
	Does the option affect the rights of people with disabilities?	No			
Children's rights	Does the option affect children's rights?	No			
Good administration	Will administrative procedures become more complicated?	No			
	Is the way in which the administration makes decisions affected (transparency, procedural deadline, right of access to a file, etc.)?	Yes			
	On criminal law and the prescribed punishments: are the rights of the defendant affected?	No			
	Is access to justice affected?	No			

⁵ Gender equality is addressed in the Gender Impact Assessment